

Verdens kulturarv – en ”kulturarv for alle?”

Odda Smelteverk, et industriminne som kanskje kommer på UNESCOs verdensarvliste
Foto: (picasaweb.google.com)

Masteravhandling i kunst og kulturvitenskap

Kristine Jårvik

Universitetet i Stavanger, våren 2008

**Det samfunnsvitenskapelige fakultet
Institutt for medie,-kultur-og samfunnsfag**

UNIVERSITETET I STAVANGER

**MASTERGRADSSTUDIUM I
KUNST- OG KULTURVITENSKAP**

MASTEROPPGAVE

TITTEL: Verdens kulturarv – en ”kulturarv for alle?”

EMNEORD: historie, kulturarv, minner, erindringer, historiebevissthet, identitet, modernitet, postmodernitet, kulturarvdiskurs, heritage industry

FORFATTER: Kristine Jårvik

VEILEDER: Ragnhild Sjurseike

SIDETALL: 83

SEMESTER: våren 2008

STAVANGER _____ 26. mai 2008 _____
DATO/ÅR

Forord

Jeg vil takke min veileder Ragnhild Sjurseike ved UIS for mange innspill, samtaler og litteraturtips i forbindelse med skrivingen av masteroppgaven. Vårt felles opphold på kaff-seminaret på Lillehammer var innspirende og lærerikt, jeg ble også, av veileder, presentert for mange interessante fagpersoner som arbeider innen kulturarvfeltet.

Høsten 2007 tok jeg eksamen i læreprosesser i historiedidaktikk, der jeg også fikk fordype meg i kulturarv og historiebevissthet. Oppgaven er integrert i masteroppgaven. Studiet var egentlig lukket, derfor vil jeg takke professor i historiedidaktikk Jan Bjarne Bøe ved UIS som gav meg muligheten til å følge kurset.

Mange takk til Sigrid Vinterthun i Odda som gjorde meg oppmerksom på kulturarvsaken i Odda og som gav meg navn på aktuelle aktører jeg kunne kontakte i forbindelse med feltarbeidet, dessuten gav hun meg overnattingsplass og en innføring i kulturarvstriden i Odda som hadde pågått en tid.

Randi Bårtvedt, nåværende direktør ved Tyssedal industrimuseum, sa seg villig til å være informant i forbindelse med feltarbeidet mitt i Odda. Takk for all informasjon og velvilje jeg ble møtt med.

Sola, 5.mai 2008

Kristine Jårvik

Sammendrag

Oppgaven handler om verdens kulturarv – en kulturarv for alle? Problemstillingen er å belyse et grunn tema i kulturarvdiskursen som er forholdet mellom fortid, nåtid og identitet. Mitt ønske har vært å belyse hvordan kulturarv, erindringer og minner fra fortiden inngår i identitetsbyggende prosesser i dag, og om kulturarv kan utvikle historiebevissthet. Verdensarvsteder og prosessen fram mot verdensarvstatus har blitt vektlagt som handlingsarena og industristedet Odda blir brukt som et eksempel. Jeg har brukt kvalitativ metode til å undersøke problemstillingen. Jeg har brukt litteraturstudier, aviser, artikler, samtaler, taler, offentlige dokumenter, tidsskrifter, seminarer og feltundersøkelser i Odda til å undersøke kulturarvsaken. Stridens kjerne var det nedlagte Odda Smelteverk som kanskje skulle bli nominert på UNESCOs verdensarvliste sammen med Tyssedal og Rjukan. En folkeavstemning stanset planene om verdensarvstatus.

Jeg har drøftet ulike oppfatninger, meninger og teorier om kulturarv. De mest sentrale teoretikerne er arkeolog Laurajane Smith og historikeren David Lowenthal. Jeg har sett på deres syn om kulturarv og bruk, funksjon, kulturarvprosesser, demokratisering og sammenhengen med historie og utvikling av historiebevissthet og identitet. Jeg har sett på samfunnsmessige endringer som globalisering, modernitet og hvilken betydning det har for historie og kulturarv. Kulturarv har blitt populært fra 80-tallet av og har på en måte erstattet historie. Folk valfarter til kulturarvsteder som står på UNESCOs verdensarvliste. Resultatet er at verdensarven trues av ødeleggelse og en økt kommersialisering. UNESCO har måttet gjøre nye prioriteringer, blant annet industriarv, naturarv og geografiske prioriteringer i Afrika og Asia.

Det negative resultatet av folkeavstemningen i Odda var overraskende og kanskje det mest unike med hele kulturarvprosessen. Folkeavstemningen var demokratisk, folket var engasjert og skulle være med å bestemme hva som skulle være kulturarv. På den måten var det en kulturarv "for alle". Saken ble diskutert av aktører på flere nivå, et politisk nivå, et annet nivå der fageksepertene uttalte seg, også næringslivet var engasjert og lokalbefolkningen. Det var ikke industrihistorien eller det arkitektoniske ved fabrikken som ble diskutert, men bruk og funksjon i framtiden. Men lokalbefolkningen ville ikke at den skulle overlates til neste generasjon som en kulturarv. I moderniteten er folk framtidsrettet, det er et brudd med historien. Det kan se ut som om folket i Odda ville ha et brudd med den hundre årige industrihistorien, de ville skape ny identitet etter at industrien var over, og ikke dvele ved fortiden

Sammendrag	1
Forord	
Figurliste	3
1. Innledning	4
2. Samfunn i endring	9
2.1. Kulturarv og modernitet.....	14
2.2. Kulturell globalisering	16
3.UNESCO-konvensjonen (1972)	18
3.1. Verdensarv ”i fare”.....	20
3.2. Kulturarv og politikk.....	23
4. Diskursen om kulturarv	25
4.1. Smith og Lowenthal	28
4.2. Kulturarv og erindring.....	30
4.3. Kulturarv og historiebevissthet.....	34
4.4. Kulturarv og identitet.....	36
4.5. Identitet og stedets fortellinger.....	38
5. De norske verdensarvstedene	41
5.1. Fra nasjonale kultursymboler til natur og landskaper.....	42
5.2. Kulturarvprosessene som førte fram til nomineringen av de første verdensarvstedene.....	44
5.3. Norske naturobjekter på verdensarvlisten, symboler for bærekraftig utvikling og verdiskaping.....	46
5.4. De nye verdensarvstedene blir verdens beste.....	49
6. Industrierven	53
6.1. Industrierven i Odda.....	54
6.2. Kulturarv i handling og diskurs i Odda.....	57
6.3. Prioriteringer av industristeder som kulturarv.....	59
6.4. Fra prosessindustri til kulturarvprosesser.....	61
7. Drøfting	68
8. Konklusjon	74
Litteraturliste	76
Vedlegg	

FIGURLISTE

Fig. nr 1: Angkor i Kambotia	4
Fig. nr 2: Pyramidene i Giza	23
Fig. nr 3: Verdensarvstedet Røros	42
Fig. nr 4: Bærekraftig utvikling i Geirangerfjorden	51
Fig. nr 5: Stridens kjerne, industriarven i Odda, det nedlagte Odda Smelteverk	54

Forsidebilde: Odda smelteverk, kanskje på verdensarvlisten

”Når vi oppdager at det finnes flere kulturer og ikke bare en, og vi følgelig erkjenner at en form for kulturelt monopol, det være seg illusorisk eller virkelig, er brakt til opphør, står vi overfor trusselen om ødeleggelsen av vår egen oppdagelse. Plutselig blir det mulig at det bare finnes andre, at vi selv er en ”annen” blant andre. Når all mening og ethvert mål er forsvunnet, blir det mulig å vandre gjennom sivilisasjoner som gjennom levninger og ruiner. Hele menneskeheten blir et imaginært museum: Hvor skal vi dra denne helgen- besøke Angkor-ruinene eller ta en tur i København Tivoli?”

Paul Ricoeur: ”Civilisations and National Cultures”, i hans *History and Truth* (oversatt til norsk i Giddens 1997: 9).

Figur 1

Angkor i Kambotia er på Unescos verdensarvliste (1992)

(wikitravel.org/en/Angkor)

1. Innledning

Utgangspunktet for å skrive en oppgave om verdensarven er måten kulturminner har blitt brukt politisk i krigshandlinger. Da tenker jeg spesielt på Dubrovnik i Kroatia og Buddhafigurene i Hazarajat i Afghanistan som ble utsatt for bombing og ødeleggelse. Begge var på UNESCOs verdensarvliste og skulle dermed være en kulturarv for alle som skulle overlates til neste generasjon, kanskje som en global kulturarv. Hendelsene i Dubrovnik og Afghanistan var sterke virkemidler som ble omtalt i media verden over. Da den langt mer demokratiske avstemmingen om verdens syv underverker tok til sommeren 2007 stod dette som en kontrast til maktutøvelsen i det tidligere Jugoslavia og i Afghanistan. Avstemmingen om de syv underverker aktiviserte folk i et fellesskap i alle verdenshjørner gjennom deltakelse og meningsutvekslinger. Men kritiske røster har uttalt at det kanskje var en kommersiell utnyttelse av verdensarven som fant sted.

Jeg ble i tillegg interessert i verdensarven fordi jeg selv har oppsøkt verdensarvsteder som turist, noe som har gitt mange gleder og opplevelser og en beundring for det som fortidige mennesker

har skapt. I den sammenheng har jeg opplevd hvordan verdensarvstedene brukes kommersielt og har dermed blitt interessert i fenomenet ”verdensarv”, og prestisjen og mulighetene som det gir å få en plass på verdensarvlisten og hvordan verdensarven kan være for alle. David Lowenthal (1985: 3) professor i historie og geografi, hevder at fortiden er noe folk tiltrekkes av og frastøtes av på ulikt vis. Han mener altså at folks interesse for fortiden er preget av ambivalens. Store og raske endringer i dagens samfunn har ført til nye utfordringer på kulturarvfeltet. Endringer som globalisering, migrasjon og klimaendringer gjør at det stilles nye krav til forvaltning og kunnskaper om kulturarv og utvikling.

Arkeologen Laurajane Smith (2006) påstår at det fins ingen kulturarv, men en hegemonisk diskurs om kulturarv, som virker på måten vi tenker, snakker og skriver om kulturarv. Hun mener at kulturarv er en kulturell og sosial prosess som skaper engasjement, kommunikasjon og som gir mening. Kulturarvprosessen gir identitet og kollektive og individuelle minner. Jeg forstår ”en hegemonisk diskurs om kulturarv” som at det kan være mange diskurser og at en av dem kan dominere over en annen, den kan være konfliktfull og et resultat av politiske prosesser med sosiale konsekvenser (Jørgensen m.fl.:2005: 61). Lowenthal (1998) er ikke så opptatt av hva kulturarv *er*, men hva den *gjør*. Han mener at kulturarv ikke er historie. Han beskriver kulturarvens funksjoner i livsverdenen, og hvordan erindringsfellesskaper dannes. Han mener vi i dag har en ny besettelse med fortiden. Korsfarerne som drar til Disneyland og Holocaust Museum. Jeg skal sammenligne disse to teoretikerne å se om jeg finner belegg for påstandene deres i min empiriske undersøkelse om kulturarv.

Forskning omkring erindring og kulturarv er i dag et komplekst tverrfaglig felt innen etnologi, folkloristik, historie, kommunikasjon, museologi, psykologi og sosiologi. I amerikansk og britisk forskning om kulturarv og erindring er betegnelsen “Public History” “og heritage” sentral. Professor i historie Raphael Samuel brukte en teatermetafor i sitt erindringsarbeid ”Theatres of Memory”. Allerede i 1924 gav Maurice Halbwachs ut sine klassiske verker om kollektiv erindring. Senere (mellom 1984 og 1992) gav Pierre Nora ut et stort erindringsverk om fransk historiekultur. Forskningsfeltet har siden 1980-årene vært et dynamisk og ekspanderende felt i Nordamerika og Europa, og kan ses i sammenheng med samfunnsutviklingen generelt. Utfordringer innen kulturarvfeltet sett i sammenheng med globalisering, klimaendringer og migrasjon. Det har også skjedd en utvikling mot en flerfaglig humanistisk og samfunnsvitenskapelig forskning. Grensene mellom fagene er ikke så tydelige lenger. I forskning om formidling og bruk av historie er det utformet begreper som delvis er

overlappende: erindring, forestilte fellesskap, historiebevissthet, historiekultur, identitet, kulturarv, narrativer og tradisjon. Begrepene erindring, historiebevissthet og identitet, kan brukes til å forstå og forklare både det individuelle og det kollektive. Begreper som historiekultur, kulturarv og tradisjon er i utgangspunktet orientert mot det kollektive (Bryld, Floris m.fl.1999: 42-76). Kulturarv er i skandinavisk sammenheng brukt i politiske debatter og knyttet til kulturell og økonomisk kapital. De som tar i bruk kulturarv ønsker å holde liv i et ganske bestemt erindrings- og handlefellesskap, men innsatsen kan føre til stridigheter og konflikter (Jensen 2006). Giddens (1997) hevder at i postmoderniteten er historien død, men et postmodernistisk fenomen er å bruke historien til å skape historie. Samtidig er det en økende interesse for fortiden, en ny type fortidsinteresse for kulturarv som har utviklet seg fra tilgjengelighet, representasjon og formidling, til deltakelse og dialog (Alzen 2006). Kulturarven har og utviklet seg i retning av en mer demokratisk kulturarv (Aronsson 2006). Jeg skal drøfte noen av disse aspektene og om kulturarv kan utvikle historiebevissthet. Historiebevissthet drøftes i tilknytning til tid, identitet, sted (Bø,1995).

I følge professor Elin Børrud (2007) førte avindustrialiseringen mange av vestens industribyer inn i et økonomisk uføre. Gjennom 70-80 tallet ble bybilder preget av store, fraflyttede industriarealer og som dermed fikk følger for befolkningens selvbylde og identitet. Byer som slet med nedgang, valgte å bygge seg opp igjen ved å anvende de forlatte arealene til å bygge opp ny idenitet omkring kultur-, fritids- og underholdningsindustrien. Eksempler på dette kan vi se i Bilbao og Glasgow eller Aker brygge. En verden preget av raske forandringer kan også innebære at byer i økende grad orienterer seg mot sin lokale arv. Når man i tillegg kan finne argumenter som hos Richard Florida - at regioner som går bra økonomisk kan knyttes til et omfattende kulturtilbud og omgivelser som tiltrekker den "kreative"klassen"er dette trender som raskt blir fanget opp av politikere og investorer. Kulturplanlegging har blitt strategi for byer og tettsteder som søker å øke sin konkurransefortrinn og bruke kultur som en drivkraft for vekst, mener Børrud.

Industribyen Liverpool i England og Zollverein i Ruhr i Tyskland er allerede på verdensarvlisten og har foretatt endringer som i takt i denne utviklingen. I Norge ser vi og slike prosesser som for eksempel strategien omkring industristedene Odda, Tyssedal og Rjukan som framtidige verdensarvsteder (jfr.kap.6).

Jeg skal analysere prosesser som er knyttet til identitet og kulturarv. Jeg skal drøfte noen meningsutsagn i en diskurs om kulturarv, knyttet til kulturarvsteder globalt, nasjonalt og lokalt.

Jeg skal foreta en undersøkelse i Odda, et avindustrialisert sted som det var aktuelt å nominere som verdensarvsted. En rådgivende folkeavstemning i Odda høsten 2007 satte et midlertidig punktum for planen om en plass på den prestisjefulle verdensarvlisten. Det var det nedlagte Odda Smelteverk som var stridens kjerne og som det var aktuelt å designere som et kulturminne av universell betydning. Riksantikvaren har anbefalt Miljøverndepartementet om å føre Tyssedal, Odda og Rjukan på Norges tentative (anbefalte) liste som en serienominasjon fordi de representerer en start på det industrielle Norge (ibid).

Kulturarv diskuteres av aktører i et handlingsrom der argumenter blir uttrykt retorisk, kulturarv demokratiseres og blir gjort til en vare med ny bruk. Som tidligere nevnt står nedlagte industristeder i Norge står i kø for å komme på UNESCOs verdensarvliste. De kan havne i samme kategori som Venezia og Colosseum i Italia. På verdensarvlisten er det 851 steder, blant annet den kinesiske mur (1987), Akropolis i Athen (1987), Pompei i Italia (1997), Machu Picchu i Peru (1983) og pyramidene i Egypt (1979). I Norge har vi allerede syv navn på den prestisjefulle verdensarvlisten: Bryggen i Bergen og Urnes stavkirke (1979), Røros (1980), helleristningene i Alta (1985), alle fire er kulturområder. Kulturlandskapet Vegaøyene (2004), vestnorske fjordlandskap, Geirangerfjorden og Nærøyfjorden er de første naturområdene (2005) og Struves triangelkjede – fire norske punkt (verdensarvlisten og <http://www.unesco.no>).

Problemstilling:

Et grunntema i kulturarvdiskursen er forholdet mellom fortid, nåtid og identitet. Mitt ønske er å belyse hvordan kulturarv, erindringer og minner fra fortiden inngår i identitetsbyggende prosesser i dag, og om kulturarv kan utvikle historiebevissthet. Verdensarvsteder og prosessen fram mot verdensarvstatus vil bli vektlagt som handlingsarena mellom ulike interesser og aktører i slike prosesser.

Problemstillingen vil blant annet bli belyst ved eksempelet industristedet Odda og planene om nominering til Unescos verdensarvliste

Metode:

Jeg skal bruke kvalitativ metode til å undersøke problemstillingen. I tillegg til litteraturstudier vil jeg analysere prosessen i Odda. Jeg har fulgt den konfliktfylte verdensarven i Odda. Studien er basert på offentlige dokumenter, avisinnlegg, artikler, bøker, tidsskrifter, samtaler, taler, foredrag og TV-programmer (NRK, serie om verdensarven og TV2, det tapte paradiset og Landstinget 23.april: et debattprogram fra Smelteverket i Odda). Jeg har også deltatt på kaff.seminarene som

har gitt gode innspill, foredragene fra seminarene er publisert på internet. Kulturarvfeltet stilles overfor stadig nye utfordringer i dagens samfunn; globalisering, klimaendringer, ressurspress og migrasjon. Derfor har organisasjoner i Norge tatt initiativ til konferanser om kulturarv for å stimulere til kunnskapsbasert forskning og formidling gjennom prosjektet KAFF, som står for kulturarv i fortid, samtid og framtid. Målet med seminaret var å belyse hvor viktig kunnskap om kulturarv er i samfunn i endring. (www.kaff.no). Jeg skal foreta en casestudie i Odda. Jeg har vært i Odda og gjort iakttagelser, snakket med aktører og gjennomført to intervjuer. Jeg har sett stedet, omgivelsene og Smelteverket. Diskursanalyse brukes som en metode for å analysere meningsutsagn, meningsdannelse og meningsrelasjoner. "En diskurs er en bestemt måte at tale om og forstå verden (eller et udsnit af verden) på". I diskursanalyser er teori og metode vevet sammen. Michel Foucault satte i gang diskursanalysen ved å utvikle teori og begreper gjennom en rekke empiriske undersøkelser. Han betraktet diskurs som makt, en produktiv makt som skaper vår sosiale omverden (Jørgensen & Phillips 2005). Diskurs er ifølge Schaanning (1997) tale, foredrag, språk og tekst. For Foucault består diskurser av "utsagn", som er analyser av "ytringer". Utsagnene blir "påstander", de utsier hva som er tilfellet. Utsagn er iscenesettelse og som kan sette i gang assosiasjonsfelt i dets miljø. Diskurs er og en prosess som dannes, blir til og tar form.

Tidligere studier:

David Lowenthal (1985 og 1998), Peter Aronsson (2004 og 2006) og Laurajane Smith (2006) har undersøkt kulturarv i dagens moderne samfunn, spesielt sammenhengen mellom fortid, historie og kulturarv.

Atle Omland (1998) diskuterer i sin hovedfagsoppgave om UNESCO og verdensarven, begrepet om en felles verdensarv. Han søker ulike forståelser av at kulturarv er en felles verdensarv og hvordan det ideologiske innholdet som blir gitt av en internasjonal organisasjon med vestlige verdinormer blir respondert på det nasjonale og lokale området.

Rune Floor (2006) har i sin masteroppgave konkludert med at verdenskulturminnet Røros er en kulturell konstruksjon, fordi kun en del av fortiden til et området har fått fokuset rettet mot seg. De andre historiene som Rørosområdet har å fortelle har blitt underkommunisert, og kan dermed bli sett på som mindre viktige.

I NIKU Rapport 15, Kulturarv som kapital, (Guttormsen/Fageraas, 2007) har NIKU kartlagt

kunnskapen om kulturarven på Røros og de konflikt- og konsensusdannende aspektene ved aktørenes omgang med kulturarven. Det er utviklet et teoretisk og metodisk forståelsesapparat for verdiskapingstenkning med tilknytning til historiske verdier (kulturminner/-miljøer, historiske landskap). Det har vært en intensjon å fremme et forskningsbidrag til kulturarvdiskursen om det komplekse temaet om forholdet mellom bevaring og utvikling.

I sin doktoravhandling viser Inger Lise Syvertsen (2007) at internasjonale retningslinjer og de vitenskapelige og teoretiske metoder til bevaring av verdens kulturarv jevnt over er i utakt med bærekraftig bevaring av kulturarven. Studien viser at en nedenfra – og – opp - tilnærming er den beste løsningen for slik bevaring, og at dette krever en betydelig nytenkning på feltet. Som et ledd i dette viser studien at bevaring av verdens kulturarv i dag må ta hensyn til behovene og målene i det enkelte lokalsamfunnet.

2. Samfunn i endring

Lowenthal (1998) er ikke så opptatt av hva kulturarv er (jfr. innledningen), men jeg skal allikevel presentere ulike fageksperters syn på hvordan kulturarv-begrepet kan oppfattes. Antropolog Kirsten Hastrup (2004: 134-137) mener at kulturarv er ikke bare et nasjonalt ansvar, men også et internasjonalt. Arven er en ufortjent rikdom eller gjeld som man sleper rundt på og ikke kan bli kvitt, og som man kan ønske sanert. Det er noe ved begrepet som peker mot en lang felles historie, som det i praksis kan være mer eller mindre belegg for. Kulturarvbegrepet gir oppmerksomhet over sammenhenger i historien. Kulturen er ikke en *gjenstand*, men en *tilstand* som det er knyttet erindringer til som igjen kan understrekes av minnesmerker, landskaper og hele den kollektive oppmerksomhet. Spørsmålet om kulturarv er en kompleks affære, det er nemlig ikke slik at alle borgere i et land føler seg inkludert i den felles kultur som det refereres til.

Lowenthal (1998) mente altså at kulturarv ikke er historie, men på wikipedia presenteres kulturarv som et samfunns kulturarv og kan sies å være hele den historiske plattformen samfunnet står på. I Norge kan det sies at denne har oppstått så vel ved nyskaping som ved at impulser er mottatt utenfra og innlemmet i norsk kultur. Denne flerkulturelle tolkningen av begrepet omfatter kulturelementer fra de eldste tider så vel som fra vår egen tid, fra alle sosiale lag og fra alle etniske grupper, praktstykker av høy kunstnerisk verdi så vel som dagligdagse bruksgjenstander, materielle så vel som immaterielle kulturelementer. Kulturarv gir grunnlag for identitet og rotfeste, skaper forståelse av at egne tradisjoner representerer noe verdifullt, samt gir

premisser for hvordan samfunnet skal utvikle seg videre. Det skaper trivsel hos den enkelte og bærekraftige samfunnsskår og åpne, tolerante og robuste samfunn (<http://no.wikipedia.org/wiki/Kulturarv>). Denne forklaringen kan hevdes å gå inn i den hegemoniske kulturarvdiskursen.

Det engelske ordet “heritage” oversettes til norsk som kulturarv, men hva slags type ord er det? Ifølge sosialantropologen Odd Are Berkaak (2007) bruker vi ordet når vi leter “der ute” eller i minnet. Ordet er en metafor, det ene, kultur for landbruket og sosiale prosesser, det andre for fordelingsmekanismer av materielle ting. Arv er en fordeling av goder, som tvinger oppmerksomheten mot en prosess. Arv peker mot noe som kommer ramlende, det er passivt, en gave, og en skal være takknemlig. Mottaker har ikke prestert noe, og kan heller ikke fraskrive seg arven. Det gjør man ikke. Ingen får likt, noen skal ha, og andre skal ikke ha. Og skal alle ha, så er det ikke arv. Da er det en fordelingsmekanisme. Hvem er arvegiver? Det er ofte en generasjon som gir til en annen.

Professor i kulturhistorie Arne Bugge Amundsen (2007) mener i likhet med Berkaak at kulturarv er noe som arves mellom generasjoner. I et foredrag sier han at ”kulturarv er det en gruppe har overtatt fra tidlige generasjoner - og som fungerer som en felles referanseramme i nåtiden”. Kulturarv brukes om noe som er viktig for enkeltpersoner og grupper av mennesker, representerer kontinuitet, har noe å gjøre med forholdet mellom nåtid og fortid.

Begrepet kulturarv har blitt populært i en skandinavisk sammenheng, ifølge historikeren Bernard Eric Jensen (2006). Jensen gir en grundig gjennomgang av kulturarvbegrepet. Det er knyttet betydelig kulturell og økonomisk kapital til begrepet og han etterlyser en mer reflektert bruk av begrepet. Når to velkjente skandinaviske ord settes sammen, kultur + arv til et nytt ord påvirkes ordet av de betydningene som de har hver for seg. Kulturbegrepet er knyttet til resultater av menneskelig virksomhet hos en bestemt befolkningsgruppe i en bestemt periode. Kultur er også alt det mennesker har skapt for å gi seg selv og hverandre åndelige og intellektuelle opplevelser og normer for god oppførsel. Arv er overtakelse av en avdøds eiendom eller verdier. Betegnelsen kulturarv er knyttet til noe materielt, for eksempel kulturlandskaper eller noe immaterielt, for eksempel betydningsdannelser. Når det dreier seg om forvaltning av de immaterielle sider av en kulturarv, finner det sted i massemedier, familieliv og utdannelsessystem. Ut ifra en antropologisk synsvinkel har alle sosialt fungerende mennesker kultur som de har arvet og som de ønsker å ta vare på. Når det snakkes om kulturarv er det også grunn til å spørre: hvem sin kulturarv? Min, din, eller vår. Mange foretrekker å bruke vår felles

kulturarv, slik som UNESCO gjør. Jensen stiller også spørsmål ved hvem som har retten til å avgjøre hva som skal få hedersbetegnelsen kulturarv. Er det menigmann og dermed et demokratisk anliggende eller er det de særlig utvalgte, politikere eller eksperter, spør Jensen. (Det siste kommer jeg tilbake til i kap. 6, der jeg drøfter demokratiske kulturarvprosesser i Odda).

Arkeologen Terje Østigård (2008) trekker inn kulturminner i sitt kulturarvbegrep, og sier at kulturarv kan defineres som 1) materiell og immateriell kultur fra fortiden som fremdeles fins i nåtiden, og 2) det nåtidige samfunnet tilrettelegger for denne materielle og immaterielle kulturen og gir den meningen som verdifull. Viktig i denne prosessen sier han er hvem som bestemmer hva som skal defineres som et kollektivt minne verdt å ta vare på – hva som skal være kulturarv. De fleste forbinder kulturminner med gamle eller arkeologiske ting og steder. Men det trenger det kanskje ikke å være.

”Kulturminner” omtales ofte som en del av den norske kulturarven. Kulturminner er ifølge kulturminneloven alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til. Slike kan blant annet bestå av hus, industribygg eller fartøyer. I Norge er alle kulturminner fra før 1537 og stående bygg fra før 1650 automatisk fredet (Kulturminneloven 1978). Materiell kulturarv er ikke omtalt i kulturminneloven, men blir ivare tatt gjennom UNESCO og ratifisert av Norge i 2006.

Konvensjonen om vern av den immaterielle kulturarven, ”The Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage”, ble vedtatt i 2003 for å beskytte denne kulturarven bedre. Den immaterielle kulturarven omfatter: språk, utøvende kunst, sosial skikker, ritualer og festiviteter, kunnskap og ferdigheter knyttet til naturen og tradisjonelle håndverksferdigheter. Sang og dans, tradisjoner og ritualer, språk og kunnskaper er i ferd med å forsvinne på grunn av globalisering, konflikter og vår hurtig skiftende livsstil, særlig i Asia, Oseania, Afrika og Øst-Europa (<http://www.unesco.no>).

I følge Hastrup (2006) er det et viktig aspekt for Unesco at kulturarven ikke bare er et nasjonalt ansvar, men også et internasjonalt. Utfordringen er å finne det felles kulturelle arvegods som skal sikres og for hvem, dessuten må man finne hva som binder folk sammen i et opplevd fellesskap. Hastrup tror ikke at det er mulig å lage en verdensarvliste på samme måten som for den materielle kulturarv. Allikevel har UNESCO planer om en liste, som hun frykter vil tingliggjøres.

Dag Myklebust (2003) hevder at en generell begrunnelse for vern av kulturminner er at ”vi kan ikke klare å ordne oss på en god måte i framtiden hvis vi ikke er i stand til også å ta med oss lærdom fra fortiden”. Han mener at utsagnet er meningsløst fordi fortiden kan ikke forme noe som helst. Fortiden er over og den er slutt, men vi sitter igjen med levninger fra fortiden som vi kan tolke og bruke på ulike måter eller lære noe av. ”Disse levningene kan ikke gjøre noe som helst i seg selv, dagens handlende mennesker er de eneste som kan gjøre noe som helst for å organisere fremtiden” .

Myklebust presenterer sitt syn på hva kulturminnevern er i dag:

Intet objekt er et kulturminne før det er sanset og fortolket som sådant

Kulturminnevern er administrasjon av endring

Kulturminnevern er ressursforvaltning

Den første setningen går på kulturminnevernets egenart, de to andre går på kulturminnevernets plass i det daglige samfunnsliv. Det er det sansende menneske som avgjør hva som er et verdifullt kulturminne. Dette synet er antroposentrisk. Oppmerksomheten flyttes fra objektene til menneskene som man bevarer for. Man må derfor øke bevisstheten om hvem man bevarer for. Gjenstandene blir mindre viktige Myklebust peker på ulike begrunnelser for kulturminnevern som er åpne for diskusjon:

Nasjonsbegrunnelsen (mennesket kan ikke klare seg uten hukommelser som forteller hvem det er og hvor det hører til)

Paradigmebegrunnelsen (begrunnes med etnisk minoritet, eks.samene)

Metaforbegrunnelsene (bruker bilder og metaforer for å forklare)

Nyttebegrunnelsene (verdier som økonomisk ressurs) (ibid)

I følge det offentlige bidrar kulturminnevernet til å skape livskvalitet på tre områder: kunnskap, opplevelse og bruk. Kunnskap er en nødvendig forutsetning for at mennesket skal mestre sin tilværelse. Opplevelse av fortiden kan gi en direkte følelse av tid og rom. Forståelsen av annerledeshet kan gi grunnlag for toleranse og for å se seg selv på en ny måte. Bruken av kulturminner kan være en ressurs for framtidig næringsutvikling, særlig innen opplevelsesindustrien, reiselivet og turistnæringen (ibid).

For å få en forståelse av hva det er man arver mellom generasjoner, immaterielle og materielle kulturuttrykk, kan det være nødvendig å vite hva kultur er. Kultur er et omdiskutert begrep som ingen klarer å gi gode definisjoner på. Allerede i 1871 foreslo Taylor en definisjon av kultur som fremdeles er nyttig. "Kultur er den komplekse helhet som består av kunnskaper, trosformer, kunst, moral, jus og skikker, foruten alle de øvrige ferdigheter og vaner et menneske har tilegnet seg som medlem av et samfunn". Et viktig poeng hos Tylor var at forskjellene mellom folkeslagene ikke var medfødte, men at det skyldes at mennesker som levde i forskjellige samfunn hadde skaffet seg forskjellige ferdigheter og kunnskaper fordi samfunn og naturmiljø krevde det (Hylland Eriksen, 2003: 37).

Professor i sosialantropologi Thomas Hylland Eriksen (1993) definerer det samfunnsvitenskapelige eller antropologiske kulturbegrepet som konsentrert om nåtiden og mulighetene for gjensidig forståelse. Professor i sosialantropologi Arne Martin Klausen har en definisjon som er knyttet til historien og tradisjonen. Eriksen: "kultur er det som gjør kommunikasjon mulig; altså at kultur er de tankemønstrene, vanene og erfaringene som mennesker har felles og som gjør at vi forstår hverandre" (Hylland-Eriksen 2001:60). Klausen: kultur kan defineres enkelt som "de ideer, verdier, regler og normer som et menneske overtar fra den foregående generasjon og som man forsøker å bringe videre – oftest noe forandret – til neste generasjon" (Klausen 1981: 10).

Kultur defineres av UNESCO som :

den helhet av karakteristiske, åndelige, materielle, intellektuelle og emosjonelle trekk som kjennetegner samfunnet eller en sosial gruppe. Kulturen omfatter livstil, måter å leve sammen på, verdisystemer, tradisjoner, kulturarv og livssyn i tillegg til språk og skapende kulturuttrykk som kunst, musikk, litteratur osv (<http://www.unesco.no/>).

Hastrup (1988) betrakter kultur som analytisk begrep i tilknytning til antropologien og ser på begrepets innhold, mer enn bruken av det. Kultur betraktes nå som relasjonssystemer. Vi trekker grenser omkring kulturer på basis av forskjeller, mer enn likheter. Resultatet er en krysskultur mellom "oss selv" og "de andre". Det er gjennom det ekstreme og overdrivelsen at enhver kultur kommer til live. I arkeologien er kulturbegrepet brukt som en betegnelse på visse områder eller perioder. Kultur oppfattes som produksjon av symboler og som en helhet av materialitet og betydning, av tanke og handling. Det er gjennom handlinger at mennesker hele tiden setter deres

kultur på spill. Man er ikke alene et produkt av sin kultur, men også hele tiden en medforfatter på virkeligheten. ” Kultur er både materiell og symbolsk, tekst og kontekst, defineret og definerende, objektiv og subjektiv. Det er i alle disse paradokser, dens potentiale ligger, såfremt vi forstår at udnytte dem” , mener Hastrup.

Hastrup (2004: 15) mener at kultur har med grunnleggende fellesskaper å gjøre og dermed noe kollektivt; ”kultur er noget, som deles af flere, ligesom betydning gjør det”. I tillegg til det sosiale har også menneskene verden felles, en verden som vi lever forskjellig i. Det sosiale mennesket er i stand til å forstå andre måter å leve i verden på.

2.1. Kulturarv og modernitet

Ideen om kulturarv er på mange måter et produkt av et moderne kultur- og historiesyn. Kulturarv som konsept har referanser til tenkning som er gjennomgripende i det moderne samfunnet, hvor framveksten av en moderne vitenskapelig praksis har spilt en avgjørende rolle (Guttormsen, 2007: 12). ”Vi har aldri vært moderne”, mener Latour (1996: 67). Det å være moderne peker mot et nytt regime, en akselerasjon eller en revolusjon i tidens gang. Det betegner og et brudd i tidens gang, og en kamp hvor det er seierherrer og beseirende (ibid: 21). Dette kan sees i sammenheng med den hegemoniske kulturarvdiskurs, der en kultur står over en annen (jfr. Smith 2006).

Modernitet blir av sosiologen Anthony Giddens (1991) oppfattet som ”den industrialiserte verden”. En annen dimensjon er kapitalismen, som kan forstås som et system av vareproduksjon, produktmarkeder og arbeidskraft. I moderniteten vokste et moderne sosialt liv fram, også nasjonalstaten. Et karaktertrekk ved et moderne sosialt liv er atskillelsen av tid og rom, som innebar at det utviklet seg en ”tom” dimensjon av tiden, som også trakk rommet bort fra stedet. Dette har å gjøre med oppfinnelsen av det mekaniske uret og standariseringen av kalenderen. Livet under moderniteten innebærer også et skifte fra tradisjonelle kulturers typiske ”orientering mot fortiden”, i retning av en ”orientering mot fremtiden”. Videre mener Giddens (1997: 13-43) at moderniteten representerer brudd i menneskenes historie. Bruddene skiller moderne samfunnsinstitusjoner fra de tradisjonelle samfunnsordninger. Ett av disse er endringstempo som moderniteten har dratt i gang synliggjort gjennom teknologi. Ett annet er endringens rekkevidde, verden er koblet sammen og fører til samfunnsforandring over hele kloden. Det tredje er moderne institusjoners indre natur, som byen som bare tilsynelatende har en kontinuitet med tidligere samfunnsordninger. Postmodernitet refererer til en ny periode som skiller seg fra moderniteten, i retning av en ny form for sosial orden. Postmodernisme har blitt assosiert med ”historiens slutt”. Et modernitetsfenomen er å bruke historien til å skape historie. Historisitet kan

defineres som bruken av fortiden til å forme nåtiden, men er ikke avhengig av en respekt for fortiden. Historisitet betyr å bruke viten om fortiden for å bryte med den og orientere oss mot framtiden. Det europeiske globale hegemoni er gradvis svekket og har sitt motstykke i en økende utbredelse av moderne institusjoner på verdensbasis, mener Giddens.

Globalisering har også virket inn på demokratiet, hevder Giddens. Demokrati er et system som innbefatter en maktkamp mellom politiske partier for å oppnå en maktposisjon. I et demokrati gjennomfører man regelstyrte og rettferdige valg, der alle deler av befolkningen får delta. Konsekvensene av globaliseringen kan føre til en demokratisering av demokratiet. De politiske beslutninger må tas nærmere menneskenes hverdag. De politiske partiene må samarbeide med frivillige organisasjoner og andre interesse-grupper som er sterkt engasjert i en sak. Mediene har en dobbel relasjon til demokratiet. Framveksten av en global informasjon er en mektig demokratisk kraft. På den andre siden forsøker media å forstørre rommet for offentlig dialog som de skaper. De gjør de politiske spørsmålene trivielle og personfikserte. Å snakke om demokrati over det nasjonalstatlige nivå kan være urealistisk, men for å få til det må man se på de transnasjonale organisasjonene som for eks. FN (Forente Nasjoner), som er en forening av nasjonalstater (Giddens 2003: 73-84).

I artikkelen "Den postmoderne bevaringsdoktrine og kulturminnevernets verdigrunnlag" diskuterer Are Bjærke (2003) påstander som er framsatt i boken *Nara Conference on Authenticity* (Larsen 1995). Verdenskommisjonen for kultur og utvikling vil legitimere bevaring i kraft av den menneskelige faktor. Internasjonal bevaringsdoktrine har forlatt den eurosentrisk tilnærming og forsvarer en postmoderne posisjon som anerkjenner "kulturrelativisme", mener Bjærke. Universelle kriterier er et sentralt tema i postmoderne tenkning. Den postmoderne bevaringsdoktrine bygger på tesen at det ikke finnes universelle kriterier. Jean-Francois Lyotard ønsker å verne om det faktum at forskjellen er mulig. Lyotard representerer en "metodisk relativisme". Han slutter seg til "historisk relativisme", fordi han mener at erkjennelse må ses i lys av den historiske situasjon. Lyotard avviser ideen om en ideologisk fundert universell historie om menneskeheten. Å avskrive universelle kriterier representerer et brudd med en lang tradisjon innenfor nyere tids filosofi. Dette ville fått konsekvenser for verdens kulturarv som nettopp er å betrakte som universell.

Etnosentrisme kan forklares med at en kultur er bedre enn en annen. Å vurdere fremmede skikker og verdier ut fra ens egen kultur. Man plasserer sitt eget folkeslag i sentrum, og rangerer alle andre på en skala alt etter hvor mye de ligner på en selv. Kulturrelativisme er når kulturer er relative og kan bare forstås ut fra seg selv. Umulig å rangere kulturer etter kvalitet, moral eller

utviklingsnivå (Hylland-Eriksen, 2003). Disse to begrepene er motsetninger.

Sosiologen Ulrich Beck (1998: 93) skriver at kulturer som helheter er bundet til et visst territorium, og at utgangspunktet er at kultur hovedsakelig er et resultat av lokale prosesser. I denne mening har hver gruppe en egen kultur som er avgrenset mot andre. Denne forestillingen om kulturrelativisme går tilbake til 1800-tallet og har blitt videreutviklet av antropologien.

2.2. Kulturell globalisering

Den danske globaliserings-forskeren og politologen Sven Bislev (1999: 123) hevder at i bøkene til Giddens, Bauman og Beck kan man se likhetstrekk og at globalisering mest er et spørsmål om at en sammenhengende "epoke" er under oppløsning. Modernitetens system innen kapitalisme, demokrati og nasjonalstat er ute av balanse og gått av mote. I følge Bislev mener Beck at globalisering betyr at vi lever i et verdenssamfunn, i den meningen at forestillingen om stengte rom har blitt fiktiv. De ulike økonomiske, kulturelle og politiske formene stanger mot hverandre. Globalisering har med de prosesser som via transnasjonale aktører forbinder nasjonalstatene og deres suverenitet, makt, orienteringer, identiteter og nettverk å gjøre. Beck ser på begrepet globalisering som en prosess som opprettholder transnasjonale bindinger og rom, men driver fram en tredje kultur. Kulturell globalisering er et resultat av verdensmarkedets utveksling og de følger det har for kulturer, identiteter og livsstiler. Sentralt er skapelsen av kulturelle symboler, som eksempel nevner han McDonaldisering, den globale kulturens konvergens. Den globale kulturindustrien gjør at livsstiler blir like, jeansen er den samme overalt. Menneskene er det man kan kjøpe, en kjøpekraft som gjør slutt på menneskets sosiale liv. Globaliseringen handler også om lokalisering, den nye betydningen av det lokale. Det lokale opplever en renessanse når de lykkes i å vise lokale særegenheter en plass i det globale og fornye dem på en konfliktfull måte. En global kultur har i prinsippet ikke et minne, eller en identitet i utvikling, slik som de nasjonale kulturene. Det fins ikke et verdensminne som skal forene menneskene. Begrepet verdenssamhold henviser til en slags ny verden, et uutforsket kontinent som reiser seg i et transnasjonelt ingenmannsland, i mellomrommet mellom nasjonalstatene. Det oppstår maktforskjeller mellom nasjonene (Beck, 1997: 24, 26, 119).

Bislev (1999) hevder at globalisering er så komplisert at det blir kalt "hyper-kompleks", fordi det fins ingen klar definisjon. Globalisering består i at tekniske, økonomiske, politiske og kulturelle utviklinger påvirker nasjonalstaten, slik at den inngår i en større sammenheng. Nasjonalstatens skjebne er det eneste interessante ved globalisering. En global kultur har mistet sine røtter og sin

dybde. De som ikke inngår i en kulturell sammenheng, har ingen kultur, da blir de forvirret og overfladisk. Menneskene kan ikke alltid omstille seg til nye forhold. Om globalitetens effekter på kulturen sier Bislev at de kulturelle forskjeller mellom verdens folkeslag forminskes. Det positive med en global kultur er en "kulturell verdensorden" hvor menneskerettigheter og bærekraft framstilles som allment aksepterte verdier. Begrepet "glokalisering" uttrykker forbindelsen mellom globalisering og det lokale: At alle de globale tendenser uttrykker seg i lokale forandringer, at de globale strømninger får lokal farge. Kultur er et produkt av tradisjon og historie, og globaliseringen innebærer et brudd med tradisjonen, en fremmedgjørelse. Men kultur er allikevel ikke stillestående, den er i forandring, og den er flytende. Nå for tiden er utviklingen av regionalt samarbeid, en form for internasjonalisering som utvikler seg mest dramatisk. Det har alle globaliseringens trekk, bortsett fra utstrekningen.

Sosiologen Zygmunt Bauman (1998) mener at globalisering er et moteord som er på alles lepper, et ord som er i ferd med å bli en trylleformel, en universalnøkkel som vil åpne dørene til alle nåtidens og fremtidens mysterier. Globalisering har erstattet "universalisering" som formidlet ideen om et håp, en intensjon og beslutning om å skape orden. Hensikten var å gjøre alles levekår like overalt. Dette er ikke meningen med globalisering. De globaliserte som er på toppen i hierakiet er i bevegelse og blir hørt. De stedbundne er avskåret og blir ikke hørt. Steder er ikke lenger hva det pleide å være. I stedet for å være drivbenker for samfunnsutvikling er lokalbefolkningen mer blitt som slaskete nøster av løse tråder. Konsekvenser av globalisering er økt rikdom for noen og større fattigdom for andre og dermed også økte klasseskiller.

Ifølge Bauman (ibid) er "hybridiseringen" av finkulturen den globaliserte elitens kultur. De globale kulturelle hybridisering kan være en kreativ, frigjørende erfaring for eliten som består av individer som er tilknyttet internasjonal politikk, det akademiske liv, mediene og kulturlivet, og som har en svært annerledes verdensopplevelse til felles. Videre sier han at som en motpol til de verdensreisende fra kulturindustrien er de lokale og fastboende. Hybridiseringen og essensialismens nederlag som ble forkynt gjennom de postmoderne lovordene over den "globaliserte" verden, er langt fra å formidle kompleksiteten og de skarpe motsetningene som river verden i stykker. Han setter også turister og omstreifere opp mot hverandre. Turistene er vandrere fordi de ønsker det, de finner den globale verden uimotståelig attraktiv og det gir frihet. De blir ikke lenge på et sted, selv om de gjerne ville. Dette viser klasseskillene i den globaliserte verden, kontrastene mellom fattig og rik. Rike mennesker blir beundret og har muligheten til å gjøre alt. De kan velge og vrake sitt livsinnhold, steder å bo nå og da. De fattige lever i den

samme verden som er tilpasset for dem som har penger. Deres fattigdom blir forverret av økonomisk vekst. De har ikke råd til å boltre seg i de rikes forbruk. Bauman mener at de er uønskede fordi de kan ikke brukes i et forbrukersamfunn eller et turistsamfunn.

I ”Savnet fellesskap” (2001: 87-94) skriver Bauman om en annen type mennesker som ikke er knyttet til steder og tradisjoner. Han sier at ”dagens patrisere behøver ikke lenger fellesskapets tjenester – de ser egentlig ikke hva det å bli i og hos fellesskapet skulle kunne gi dem som de ikke allerede har sikret seg”. Det å være “cool” er et symptom på “de vellykketes utmelding”. Cool betyr “flukt fra følelser”. De er konservative og de praktiserer en selvforherligelse i en fellesskapsfri sone. Disse verdensborgerne var barn av etter-depresjonen-generasjonen og tok avstand fra generasjonen som fant seg til rette der fortiden hadde anbrakt dem. Den nye globale eliten har ikke fast adresse, hele verden er deres arena, fellesskapet er fraværende, de møtes tilfeldig og uforpliktende. De omtales som “kosmopolitiske”, et ord som brukes om globalisert livsstil. De representerer en selektiv kultur, ”den kan ikke spres, utbres, universaliseres og brukes som mønster til etterfølgelse i en virksomhet med tanke på misjonering og omvendelse av nye tilhengere”. Livsstilen deres hyller stedets manglende betydning, det spiller ingen rolle hvor de er, det avgjørende er at det er de som er der. Livsstilen er ikke ”hybrid og mangfoldig”. Stamsteder, hoteller og flyplasser over hele verden utgjør identiteten.

3. UNESCOs konvensjon (1972) om vern av verdens kultur- og naturarv

I 1972 vedtok FNs organisasjon for utdanning, vitenskap, kultur og kommunikasjon (UNESCO) generalforsamling en konvensjon for vern av verdens kultur- og naturarv. Konvensjonen trådte i kraft 17. desember 1975. Det som vernes ved konvensjonen, er det som berører kultur og naturarv av fremstående universell verdi fra et historisk, kunstnerisk, vitenskapelig eller estetisk synspunkt. Konvensjonen fastlegger to grunnleggende prinsipper: Medlemsland som har tiltrådt konvensjonen må erkjenne at landet selv har plikt til å sikre vern av de delene av verdensarven som befinner seg på dets eget territorium, og at det internasjonale samfunn som helhet har plikt til å samarbeide for å sikre bevaring av en arv som alle har del i. Hensikten med denne storstilte redningsaksjonen var å hindre at kulturarven ble ødelagt, det kunne være forfall og endringer i sosiale og økonomiske forhold. Kulturarven skulle også bevares som en del av hele menneskehetens arv (UNESCO konvensjonen, 1972).

I følge artikkel 1 skal materiell kultur som minnesmerker, bebyggelse og steder defineres som kulturarv. Minnesmerker: arkitektur, monumentalarbeider i skulptur og maleri, deler eller

forekomster av arkeologisk art, innskrifter, huleboliger og kombinasjoner av kulturminner av fremstående universell verdi fra et historisk, kunstnerisk eller vitenskapelig synspunkt. Bebyggelse: grupper av frittstående eller sammenhengende bygninger som på grunn av sin arkitektur, homogenitet eller sin beliggenhet i landskapet, er av fremstående universell verdi fra et historisk, kunstnerisk eller vitenskapelig synspunkt. Steder: anlegg utført av mennesker, eller av mennesker og natur i fellesskap, og områder som også omfatter steder for arkeologiske utgravninger og som er av fremstående universell verdi fra et historisk, estetisk, etnologisk eller antropologisk synspunkt.

Konvensjonen fastsetter en internasjonal agenda for beskyttelse og konservering av steder med en universell betydning. Det har resultert i en prestisjefull Verdensarvliste som peker ut den samlede menneskehetens arv, en liste som er dominert av store katedraler og store bygninger. Internasjonalt har "the World Heritage Convention" blitt kritisert for å prioritere vestlig kultur (Smith 2006: 27,28). Den europeiske dominans som har 48 prosent av kulturminnene på listen er beskrevet av Omland (1998).

Det er ikke bare listen som har en skjev fordeling, også i en UNESCO-bok fra 2002 med presentasjoner av verdensarvsteder, er det Afrika som får minst oppmerksomhet. Kun fire land er representert. Asia er heldigst med 12 land. Amerika har med fem land, alle fra Sør-Amerika. Europa er representert med 10 land, de nordiske land er utelatt. Den tidligere koloniherrn Storbritannia har kun med Stonehenge, Italia har med åtte navn i boken (World Heritage 2002).

I en UNESCO-bok fra 1982 forklares det litt mer presist hva slags kulturminner som skal være på listen: gamle byer og landsbyer, historiske bygninger, arkeologiske steder, hule oppholdssteder, bergkunst, monumentale skulpturer og fresker, som konstituerer en fellesarv som overskrider nasjonale grenser og har gått inn i hjertet til våre respektive sivilisasjoner. Som eksempler av kultur-og naturhistorie er disse en arv for alle (Omland 1998: kap 2). Norge har syv navn på listen. Det er Røros, Bryggen i Bergen, Urnes stavkirke, helleristningene i Alta, Vegaøyene, Struve (felles med andre nordiske land) og de nyeste Geirangerfjorden og Nærøyfjorden, innskrevet i 2005. Nasjonale kandidater til verdensarven er Lofoten, Svalbard, Samiske områder, utvidelse av Røros, fangstanlegg for villrein i Dovrefjell og prosessindustri som har vært grunnlaget for avsidesliggende bysamfunn, som Odda, Tyssedal og Rjukan. Røros har stått på verdensarvlisten i 26 år. Nå forbereder de seg på utvidelse av verdensarvsonen (<http://www.aftenposten.no.25.09.07>). Et annet teknisk-industrielt kulturminne som har vært framme i diskusjon om hvem som skal på tentativlisten, er Telemarkskanalen. Det samme har

trehusbebyggelsen i Risør, Nes jernverk, ungdombyen Ålesund og Selje kloster (Fortidsvern 1/2006). De norske kulturarvstedene kommer jeg tilbake til i kap. 5. UNESCO-konvensjonen fra 1972 om vern av verdens kultur-og naturarv beskytter i dag, per juli 2007, 851 steder. Steder av “enestående universell verdi” omfatter 660 kultursteder, 166 naturområder mens 25 er blandede steder (Norsk rapport fra UNESCOs 34. generalforsamling, Kunnskapsdepartementet, 2007).

Sammenlignet med andre nordiske land, så er Norge forbigått av både Sverige og Finland når det gjelder representasjon på verdensarvlisten. Danmark ble aktuell på et senere tidspunkt enn Norge og har fire natur/kulturminner på listen. Det er gravhaugene, runesteinene og kirken i Jelling (1994), Domkirken i Roskilde (1995), Kronborg slott (2000) og Isfjorden (2004). Sverige er representert med 14 steder. Først ut var Drottningholm slottsanlegg (1991) sammen med andre tradisjonelle kulturminner som Birka (1993) og Hansabyen Visby (1995). Senere, i 1996, skjedde en dreining i retning landskaper, da fikk nasjonalparken Lappland en plass på listen. Senere har også Øland (2000) og Falun (2001) sammen med Varberg radio stasjon (2004) kommet med. Finland kom på listen i 1991 med Suomenlinna og gamle Rauma. Totalt åtte navn på listen Island er representert på listen med nasjonalparken (Tingvellir, 2004). (Verdensarvlisten og Anker m.fl.:1997).

3.1. Verdensarv ”i fare”

På Unescos 34. general-forsamling, 2007 ble det for første gang i konvensjonens historie bestemt å slette et sted fra listen, nemlig the Arabian Oryx Sanctuary i Oman. Saken ble omtalt i Dagbladet i juni 2007. Harald Bredesen, rådgiver ved nordiske verdensarvsenteret i Oslo sier til Dagbladet at avgjørelsen er et viktig signal til andre land og en milepæl. Nå viser UNESCO at de har tatt kritikken på alvor, mange har sagt at listen mister kredibilitet fordi man uansett ikke blir strøket, nå har UNESCO vist makt og signalisert at det kan skje. Saken er underlig fordi staten hadde selv bedt om å bli strøket fra listen fordi de heller ville pumpe olje. Oman innrømmer at de ikke har klart å følge opp sine forpliktelser og sier de nå vil lage en forvaltningsplan som gjør at de kan konservere naturverdiene på en bedre måte. Og eventuelt nominere stedet for UNESCO igjen ved en senere anledning. Representanter fra UNESCO som besøkte Oman var svært kritiske til det de så. Området hadde blitt 90 prosent mindre siden det ble innskrevet og den sjeldne antilopearten Arabian Oryx var nesten utryddet og var hovedårsaken til at stedet fikk rødt kort fra UNESCO. Reservatet gikk rett ut og ikke via ”i fare”-listen som blant annet Galapagos og tyske Dresden står på (Dagbladet, 28.06.2007). Dresten har havnet på ”i fare”-listen på grunn av et broprosjekt. UNESCO har bedt Tyskland om å utarbeide en alternativ

løsning til trafikk-problemene. Galapagos –øyene som var det første stedet på verdensarvlisten (1978) er på ”i fare”-listen på grunn av trusselen fra økt turisme og immigrasjon. Det er i alt 30 steder på ”i fare”-listen.

Den prestisjefulle verdensarvlisten blir av National Geographic, (nr. 4, 2002) omtalt som ”best of the best”. Nasjoner driver en hard lobby-virksomhet for å komme med på listen som gir prestisje, turisme, viten og en forpliktelse til å redde det uerstattelige. National Geographic har laget en oversikt over ”i fare”-listen. Den viser hvilke verdensdeler og nasjoner som er mest truet. Det er 18 ”i fare ” av de alt 144 naturstedene, 15 av 563 kultursteder er også ”i fare”.

Resultatet av verdensarvkomiteens møte i New Zealand 2007 var 22 nye steder, blant annet operahuset i Sydney. Fordelingen ble at det kom med fem nye natursteder, 16 nye kultursteder og en mix. Asia og Afrika er godt representert med 10 nye steder på listen (World Heritage nr, 47,

2007). Riksantikvar, Nils Marstein, som har representert Norge i Verdensarvkomiteen fra 2004-2007 sier i et intervju med Fortidsvern (1/2007) at det å overvåke hvordan forvaltningen av verdensarvstedene skjer er en viktig side av komiteens arbeid. Det å komme på listen over ”verdensarv i fare” er en alvorlig forlegenhet for det landet det gjelder. Flertallet av disse er i den tredje verden, og svært mange i Afrika, men også Everglades i USA og Kølnerdomen i Tyskland. Nominasjoner er ressurskrevende, og flere rike land har sett sitt ansvar for å gi drahjelp i prosessen. Norge har for eksempel bistått myndigheten i Kazakhstan med å få en helt spesiell bergkunstlokalitet i Tamgaly inn på listen. Dette arbeidet ble kronet med hell i 2004. Det aktuelle området består av mer enn 5000 forhistoriske helleristninger og i tillegg en rekke boplasser, graver og andre kulturminner. Norges erfaringer med nominasjonen av bergkunsten i Alta var svært nyttige i prosessen.

På UNESCO-møtet i New Zealand 2007 ble det også bestemt å forsterke konvensjonens overvåkingsmekanismer, både generelt og overfor enkelte steder, og i samarbeid med berørte statspartier. Norge tok opp på møtet at det fortsatt eksisterer en manglende balanse på listen. Dette gjelder mellom kultur – og naturområder, i et Nord/Sør-perspektiv, samt en ubalanser på ”fare”-listen, der særlig afrikanske områder sør for Sahara er overrepresentert. Norge gav uttrykk for bekymring for at verdensarvlisten stadig er lite representativ både geografisk og tematisk, 13 år etter at strategien ble vedtatt av komiteen. Lite var gjort og statistikken viste forskjellen mellom fattige og rike land. På møtet uttrykte norske representanter en bekymring over at komiteene anmodet de rådgivende organer (ICOMOS og IUCN) om å være strenge i sine

evalueringer av hvilke områder som kvalifiserer til å bli innskrevet på verdensarvlisten, samtidig som enkelt land setter rådene tilside når det ikke passer dem. Det som var positivt var at stadig flere land leverer tentative lister og at det er færre land uten områder på verdensarvlisten. Norge hadde en plass i verdensarvkomiteen til dette møtet 2007. Den norske delegasjonen arbeidet hardt for å få Sverige valgt. Sverige er representert sammen med fem arabiske land, fire fra Afrika, tre fra Asia, Europa/Nord Amerika fem land, og fra Latin Amerika fire (Norsk rapport fra UNESCOs 34. generalkonferanse, kunnskapsdepartementet 2007). I følge artikkel 8 i konvensjonen skal det ved valg av medlemmer til komiteen sikres en rettferdig representasjon av verdens ulike regioner og kulturer.

Den nye sammensettingen i komiteen viser en ny maktforskyving i retning den arabiske og afrikanske verden. Den tidligere europeiske dominansen på verdensarvlisten kan ses i sammenheng med europeisk hegemoni, historisme, imperialisme og kolonisering. Den postkoloniale tilstanden, europeiske dominans og historieforståelse blir grundig analysert i Edward Saids "Orientalisme". Hensikten med verket er å belyse, analysere og tenke gjennom orientalisme som utøvelsen av kulturell styrke. I boken forsøker han å vise at europeisk kultur ble

styrket og fikk en sterkere identitet ved å se seg selv som en motpol til Orienten, framstilt som et surrogat eller til og med noe underjordisk av europeiske forfattere, seierherrer som hadde skrevet historien. Den europeiske kulturen ble hegemonisk og overlegen i og utenfor Europa. Utrykket orienten betegner Asia og Østen, geografisk, moralsk og kulturelt. Den vestlige verden, motpolen, betegnes som Oksidenten (Said 1978: 13-52).

Da "Peer Gynt" ble satt opp i Egypt sommeren 2006 som en markering av avslutningen på Ibsenåret med pyramidene i Giza som kulisser, ble forestillingen omtalt som "orientalisk i Klassekampen. Den danske forskeren Elisabeth Oxfeldt holdt et innlegg om "Peer Gynt" med utgangspunkt i Saids begrep om orientalisme. Hun mente at Ibsen bekreftet koblingen mellom imperialisme og orientalisme, men på en ironisk måte. Ibsens landskapsbeskrivelser har et orientalistisk preg fordi han relaterer naturen til noe fortidig, og ikke nåtiden. I en scene der beduiner rir på kameler langs Keops-pyramiden er publikum i tvil om det er ekte eller en del av oppsetningen. Et annet eksempel på orientalisme er når Peer Gynt rir inn midtgangen på en hvit araberhest. Ifølge forestillingens produsent, Hoda Wasi, var hele ideen med å sette opp "Peer Gynt" foran pyramidene orientalsk (<http://www.klassekampen>.

Figur 2
Pyramidene i Giza. Kulisser for "Peer Gynt"
(Foto: www.stenbraten.g.s.oslo.no)

3.2. Kulturarv og politikk

Opprinnelig var Egypt et land som var sterkt involvert som en medvirkende årsak til opprettelsen av verdensarvlisten. Byggingen av Aswan-demningen og den kunstige innsjøen, Nassersjøen, som kom i gang i 1960 førte til at en rekke oldtidsminner, blant annet Ramses 2.s tempel ville oversvømmes. UNESCO tok initiativ til å redde tempelet og lede redningsaksjonen. Tempelanleggene ble saget opp i 1200 store blokker og flyttet 200 meter høyere opp i fjellene til et platå der kongens tempel og dronningens tempel ble satt inn i en kunstig klippe av 5000 blokker. Oldtidsminnene spilte rollen i en politisk konflikt, Suez-krisen, et ledd i etterkrigstidens kolonifrigjøring. Suez-krisen satte en endelig slutt på et vestlig koloniherrdømme (Cappelens verdenshistorie, 1982: bind 2:129, bind 18:145-147). Egypt er kun representert med syv navn på listen, men med sine eksklusive oldtidsminner som pyramidene i Giza, tillot de seg å protesterte kraftig sommeren 2007 da verdens sju nye underverk skulle kåres. Den egyptiske kulturministeren kalte underverksavstemningen for absurd. Pyramidene skulle ikke konkurrere med Frihetsstatuen, Eiffeltårnet og andre nykomlinger om en plass som et underverk. Protestene fra Egypt førte til at pyramidene i Giza ble trekt som kandidat og at de fikk en æresstatus som et av de syv underverker (Stavanger Aftenblad, 4.juli 2007).

Det at vår felles kulturarv trues av masseturisme kan vi ofte lese i avisen. Særlig hardt rammet er Inka-byen, Machu Picchu, i Peru som synker fordi turister tramper rundt daglig. Den tåler ikke påkjenningen av 5000 besøkende daglig. UNESCO mener at byen tåler 500 turister om dagen og protesterte mot planene om å bygge taubane for turisttransport ved attraksjonen (Stavanger

Aftenblad, 08.02.2005). UNESCO har gått så langt som å true med å fjerne stedet fra verdensarvlisten om ikke forholdene bedres. Peruanske myndigheter deler ikke denne bekymringen og viser til at beliggenheten gir en naturlig begrensning på turisme. Høsten 2005 bestemte peruanske myndigheter å stenge Inkastien som fører til Machu Picchu helt for turister i februar 2006, for å unngå slitasje på kulturminnet under regntiden. Det ble og innført en permanent begrensning på maksimalt 500 vandrere på stien pr. dag, slik som UNESCO foreslo (http://no.wikipedia.org/wiki/Machu_Picchu). Masseturisme ødelegger verdensarven og nå stiller

UNESCO og Verdens Naturfond krav om en miljøvennlig turisme. De synes at vi som turister har turet tankeløst omkring og tatt oss til rette i det som en gang var Middelhavets naturlige kystlandskap og trampet rundt i verdens kulturskatter som ikke lenger tåler påkjenningen av oss alle. Det handler om at det kan bli for sent. Turistattraksjonene kan forsvinne på grunn av overforbruk, tankeløshet og manglende vilje til langsiktig tenkning. Det skjeve tårn i Taj Mahal i India kan synke eller styrte fordi Yamunaelven tørker ut. I Egypt klarte UNESCO å forhindre veibygging ved pyramidene ved å true med å ta pyramidene ut av verdensarvlisten. 30 av verdensarvstedene er dag truet, blant annet av turistinvasjon. Når en kulturattraksjon får plass på verdensarvlisten, øker vanligvis turisttilstrømmingen umiddelbart. Kris Endresen, direktør ved UNESCOs verdensarvkontor i Oslo sier til Aftenbladet at UNESCO har utviklet modeller for ansvarlig turistutvikling på verdensarv-steder. Riktig planlegging gjør det mulig å bevare samtidig som lokalbefolkningen tjener penger på attraksjonene (Stavanger Aftenblad, 08.01.2005).

Mexico har gjort handel med sin verdensarv (26 navn på listen) helt siden 1980-tallet. Kulturarv og økonomi har siden medlemskapet i NAFTA vært tvillinger og representerer en global økonomisk utvikling. Konflikter og makt-relasjoner har oppstått mellom de innfødte, Mundo Maya, og statens dominerende grupper. Kulturarven er en risiko, en sak som skal gi identitet, utvikling og men har også ført til sosial utestenging; og de økonomiske fordeler og prisen av turisme. I løpet av den tiden UNESCOs verdensarvliste har eksistert har den utviklet seg til å bli en turistguide for turister i den moderne verden. Stedene har blitt det som man "bare må se", symbolske attraksjoner for kultur-reiser. Mundo Maya er brukt som en et leketøy i utvikling av turisme (Evans 2004).

Det krigsherja landet Afghanistan fikk i 2001 destruert sine 1500 gamle Buddha-statuer av Taliban-regjeringen. Stedet representerte en kunstnerisk og religiøs utvikling innen buddismen.

Kjøpmenn langs "Silkeveien" og misjonærer fra ulike trosretningen var innoem her. Taliban betraktet Buddha-figurene som ikke-islamske idoler, en falsk lære uthogd i stein. Det å ødelegge statuene var et front forsvar av deres brennemerke av tro, og over historie og kultur. Det var og en maktdemonstrasjon rettet mot lokalbefolkningen, Hazaras-folket, en isolert region i Afghanistan. Da Buddhaene falt ble Hazarajat beleiret av Taliban, landsbyer ble brent ned og overgitt som et ubeboelig sted. I dag er regionen en av de tryggeste i Afghanistan, fri fra valmue-enger som dominerer andre regioner. Det er satt i gang et prosjekt som går ut på å gjenoppbygge Buddhaene (National Geographic, nr. 2, februar 2008).

Den gamle byen Dubrovnik (1979) i Kroatia ble ødelagt i krigen i 1991. Etterpå koordinerte UNESCO et omfattende restaureringsprogram (WH, 39,2005). Krigsødeleggelsene av kulturminner i Afghanistan, Irak, Kroatia er følger av "risikosamfunnet" vi lever i. Beck beskriver de tre faredimensjonene i verdensrisikosamfunnet: finanskriser, økologiske kriser og terroristiske farer. For å imøtekomme disse farene må man anerkjenne globaliteten. Man må skifte det nasjonale perspektiv ut med et kosmopolitisk perspektiv. Da åpnes erkjennelsen av et "skjebnefellesskap", og det er i denne erkjennelsen at mulighetene for å gjøre noe med farene finnes. Risikosamfunnet setter menneskeheten i en fellessituasjon som er skapt av sivilisasjonens selvødeleggelse (Sørensen/Christiansen, 2006: 160-161).

4. Diskursen om kulturarv

Et grunntema i kulturarvdiskursen er forholdet mellom fortid og nåtid. Hvordan kan kulturarv brukes og hvilken funksjon har den for folk? På hvilken måte kan kulturarv utvikle historiebevissthet? Hvordan kan kulturarven, skape erindringer, minner og utvikle identitet? Og hvordan kan den være for alle?

"Public History" har konsentrert seg om forskning og formidling om hvordan folk flest ser på og bruker historie. Den er det motsatte av "Academic History". Public History har sine røtter i bevegelser fra 1970-årene som søkte å utvikle innganger til fortiden nedenfra, "history from below". I denne tanken står erindringer og demokratiseringer av kulturer sentralt. I britisk sammenheng har public history vært assosiert med Raphael Samuels, "Theatres of Memory". Han sammenlignet erindringsarbeid med teateret, fordi der måtte forskjellige personer og grupper arbeide sammen (Bryld, Floris m.fl. 1999). Samuel er kritisk til Robert Hewison (1989) som oppfatter den nåtidige interessen for kulturarv som nostalgi og som et ledd i de konservatives forsøk på å etablere og utøve et kulturelt hegemoni. Hewison viser til kulturarvens og Unescos verdensarvkonvensjon positive verdier: man vet ikke hvem man er hvis man ikke vet

hvor man har vært. Han mener at kulturarv er mytisk, men gir mening for mange mennesker. Positive verdier som forvaltning, lærdom og identitet er truet av kulturarv-industrien. Kultur er i ferd med å bli produkt for konsum, og har på den måten fått en annen funksjon enn identitet og historiebevissthet.

Filosofen Friedrich Nietzsche (1994) gav uttrykk for et oppgjør med en historieoppfatning, ”den historiske syke”, som betraktet fortidens kulturarv med en beundring som virket hemmende på livsutfoldelsen. Dessuten kan den gi skade på både fortid og nåtid. Hvis man ville forstå seg selv, og hvis tradisjonen tynget i livet, så kunne det være nødvendig å søke historien, men den måtte aldri bli et mål i seg selv. For mye historie kan bli en byrde i livet, hevdet Nietzsche, han ville heller diskutere historiens pedagogiske og kulturelle verdi. Han viser til historiens tre funksjoner, en monumental, en kritisk og en antikvarisk. Den antikvariske historiebevissthet kunne ”tjene livet“ ved å gi feste for identitet (Nietzsche 1994). Den antikvariske historieoppfatning ligger også til grunn når stater bevarer egen arv, men også når mindre grupper ønsker å bevare deres arv. Den samme antikvariske holdning ligger til grunn når Unesco hevder at bevaring av kulturminner i andre land er å bevare felles kulturminner og felles eiendeler (Omland 1995: kap. 6.4).

Hans-Jakob Ågotnes (2007) skriver at vendingen mot fortiden i industrisamfunn kan ses som del av en ”kulturell mobilisering”. Lokalsamfunnet bearbeider og viser fram sin egenart som noe å være stolt av. Som kulturell mobilisering-prosess har den en parallell hundre år tidligere, da bildet av fjordlandskapet ble utformet. Det lå et estetisk landskapssyn til grunn for måten en oppfattet Vestlandet på. Turismen i siste halvdel av 1800-talet var i sterk vekst og forholdet mellom natur og kultur ble framhevet for den kulturelle eliten som turistene representerte. Turistene som ofte kom fra Storbritannia representerte et overklassefenomen. Ågotnes mener at industristedene i Hardanger har potensial til igjen å bli turistmål, med et annet betydningsinnhold enn da fossene lokket engelskmenn hit. ”I dag kan kunsthistorikarar peika på det vakre i dei funksjonalistiske fabrikkbygningane i Odda på ein overtydande måte” (ibid).

Historikeren Peter Aronsson (2004: 167,168) hevder at mange av de som arbeider med industriarven er preget av en kjærlighet til stedet som gjør etableringsfasen og gullalderen til en interessant periode i framskrittshistorien. Han hevder og at det kan bli en del av underholdningen som vi ser i turistbrosjyrer, et sted for søndagsutflukter og picknick. Industriens ankomst på ”kulturarv-arenaen” i 1970-årene har å gjøre med oppfatninger om hva kulturarv er.

Industsriminne var lenge en motsetning – de var verken kultur eller arv: Det er fordi industri er motsatsen til kultur. Industri er et bilde på det moderne og det som er i forandring. Den historiske interessen er en måte å håndtere hurtige forandringer. Gjennom å kaste anker i fortiden og bearbeide det på nytt kan vi finne nye former for samtid og framtidforståelse. Denne forklaringen har også ført fram for industriarven.

Aronsson har også demokratiseringen på agendaen. Demokratisering av kulturarven kan ha ulik betydning. Bl.a. demokratisk deltakelse i kulturarvprosesser. Gjennom at innbyggerne selv deltar i de profesjonelle kulturarvprosesser kan vi forestille oss en åpen og konstruert og individualisert ”prosesskulturarv”. ”Alt kan vara ditt kulturarv och det ar upp til dig att tillsammans med dina narmaste ta för dig av verkligheten” (Aronsson 2004:147).

De senere år har det skjedd en tydelig interesseforskyvning i synet på bruken av kulturarv. Det har skjedd en kursendring fra en fokusering på tilgjengelighet, representasjon og formidling til en betoning av delaktighet og dialog. Folk flest ønsker ikke bare å bli presentert for fortiden, de ønsker å delta i og påvirke selve kulturarvprosessen, hevder Annika Alzen (2006: 139). På sikt kan demokratiseringen av kulturarv medføre en forandret relasjon mellom brukere og ulike aktører i kulturarvbransjen. Hvis brukerne har andre forventninger og interesser enn profesjonen bør dette påvirke og forandre synet på måten man håndterer kulturarven. Dialog og deltakelse har stått svakt i kulturarvsektoren. I et deltagende demokrati utvikler det seg kommunikasjon i og mellom grupper, kjønn, klasser generasjoner osv. Alzen har gjort en studie på å forsøke å belyse hvordan ulike interesser oppfatter en spesiell kulturarv og hvordan innflytelsen fra brukerne faktisk kommer til uttrykk. Hun synliggjør hvordan ”demokrati” kan se ut i praksis. Hun har brukt Karlskrona som i 1998 ble oppført på Verdensarvlisten til Unesco som et eksempel.

4.1. Lowenthal og Smith

David Lowenthal er en nøkkelfigur i forskning omkring kulturarv. Utgangspunktet hans i ”The Past is Foreign Country” (1985) var at mens mennesker før i tiden ikke skilte skarpt mellom fortid og nåtid, blir disse mer og mer i moderne tid skilt fra hverandre, og resultatet er at fortiden tar seg ut som et fremmed land. Han førte sin analyse av hvordan nåtidens mennesker omgås fortiden, videre i ”The heritage Crusade and the spoils of history” (1998). Boken inneholder en beskrivelse av hvordan nåtidens mennesker omgås fortiden. I fokus er hvordan kulturarven brukes i hverdagen og ved høytideligheter, altså, dens funksjon i en livsverdenssammenheng. Som jeg nevnte var også Nietzsche (1994) opptatt av funksjon. Når

mennesker forholder seg til fortiden som kulturarv, er de likeglad med kronologi og forskjellen mellom tidsepoker, hevder Lowenthal (1998). Misbruk av fortiden i tilknytning til kulturarv er noe man må leve med. Han mener at det er misbruk fordi den skal tjene nåtidens behov og interesser. Han tar også avstand fra kulturarvens forvaltere.

Kulturarv er ikke historie, mener Lowenthal (2007: 111). Kulturarv bør ikke blandes sammen med historie. Historie søker å overbevise med sannhet, og bukker under med usannhet. Kulturarv overdriver og unnlater, oppriktig oppfunnet og glemt, og trives med ignoranse og mistak. Kulturarv bruker historiske spor og forteller historiske beretninger. Men disse sporene og beretningene er sydd sammen til fabler tett til kritiske undersøkelser. Kulturarv er immun mot kritikk fordi det er ikke lærdom men katekisme – ikke etterprøvbare fakta, men godtroende troskap. Kulturarv er ikke testbare eller plausible versjoner av fortiden; det er en erklæring av løfter i fortiden. Kulturarv gir identitet og bekrefter vår verdi .

Lowenthal er ikke så opptatt av hva kulturarv *er*, men hva den *gjør*. Man kan forstå kulturarvens vitalitet, som ikke fins i en uendelig reproduksjon av seg selv, men i en interaktiv vekselvirkning mellom reproduksjon og produksjon. Han mener at likheten mellom fortid og nåtid skaper en levende kulturarv som kan kaste lys på gamle karaktertrekk og verdier. Kulturarven kan virke gjennom steder og personer, bestemte ikoner, et eksempel kan være Graceland og Elvis Presley og prinsesse Diana. Lowenthal interesserer seg for den “folkelige” historie og den betydning fortiden tillegges hos bestemte grupper i samfunnet. Denne oppfattelsen er normativ og går under betegnelsen “tradisjon” (Schau m.fl. 1998: 136,137,152).

Lowenthal (1998: 3,128) hevder at historie og kulturarv overfører ulike ting til ulike publikum. Historie forteller alle som vil høre på hva som har skjedd og hvordan ting har blitt som de er. Kulturarv passerer gjennom opprinnelige eksklusive myter, gitt i gave til en samlet gruppe med prestisje og felles hensikt. Historie er utvidet ved å være strødd ut; kulturarv er redusert og plundret som eksportartikkel. Lowenthal mener at historie er for alle, kulturarv er bare for oss selv alene. Historie er ikke perfekt åpen – vitenskapsmenn samler sammen kilder, arkiver blir låste, kritikerne er nektet adgang til dokumentene, og misgjerninger er fjernet. Men de fleste historikere fordømmer hemmeligholdelse. Som en kontrast, sender kulturarv budskap som er begrenset til et valg. Kulturarv vender tilbake til stammens regel som gjør alle tider om til en eksklusiv, hemmelig eiendel. Historie, tradisjon, hukommelse og myter forener oss med fortiden.

Lowenthal (1998) har synspunkter om en global felles kulturarv og ansvarsfordeling. Han

omtaler en felles kulturarv som global, kultureiendommer som tilhører alle og som alle er ansvarlige for. Det at også naturarv er global blir drøftet. Friskt vann, regnskog er en felles arv. Kulturelle ressurser som er en del den universelle humane kulturarv som det gamle Egypt og Kina, rester i Hellas og Roma, ekko av europeisk renessanse og opplysning og det rike mangfoldet av stamme-tradisjoner som forskjønner og besjeler en hel verden. Klassiske navn, bibelsk prosa, og en sammenblanding av forskrifter gjennomstrømmer en global kultur. Arketypiske nasjonale ikoner er også en global arv. Et tap av Stonehenge eller Sfinxen, Angkor eller Akropolis vil være uklokt ikke bare for hjemlandet, men for oss alle. Bestemmelsen av verdensarvstedene forsterket berømmelsen, og nasjonale forvaltere måtte dele dem med folk i hele verden. Primater av global kulturarv blir påkallet når nasjonale trusler rettes mot Taj Mahal som rammes av industriell forurensing i Agra. Det var global bistand som reddet Angkorruinene. Kulturarven i Hellas er et eksempel på arketyper av spenninger mellom lokal og global kulturarv. Stolte av berømmelsen, samtidig en følelse av berøvelse for at de må dele kulturarven. Greske skolebarn lærer at Akropolis tilhører dem, men som kunst nedarvet til oss alle. Grekerne takker for administreringen av deres kulturarv, men sier at de vil ha den tilbake igjen. Lowenthal (1993) mener at kulturarv ble en besettelse i 1970 og 1980-årene, ikke bare i vesten, men også i det kommunistiske øst. Den utbredte entusiasmen har endret seg om hva kulturarv er. Fra å være avgrenset til monumenter, personligheter, unike rikdommer innen kunst og arkitektur innbefatter det stedlige og det typiske i nåtid, ikke bare det gamle i forhistorien. Kulturarv som ideer og uttrykk, språk og folklore overgår de gamle rikene med sine kulturgjenstander. En annen ny retning i omgivelsene er hvordan kulturgjenstandene blir brukt og hvordan de framtrer. Laurajane Smith presenterer i "Uses of Heritage" (2006) ulike teorier om bruken av kulturarv. Hun har brukt nyere forskning til å teorisere ideer omkring kulturarv. Hun utfordrer tradisjonelle vestlige teorier om kulturarv som fokuserer på de materielle og monumentale former av gamle eller estetiske behageligheter, konkret arv, som alt for ofte er brukt til å markedsføre et uimotsagt syn av både fortid og nåtid. Et alternativt begrep om arv er utviklet og fastsetter tema som minne, forestillinger, identitet og sted. I boken presenteres kulturarv ikke som noe materielt, men som en sosial og kulturell prosess, som engasjerer og framstiller minner som noe som kan gi forståelse og opplevelse.

Det fins ingen kulturarv, mener Smith (2006). Det fins ingen arv som uproblematisk kan bli identifisert som gammel, stor, monumental og estetisk som behager steder, bygninger. Det fins en hegemonisk diskurs om arv, som gjennomsyrrer måten vi tenker, snakker og skriver om arv. Hun viser til Urry som påpeker at arv ikke er en ting, men et sett av meninger og verdier. Praksis

av kulturarv kan defineres som forvaltning og konservering av protokoller, teknikker og prosedyrer. Arv behandles av arkeologer, arkitekter, museums-kuratorer og andre eksperter. Det kan også være en økonomisk og/eller fritid praksis, og/eller sosial og kulturell praksis av identitet. Hun mener at diskursen om kulturarv ikke bare refererer til ord eller språk, men til en form for sosial praksis. Sosiale meninger, kunnskaper og erfaringer, makt-relasjoner og ideologier er reproduisert via språket. Diskursen er ikke bare organisert på den måten konsepter som kulturarv er forstått, men måten vi handler, den sosiale og tekniske praksis vi virker i, og måten kunnskaper er konstruert og reproduisert. Den vestlige kulturarv-diskursen er dominerende (Smith 2006: 2, 4,13).

Kulturarv er en "kulturell prosess" som kan forstås på en ny måte, mener Smith. Arven er verken en ting eller et sted, heller ikke en bygning eller andre materielle objekter. Disse er ofte viktige, men de er ikke i seg selv kulturarv. Det er det som foregår på disse stedene som er kulturarven. Kulturarven er en kulturell prosess som settes i funksjon med erindringer som arbeider med å skape måter å forstå og engasjere fortiden på. Stedene er kulturelle verktøy som kan gi fordeler, men er ikke nødvendige for denne prosessen (Smith, 2006: 44).

4.2. Kulturarv og erindring

"Tid er erindring, minner om øyeblikk som allerede i neste nu er tapt. Som erobrere av tid, er vi tidens fanger", Mehren (2002: 13). I diktet knytter Mehren erindring til tid, og til minner som er tapt. Dette kan stå i motsetning til den franske forskeren, Pierre Nora, som knytter erindring til nåtid og til det materielle (gjenstandene). Nora ledet et omfattende prosjekt om fransk kulturhistorie og i "Entre Memoire et Histoire" skiller han teoretisk mellom begrepene "historie" og "erindring". De er ikke synonymmer men motsetninger. Erindringen er livet som er i utvikling gjennom grupper. Utsatt for glemsel, utnyttelser og manipulasjoner, dessuten utsatt for latensperioder og plutselig oppvåking. I tradisjonelle samfunn er fortiden ikke klart atskilt fra nåtiden, man lever med erindringen, og det er i praksis ikke mulig å skille erindring og historie fra hverandre. I moderne samfunn er forbindelsen brutt, og de fremstår som motsetninger. I følge Nora er historie en rekonstruksjon og representasjon av fortiden. Den tilhører alle og er universell. Erindring er et levende bånd til nåtid, som er mangfoldig og reduserende, kollektiv men likevel individualisert. Den er rotfestet i det konkrete, i rommet, i handlingen, bildet og gjenstanden. Historien knytter seg kun til tidsmessige forløp, til tingenes utvikling og sammenheng. Erindringsstedene er under postmoderniteten erstatninger for den levende erindring (Bryld m.fl. 1999: 44-48).

For at forestillinger og erfaringer kan få sosial betydning må de gjemmes og lagres, de må huskes og erindres.”Erindringen hører ikke fortiden til; den er til stede i nutiden”. Den kollektive erindring knyttes til landskaper, og begivenheter knyttes til steder (Hastrup 2004: 123,127).

Lowenthal mener at det overordnede begrepsparet er ikke erindring og historie, men derimot kulturarv og historie. Han bruker historie om vitenskapsfaget historie, mens kulturarv og erindring overlapper hverandre. Lowenthal skiller seg fra Nora ved å si at tidligere tiders historie ikke bør betraktes som historie (Bryld m.fl. 1999: 70) .

Hovedfunksjonen til minner, er ikke å bevare fortiden men å tilpasse den slik at fortiden berikes og manipuleres. Minner er ikke ferdiglagte refleksjoner om fortiden, men eklektiske, utvalgte rekonstruksjoner basert på senere handlinger og persepsjoner (Lowenthal 1985: 210).

Professor i folkloristikk Anne Eriksen (2001) hevder at historie og minne er to ulike former for fortidsrepresentasjon. ”De er re-presentasjoner av en fortidig og derfor svunnen virkelighet i nåtiden, skapt av nåtidens mennesker på grunnlag av fortidens “rester” – det være seg potteskår, dokumenter eller levd og sanset erfaring”. ”Minner” blir i moderne språkbruk gjerne sett på som mer eller mindre (og ofte feilaktige) gjenkallinger og avskygninger av den fortiden de vitner om. De oppfattes som private, subjektive og upålitelige. Hukommelsen, evnen til å minnes er en del av menneskets fysiologiske utstyr. ”Erindring” er også en grunnleggende sosialitet. Den kan ikke forsvinne. Historien er en bestemt måte å representere fortiden på. Et samfunn uten historieskriving er mulig. ”Redusert til ren kunnskap er historie død kapital, en tørr viten som knapt angår noen. Historien trenger den livgivende forbindelsen til erindringen” (Eriksen 2001: 33,34,35).

Smith presenterer ulike syn på forskning innen historie og minner. Jeg har valgt ut noen synspunkter. Hun hevder at minner og identitet henger i sammen, og at kulturarv-steder påkaller individuelle og kollektive minner. Minner kan ses på som subjektive og ikke alltid pålitelige. Mens historie er en samling av fakta. Minner er ikke et objekt man kan eie, minner er ikke som bøker i et bibliotek, minner er en aktiv kulturell prosess av å huske og glemme som er fundamental i vår evne til å fatte verden. James Wertsch peker på at minner er noe vi har, ikke noe vi gjør. Kollektive minner skal sosialisere medlemmer i en gruppe som gir dem privilegiet i å bli enige i et spesielt syn og forståelse av fortiden. Det trengs kulturelle verktøy i prosessen med å huske, og disse redskapene kan være fortellinger i tilknytning til kulturarv-steder/plasser og museum. Ideen med kollektivt minne ble utviklet av Maurice Halbwachs som argumenterte

med at alle grupper konstruerer en identitet for seg selv gjennom delte minner. Det er for at de skal kunne hevde sin unike identitet mot andre grupper. Han trekker også en sammenheng mellom minner og historie (Smith 2006: 57-59).

Zander i (Karlegard m.fl.1997: 87-89) mener at når historien blir skrevet ned, blir forskjellen mellom "vi" og "de andre" tydeligere. Minnet formidles av individer, men det er gruppen som bestemmer hva som er verdt å erindre. Dette fører til at individer identifiserer seg med hendelser som er viktig for kollektivet. Det kollektive minnet varer lengre enn det enkelte minne, fordi det fortelles fra en generasjon til en annen, mener den franske sosiologen Halbwach. Han er i ettertid blitt kritisert for ikke å ha tatt nok hensyn til at minnet hele tiden må ta utgangspunkt i den historien som allerede fins dokumentert og nedskrevet. Dette fører til begrensinger for det kollektive minnet, fordi historie kan skrives om.

Historie er separert fra det kollektive minnet som tilhører en gruppe. Minner, ulikt historie, antyder en relasjon til fortiden gjennom de personlige og kollektive handlinger. Raphael Samuel argumenterer med at historie skal engasjeres gjennom minner og at man må gi avkall på "fetisjdyrking av arkiver" og manuskripter, og gjenoppta det naturlige formål for historie. Det å besøke kulturarv-steder blir den kulturelle og politiske beretning og en handling i å huske. Noe som gir mening og forståelse for kulturarv, ikke bare som noe man besøker som turist og besruer. Kollektive handlinger i å huske kan binde grupper og samfunn sammen i et fellesskap (Smith 2006: 57-66).

Som et eksempel kan Auschwitz Birkenau i Polen nevnes (verdensarvlisten1979). Stedet er viktig som en human advarsel av de mange trussler og konsekvenser av ekstreme ideologier. Stedet er et nøkkel-sted av minner for hele menneskeheten om et mørkt kapittel i historien om menneskeheten. Minner som skal overføres til yngre generasjoner og være en advarsel om de mange tragiske konsekvenser ideologier kan medføre (unesco.org, 31.03.08).

Et annet kollektivt minneste som er på verdensarvlisten (1992), Angkor i Kambotia, et symbolsk ikon for nasjonal, etnisk og kulturell identitet blir av Tim Winter (2007: 133-147) beskrevet som en form for "levende kulturarv". Kulturarvstedet blir brukt til å konstruere en nasjon. Landskapet inngår i minnekulturen og er med på å gi identitet sammen med tempelkonstruksjonen. Turister samler seg i hele området i forbindelse med en festival som arrangeres over flere dager. Angkor er et kollektivt minneste som skal gi forståelse for en nasjonal identitet. Det skal være et symbol og skapelsen av Khmer kultur, et symbol for den

nasjonale kulturen. Festivalen er en møteplass som gir sosial minner og en kollektiv identitet.

Professor Anders Johansen (2001: 92,95) ser på historie, tradisjon, kulturarv og identitet som mer eller mindre samme sak. "Når man bekymrer seg for "historieløsheten" i våre dager, er det fordi man frykter at båndene til fortiden skal gå tapt, slik at vi ikke lenger kan vite hvem vi er. Men den slags bekymring er etter min mening, nettopp historieløs". Han mener det er nødvendig å skille mellom historie og tradisjon, og understreker motsetningene mellom dem. Historie er ikke sans for det gamle, men for det foranderlige (jfr. Historisitet og modernitet). "Det er sans for det som til enhver tid er nytt og spesielt – enten det nå er 1500-tallet vi beskjeftiger oss med, eller dagens situasjon". Tradisjon forutsetter at det er det samme som overleveres fra generasjon, hvis det forandres underveis kan det ikke kalles tradisjon. Giddens (2003: 51-55) har gjennom sin forskning om moderniteten funnet ut at ordet tradisjon har røtter i det latinske "tradere", som innebærer å overføre. Det fins ingen forestilling og behov for ordet tradisjon, fordi tradisjon fins overalt. De tilhører alltid grupper eller kollektiver og de utgjør en handlingsstruktur. Til tross for at tradisjonen er levende og intakt, er de i ferd med å bukke under for moderniteten. De forandres enten til kulturarv eller til kitsch, billige prydgjenstander som man kan kjøpe i suvenirbutikker. Ideen om tradisjon er i seg selv en skapelse av moderniteten.

Eriksen (2001: 37) mener at historie og minne møtes ved de historiske stedene. "På disse stedene møtes nettopp historie og minne, her er scenen der den kollektive erindringen kan spilles ut, og der samfunnet forteller seg selv om den fortiden det vil ta vare på og formidle kunnskap om". Nåtidens mennesker få ny viten, kunnskaper, erfaring og opplevelser ved bare å være der. Eriksen beskriver dette slik: "Jeg er her nå, jeg står her, jeg puster, jeg ser meg om, jeg kjenner bene mine står på bakken: Her falt Olav den Hellige, her står jeg. Det gir en helt spesiell opplevelse av kontakt og forbindelse".

Tid er en illusjon
I årtuseners drøm av sekunder
stanser vi opp, bryter tidens segl
åpner et øyeblikk og klyver
over i hverandres liv
(Mehren, 2007)

4.3. Kulturarv og historiebevissthet

Diktet til Mehren om tid bringer oss over til historiebevissthet, som nettopp handler om forståelse av tid, tankeprosesser knyttet til tidserfaring i fortid, nåtid og framtid. Hvordan kan kulturarv utvikle historiebevissthet? Bernard Eric Jensen mener at historiebevissthet utvikles

ikke bare i skolen, men i den enkeltes livsverden og gjennom erfaringer. Menneskene kan klare seg uten historieundervisning i skolen, men vi kan ikke fungere uten historiebevissthet. Den kan utvikles i familie – og hverdagsliv, gjennom media, ved å lese historiske romaner, gjennom deltakelse i politiske, kulturelle og religiøse organisasjoner og via historieturisme. Mennesker lever og virker i tid og rom, som gjensidig er forbundet med hverandre i en sosio-kulturell sammenheng. En av historiebevissthetens viktigste funksjoner er at det kan anvendes av mennesker for å orientere seg i tid og rom (Jensen, 1997: 49,71,73).

Historiebevissthet er ifølge professor i historiedidaktikk Jan Bjarne Bøe (1995) individets oppfatning om at mennesket er et historisk vesen, og at oppfatningen av de tre tidsretningene fortid, nåtid og framtid og sammenhengen mellom dem har avgjørende betydning for hvem de er og hva de gjør. Sjødring Jensen definerer historiebevissthet som ”den nærværende visshet om at mennesket og alle samfunnsinnretninger og former for samliv det har etablert, eksisterer i tid, at de altså har en opprinnelse og en framtid, og at de ikke er uttrykk for noe som er stabilt, uforanderlig og uten forutsetninger”.

Historiebevissthetens hovedfunksjon er å opprettholde og utvikle identitet og forestilte fellesskaper, men kan ha ulike underfunksjoner. Bøe trekker fram fem betydninger av historiebevissthet: A. Historiebevissthet som identitet, B. Historiebevissthet som møteplass for ulike kulturer C. Historiebevissthet som sosiokulturell læring D. Historiebevissthet som prosesser for avklaring og innsikt i interesser, verdier og prinsipper E. Historiebevissthet som grunnlag for historisk fortelling. Historiebevissthet dreier seg om en bevisst handling som kan føre til at vi kan påvirke framtiden. ”Historiebevissthet oppstår når et menneske innser at det har en historie fordi det gjennom sine handlinger er historie. Handling er derfor historie”. Som et eksempel på at historiebevissthet skal utføre en handling nevner Bøe en gruppe ungdommer på tur til Akropolis som opplever en storslagen fortid og en spennende nåtid.. Hva gjør opplevelsen med dem og oppfattelsen av dem selv, av grekere? Hva gjør ungdommene med denne oppfatningen – snakker de om oppholdet, spiller de gresk musikk, planlegger de et nytt gresk opphold, leser de om gresk kultur og historie, eller åpner det seg en stille glede hver for seg. Handlinger kan være aksjon, det kan være dramatisk sosial handling, revolusjon og opprør eller refleksjon, som for eksempel dyp ettertanke (Bøe 1995: 80-95).

Det er flere måter å forstå historiebevissthet på, hevder Bøe. Begrepet knyttes til identitet, forestilte fellesskap, narrativitet og tradisjon. Det er også et kulturuttrykk. Historiebevissthet er

”i enkleste forstand vissheten om at mennesket er et historisk vesen, at dets tolkning av fortiden, forståelse av nåtiden og oppfatning av framtiden har avgjørende betydning for hvem de er og *hva* de gjør”. Utviklingen av historiebevissthet fører til en styrket narrativ kompetanse. Gjennom fortelling og samtale om hvordan fortiden “var”, kan man se seg selv i tidssammenheng (Bøe 2002: 22,26,41,42).

Bøe stiller spørsmål ved om det er mulig å identifisere seg med en fjern fortid? Spørsmålet tar utgangspunkt i avstanden fra den tid “jeg” har og nå befinner meg i, og den tid stedets gjenstander og miljø er hentet fra. Fokus er om man kan utvikle en nåtidig identitet på dette grunnlag? ”Men saklig sett er avstanden i tid og kultur fra “nå” til “da” så stor at vi ikke makter å ta inn over oss alle aspekter av samtidsoppfatninger og atferdsmønstre som fortidens mennesker handlet ut fra”. Kunnskaper om fortiden kan ikke brukes til å bli ett med datidens mennesker, fordi vi mangler det verdisyn som kunnskap og ferdigheter referer til. Verdisystemet er det limet som binder kunnskap og ferdigheter sammen til helheter, og som gir dem retning for å innhente ny kunnskap og nye ferdigheter, poenget er at vi bruker fortiden ut fra det behov vi har i nåtiden. Man kan forene en sosialkonstruktivistisk oppfatning med en realistisk forståelse. ”På den ene siden at den faktiske avstand i tid, sted og kultur mellom “nå” og “da” hindrer en fullstendig tilgang til fortiden (realisme), og på den andre siden en midlere tilgang til fortiden bygd på de kunnskaper vi har om fortiden” (Bøe 2006: 63,64).

Bjærke (2003) mener at fantasien er et moment innen kulturens univers. Han påstår at fantasien tilfører den perseptuelle bevissthet form. Fantasien er et element i den menneskelige faktor som lar seg relatere til kulturarvens kilde- og miljøverdi. Fantasien gis til kjenne i den perseptuelle bevissthets form, ikke i den perseptuelle sansing. Alle kulturelle former, som kunst, vitenskap og religion osv. blir dermed å betrakte som ulike uttrykk for forståelse av betydning. Fantasien er evnen til å opprette og holde fast ved forholdet mellom erfaringer gjennom assosiasjoner.

4.4. Kulturarv og identitet?

Ordet identitet er avledet fra latin: ”identitas”, formet av ”*idem*”, “den samme”, altså “den samme som seg selv” og/eller “den samme som visse andre”. Det peker på et *jeg* og et *vi* (Thuen 2003: 60). I likhet med kulturbegrepet fins det også mange oppfattelser om begrepet identitet. Hylland Eriksen skiller mellom personlig identitet, det som gjør meg unik og forskjellig fra andre, etnisk og nasjonal identitet, som er forbundet med politiske rettigheter og kollektiv identitet, som er deltakelse i fellesskap (Hylland Eriksen 2001: 39-41). Identitet betyr at man er

en og samme på en spesiell måte som skiller seg fra andre mennesker (Zander i Karlegård & Karlsson 1997: 83).

Jensen hevder at identitet skapes gjennom speilinger. Ved etableringen av en individuell eller en kollektiv identitet klargjøres og markeres forskjellen imot "de andre". En identitet skaper sammenheng i tid og rom: for å bli en del av et "forestilt fellesskap" må man etablere en forbindelse mellom fortidstolkning, nåtidstolkning og forventninger om framtiden. Når man forflytter seg i tid og rom, møter man "de andre" og "de fremmede". Det å forstå oss selv er i praksis å forstå de andre. Disse prosessene former og forandrer menneskets følelser. Historiebevissthet er således en del av oppbyggingen eller nedbrytingen av venn- og fiendebilder (Jensen i Karlegård & Karlsson 1997:74).

Johansen (1995: 37) er en av de som har gått sterkest ut mot identitetsbegrepet på kulturarvfeltet. "Det er tingliggjøringen av kulturen som står på spill når vi søker bekræftelse på vår moderne identitetsfølelse i det fjernt fortidige". Det som skjedde i fortiden og som er del av vår historie tilhører en helt fremmed kultur, hevder han. Johansen (2001: 89-96). Vi som lever nå kan ikke identifisere oss med fortidens levestandard som sult og nød, blodslitet i kroppsarbeidet, spanskrør og gapestokk, analfabetisme og overtro, standsprivilegier og livssynstvang. Det er bare deler av kulturen og tradisjonen vi vil føre videre. "Vi vil ha tradisjoner, vi vil ha røtter, vi vil ha kulturen overlevert som arv – så vil vi altså ha en økonomi, en kunnskap osv. som er i stand til å revolusjonere seg selv kontinuerlig. Vi vil ha både i pose og sekk: Vi vil ha modernisering i teknisk-økonomisk, men ikke i kulturell forstand", mener Johansen. Han er skeptisk til at vi kan lære vår identitet bedre å kjenne ved å gjøre oss kjent med spor etter folk som bodde i Norge for fem hundre år siden. Det begrunner han med at de som bodde her da, var så forskjellige fra oss, i levemåte, i kunnskaper og trosforestillinger osv. at de er minst like fremmede som nær sagt en hvilken som helst nå – levende person. Historiske kilder og arkeologisk funn er ikke spor etter "noen av oss" som levde her før. Vikingene oppleves som "fremmedkulturelle" for dagens nordmenn. Spor etter dem angår ikke oss nordmenn i høyere grad enn de angår alle andre som er interessert i historie. Johansen ser ikke på historiebevissthet, verken som kunnskap om eller troskap mot det fortidige. "Historiebevissthet er et perspektiv på tilværelsen i det hele: Det er bevissthet om tilværelsen som foranderlig". Den moderne historiebevissthet skiller seg fra tradisjonsbevisstheten. Et blikk på det fortidige kan utviske forskjellene mellom fortid og nåtid (ibid).

Jensen (1997:75) er uenig med Johansens oppfatninger om vikingene som fremmedkulturelle. Han betrakter kunnskaper om vikingtiden som noe som skal prege forestillingen om "oss selv" og "de andre", det skal berøre følelser.

I følge Bøe (2006:120,121,123) fins det fins eksempler på hvordan identifikasjon med Leiv Eriksson og vikingtiden banet vei for norske "immigranter" i Amerika på 1800-tallet. "Hovedsaken er at norskamerikanerne fikk status og legitimitet i det amerikanske multikulturelle samfunnet fordi de var etterkommere av den første europeer som kom til den nye verden". De legitimerte et forestilt fellesskap ved å argumentere for at de var de første og opprinnelige. Bøe trekker også fram de poetiske tekstene og de arkeologiske funnene av skipene fra vikingtiden som noe positivt man kan identifisere seg med.

Mennesker må sammenkoble sine tolkninger av fortiden, sin forståelse av nåtiden og sine forventninger innenfor framtiden i forsøket på å komme til innsikt om hvordan man kan og skal leve. Det forutsetter at man skaper en forståelse for hva som er mulig under bestemte natur- og kulturforhold og hva som er fornuftig og bra, mener Jensen. Dessuten kan mennesket utvikle sin sosio-kulturelle scenariekompetanse, sin evne til å stille opp, gjennomføre og vurdere sosio-kulturelle scenarier, noe som er nødvendig for å fungere i sammen i et fellesskap (Jensen 1997: 76,77).

Andersen om identitet og betingelser for identitetsdannelse i to ulike faser av moderniteten. Identitetsbegrepet har i vår tid fått en ny betydning. Fortellingen er modell for identitetsdannelsen. Han legger til grunn en identitetsforståelse som er dynamisk og bevegelig. Identitet er ikke bare et sett med egenskaper og forutsetninger som livet har gitt oss, men beror også på vår egen selvforståelse. Bauman beskriver situasjonen slik: "Identitet " viser seg for oss som noe som må bli oppfunnet snarere enn oppdaget, som målet for en anstrengelse, "et formål", som noe man likevel må bygge fra grunnen av eller velge fra et sett med alternative tilbud og deretter kjempe for å beskytte gjennom ytterlige kamp". Andersen inkluderer også den historiske og estetisk koblingen til sted, plass, topos, reise og kryssing av grenser. Andersen definerer identitet som "den egenskap som gjør at jeg kan gjenkjenne noe, fra ulike synsvinkler, og fra den ene situasjon til den neste, og hele tiden mene at det hele tiden dreier som ett og det samme" (Andersen 2006: 7,8,9).

Historikeren Knut Helle er opptatt av den skade man kan gjøre på historien ved å søke seg selv i den. Identitet er ingen fast, objektiv størrelse som venter på å bli funnet. Identitet skapes

gjennom læring og erfaring. Hvis identitet skal utvikles gjennom historie, må historien skrives for å tilfredsstillende vekslende sosiale og psykologiske behov (Johansen 2001: 98).

Ulf Zander referer til historikeren John R. Gillis som betrakter begrepet identitet med stor skepsis. Den globale spredningen av identitetsbegrepet har gjort at det har mistet sin betydning og har blitt til et flytende fenomen, uten kontakt med tid eller rom. Denne utviklingen lar seg ikke stanse i den nærmeste framtiden (Zander, 1997: 82).

4.5. Identitet og stedets fortellinger

I Ibsens "Peer Gynt" (1867) sier Peer at han er norsk av fødsel, men verdensborger av gemytt og beskriver kulturimpulsene han har fått av andre land:

"Men verdensborger av gemytt.
For hva jeg har av lykken nytt,
jeg kan takke Amerika.
De vel forsynte bokreoler
jeg skylder Tysklands yngre skoler.
Fra Frankrike fikk jeg mine veste,
min holdning og min skjerv av ånd,-
fra England en arbeidsom hånd
og skjerpet sans for eget beste.
Av jøden har jeg lært å vente.
Litt hang til dolce far niente
jeg fra Italia fikk i sending,-
og en gang i snever vending
jeg økte mine dagers mål
ved bistand av det svenske stål."
(Henrik Ibsen, Peer Gynt 1867: 66)

Johansen (2001: 189) kobler i "Mytiske landskap" i likhet med Andersen også utvikling av identitet til steder. Stedene er rammer som gjør det mulig å huske og framkalle minner. "Det er ikke mulig å fortelle, verken om mytiske, historiske eller aktuelle hendelser, uten stadig å referere til stedene der hendelsene inntraff". I følge Thuen (2003: 66) er sted og tid knyttet sammen som grunnlag for utforming av lokal identitet gjennom opplevelse av fellesskap i form av felles opplevd fortid. Identiteten oppleves i avstand i tid/og/eller rom. Bevisstgjøring og selvrefleksjon omkring egen identitet skjer gjerne ved kontrastering. "Det er ofte når folk møtes andre steder at deres felles sted blir gjort relevant for gjensidig tilskrivelse av felles identitet, og det er når de møtes i ettertid at deres felles opplevelser fra stedet kan utveksles i form av erindringer preget av gjenkjennelse", mener Thuen.

Taylor oppfatter identitet som hvem vi er, og hvor vi kommer ifra. Identiteten er og knyttet til det sosiale og til andre personer. Identitetsskaping skjer i en privat og offentlig sfære (Taylor,

1995: 43,45,46). I likhet med Taylor knytter også Thuen identiteten til stedet vi kommer fra. Stedet kan fremkalles gjennom lyder og lukter som erindringsbilde av en tid som var. Ikke alle knytter sin identitet til sted, ”Det er jo faktisk slik at mange mennesker knytter sin identitet primært til sted og opphav, mens andre knytter den til individuelle kjennetegn på hvem de er som sosial person, eller kanskje helst til en kombinasjon av slike tilskrevne og oppnådde kjennetegn”. Det unike med stedet, som for eksempel naturskjønnhet, historiske hendelser, spesiell arkitektur og kulturarv inngår i enkeltindividets opplevelse og erindring av seg selv som enestående. Identiteten konstrueres ved hjelp av seremonielle feiringer av lokale minnedager, eller gjenskaper stedets fortid i form av historiske forestillinger (Thuen 2003: 62,63,64).

Et eksempel er verdensarvstedet Alhambra i Spania. Palasset ligger i byen Granada og er et minne over det islamske Spania. Hver dag er det 7700 besøkende som vil oppleve det mauriske palasset. Antallet turister som kommer inn på området er begrenset. Alhambra har inspirert poeter, komponister, malere og forfattere i århundrer. Mytene og fortellingene om stedet lever videre i litteraturen til den amerikanske forfatteren Washington Irving som mer enn noen annen hjalp til med å sette Alhambra på kartet. I 1829 reiste han rundt i Spania og da han kom til Granada, innkvarterte han seg i palasset. Tre år senere kom boka ”Tales of Alhambra” ut, en miks av historiske fakta, myter og mysterier, romantiske legender om kjærlighetssyke prinsipp og gjemte, mauriske skatter. Nærmere 40 år senere gjorde Spania Alhambra til et nasjonalmonument og det ble satt av penger til restaurering. En restaurering som nå pågår kontinuerlig (Dagbladet, 1.desember 2007).

Stedets viktigste funksjon er å gi *tilhørighet*, mener Bøe. Stedet har mange funksjoner og framtrer på ulikt vis: ”det gode sted og det dårlige sted, det faste sted og det midlertidige sted, det hellige sted og det profane sted, det faste sted og det flyktige sted”. Bøe skriver om stedets fortellinger at de forbinder sted og fellesskap. Stedet trer fram i kraft av sine fortellinger. Det kan være historier om menneskets opphav og fortellinger om heltemot og svik, beretninger om hverdagslige episoder og konsekvensrike handlinger og hendinger. Fortellingene forsterker den kollektive hukommelsen – og styrker glemselen ved å undertrykke andre fortellinger. Det kan være ulike typer fortellinger- den anonyme fortellingen, som eventyret, livshistorien, som biografier, urfortellingen, som representerer arkeologi ved å skue tilbake i tiden og grunnfortellingen som er en modell for det gode liv som vi finner i den store litteraturen. Det kan være historien om Røde Kors og Henry Dunant (Bøe 2006: 83,97-99).

Schaanning (2000) mener at det som er typisk for *postmoderniteten* er at metafortellingene eller store fortellinger har mistet sin troverdighet. Likevel er det mange som tviholder på disse store fortellingene om menneskehetens framskritt og frigjøring. Lyotard beskriver den postmoderne verden som “fortellingens krise”. Dette må ses i sammenheng med at begrepet “viten” har endret karakter og status i den vestlige verdens historie. Historier (fortellinger) er skilt fra vitenskapsfaget historie, og er mer for underholdning å regne. Dette skillet eksisterer ikke i primitive kulturer. Der handler om de primitive fortellingene om “dannelse”, de forteller hvilke handlinger som er de rette, hva som er bra og dårlig.

Oppsummering: Jeg har i dette kapittelet drøftet teorier om kulturarv, historie, minner, erindringer og identitet. Nietzsche (1994) mente at fortidens kulturarv kunne virke hemmende på livsutfoldelsen, og han ville heller diskutere historiens funksjon og dens pedagogiske og kulturelle verdi. Lowenthal (1985, 1998) mener at fortiden tar seg ut som et fremmed land og at kulturarv ikke er historie og lærdom, men noe som folk bruker i hverdagen og ved høytideligheter og som har en annen funksjon enn historie. Folk er ikke interessert i tidsepoker når de forholder seg til kulturarv. Han omtaler kulturarven som global, noe som tilhører alle og som er vårt felles ansvar. Smith (2006) mener at det fins en hegemonisk diskurs om kulturarv som gjør seg gjeldende i kommunikasjon, meninger og verdier. Hun knytter kulturarv sammen med minne, forestillinger, identitet og sted. Kulturarv er også en sosial og kulturell prosess. Forholdet mellom kulturarv og erindring er at erindring er et levende bånd til nåtiden (Nora). Erindring kan være både kollektiv og individuell. Historien trenger den livgivende forbindelsen til erindringen (Eriksen 2001). Minner fremkalles ved kulturarvsteder, de er ikke alltid pålitelige fordi de er løsrevet fra historiske fakta. Historie og minne møtes ved de historiske stedene, man får ny viten, kunnskaper og erfaringer ved å være der (Eriksen 2001). Historiebevissthet kan utvikles i den enkeltes livsverden og gjennom erfaringer og brukes av mennesker til å orientere seg i tid og rom (Jensen 1997). Historiebevissthet har med tid å gjøre, det å kunne se sammenhengen mellom fortid, nåtid og framtid. Begrepet knytte til identitet, forestilte fellesskap, narrativitet og tradisjon (Bøe 1995). Johansen (2001) er skeptisk til at kulturarv kan gi mening for oss som lever nå. De som levde før er fremmedkulturelle for oss og kan ikke gi oss identitet. Identitet skapes gjennom gjennom læring og erfaring (Helle), det er også knyttet til sted. Stedet gjør det mulig å huske og framkalle minner.

5. De norske verdensarvstedene

Norge har seks kultur og natur-minner av enestående verdi på verdensarvlisten. De to første som

fikk verdensarvstatus var Bryggen i Bergen og Urnes stavkirke (1979). Året etter ble Bergstaden Røros(1980) oppført på listen, og til slutt helleristningene i Alta (1985). Det skulle gå 23 år til neste nominering. Da begynte en utvikling i prioriteringer fra kulturområder til naturlandskaper. Vegaøyene var først (2004) og senere vestnorske fjordlandskap som er de første naturområder Norge har fremmet for UNESCO, Geirangerfjorden og Nærøyfjorden (2005) (<http://www.unesco.no>).

Figur nr 3

Verdensarvstedet Røros, foto: Arve Kjersheim,
Riksantikvaren (www.wernerveb.no/filestore/Roros2.jpg)

5.1. Fra nasjonale kultursymboler til natur og landskaper

I UNESCO- boken ”Vår nordiske verdensarv”, som ble utgitt i anledning 25-års jubileet for The World Heritage Convention er de fire første verdensarvstedene i Norge godt beskrevet både i ord og fotografier. Boken gir gode begrunnelser for at kulturminnene er av internasjonal betydning. Funnene av helleristningene i Alta i 1973 var sensasjonelle i internasjonal sammenheng særlig med tanke på alderen og beliggenheten. De eldste av i alt 3000 figurer viste seg å være om lag 6200 år gamle, fra overgangen eldre til yngre steinalder, beliggende på nesten 70 grader nord, 800 km nord for polarsirkelen og 23 grader øst. Helleristningene i Alta har vært vanskelige å tolke, men gjennom sitt store antall, rike motivverden og høye kvalitet gir de et glimt fra menneskenes forestillingsverden og det livet de levde. Helleristningsfeltet fra yngre steinalder er

nominert på bakgrunn av at det er et unikt vitnesbyrd over en nå forsvunnet sivilisasjon (Anker/Snitt 1997: 94-101, 250).

Urnes stavkirke i Sognefjorden er den eldste bevarte trekirke i verden, den ble trolig reist før 1150. Den er den mest særpregede og rikest utsmykkete av de i alt 28 bevarte stavkirkene fra middelalderen. Det ble trolig bygget 2000 stavkirker i Norge i middelalderen. Byggestilen har bakgrunn i en nordvesteuropeisk bygningstradisjon som peker tilbake til forhistorisk tid. Fortidsminneforeningen står som eier av kirken. Urnes stavkirke er også et enestående bidrag til Europas og verdens arkitekturarv. Trekirken i stavverkskonstruksjon og kirkegård er nominert på grunn av at det er et unikt bygningsverk med innflytelse, dessuten er det et vitnesbyrd over en forsvunnet sivilisasjon (Anker/Snitt 1997: 102-112,250).

Bryggen i Bergen var et sentrum for handel med forbindelser til hele Nordsjø-og Østersjø-området. Virksomheten var utadrettet og internasjonal. Trehusbebyggelsen har overlevd i 800 år og gjenoppstått etter utallige branner. Stiftelsen Bryggen ble etablert i 1962 for å sikre Bryggen gjennom forsvarlig bruk. De eldste arkeologiske spor etter tettere bosetting er fra første halvdel av 1100-tallet. Det var et myldrende og hektisk liv langs kai og i bryggehus. Her møtte nordlendinger, dansker, engelskmenn, nederlendere og tyskere. Her var også islendinger, grønnlendere, svensker og russere. Fisk og fiskeprodukter var den viktigste eksportvaren, korn var den viktigste importvaren. Arkeologiske funn viser også at vin og fiken stod på menyen. Tyske handelsmenn har satt sine spor på Bryggen fra 1230-årene med rettigheter fra 1278 til å overvintre, gjøre oppkjøp i byene og bergingsrett til havarerte skip. Etter hvert oppstod det mektige Hansaforbundet. Det gav internasjonale forbindelser til Brugge, London og Novgorod. Norske kjøpmenn ble presset ut av Bryggen, de holdt til på den andre siden av Vågen, Strandsiden. De 58 bryggegårdene i trevirke er nominert på bakgrunn av at det er et unikt vitnesbyrd over en forsvunnet sivilisasjon (Anker/Snitt 1997: 116-128,250).

Av bygningene er 40 prosent eid av ulike private huseiere, 60 prosent av Stiftelsen Bryggen. Den tekniske tilstanden på deler av Bryggen var dårlig og i år 2000 ble det satt i gang et langsiktig istandsettingsprogram kalt "Prosjekt bryggen" (Fortidsvern 4/2005).

I Norge er det Bryggen i Bergen som står foran sin kanskje største utfordring, skriver Janne Kjellberg. Om 30 år vil Bryggen oversvømmes to ganger daglig fordi klimaendringene fører til at havet stiger. Havet stiger fordi vannet blir varmere og utvider seg og fordi Grønlandsisen har begynt å smelte. Om hundre år vil vannet stå en og en halv til to meter over Bryggen ved en stormflo. Dersom Bryggen skal reddes må man stenge havet ute ved å bygge et sluse-system,

sier Helge Drange, forskningsleder ved Nansen-og Bjerknnessenteret i Bergen. Konsekvensene av et mildere klima med høyere fuktighet, er at det vil dukke opp nye typer muggsopp og insekter i gamle tre- og murkonstruksjoner (<http://www.nrk.no/nyheter/kultur/1.2249937>).

Røros er et industristed, påbegynt i 1648 og avsluttet i 1977. En av Europas rikeste kobberårer Storvola-Storwartz sørget for tre hundre års gruvedrift. Her var også smelteovner og vannkraft. Fagfolk ble rekruttert fra Tyskland som hadde lange gruvetradisjoner. En særegen trehusarkitektur i laftet tømmer vokste fram i dette umilde klima og midt oppi alt en dominerende steinkirke, kulturminner som danner verdenskulturminnet Røros Bergstad. Bebyggelsen som hovedsakelig er i laftet tømmer, kirken med gravkapeller i mur er i tillegg til å være et unikt vitnesbyrd også nominert for å være et framstående eksempel på et bygningsmiljø som illustrerer en viss historisk periode. Byen er også et eksempel på tradisjonell livsform som er representativ for en kultur, og som har blitt truet på grunn av ugjenkallelige endringer (Anker/Snitt 1997: 130-144).

I en artikkel i Aftenposten 25.09.07 skriver de at det er nå planer om en utvidelse om verdensarvstedet Røros fra beskjedne 2 til 6000 kvadratkilometer. ICOMOS (International Council on Monuments and Sites) foreslo utvidelse allerede i 1993 da stedet ble evaluert. I 1996 begynte et utrednings-og kart-leggingsarbeid med tanke på utvidelse av området. Grunnen til dette er at gravene ligger utenfor dagens verdensarvområde. Prosjektleder Lisen Roll hos Riksantikvaren sier til Aftenposten at nå vurderer de temaer som gruvedrift, smelteprosessen, transporten og liv og samfunn på Røros. Også landsteder som rørosbefolkningen etablerte etter europeisk inspirasjon inne på fjellet. Målet er å sende nominasjonsdokumentene til Miljøverndepartementet innen utgangen av 2007. Hvis Miljøverndepartementet går inn for utvidelse av verdensarv på Røros, kan det behandles i UNESCO i 2009. Roll sier også at verdensarv ikke betyr mer vern, her gjelder norsk lovgivning, men at verdensarv er en status. UNESCO har satt krav om at steder på verdensarvlisten må ha bred lokal støtte. På nettstedet til Riksantikvaren er referat fra folkemøte på Røros lagt ut. Riksantikvaren har innkalt til fire folkemøter på Røros for å informere lokalbefolkningen om planer og saksgang for utvidelsen. Det første møtet ble holdt 28.01.08, frammøtet var stort og det ble orientert om formålet med utvidelsen, aktuelt område og det ble åpnet for diskusjon (Riksantikvaren, 01.02.2008).

5.2. Kulturarvprossene som førte fram til nomineringen av de første verdensarvstedene

Prosessen med å komme fram til nomineringen av disse fire første verdensarvstedene beskrives av Omland (1998) som omfattende og usikker. Aktørene som deltok i kulturarvdiskursen dengang var fageksperter, departementer og offentlig instanser. Lokalbefolkningen deltok ikke i diskusjonen, de ble ikke spurt. I 1978 etterlyste UNESCO norske verdensarv-nominasjoner, skriver Omland. Europeiske land var i gang med å designere katedraler og andre monumentalbebyggelse, derfor ble det viktig for Norge å finne en kulturarv som var ulik den europeiske arv. På ønskelisten til daværende riksantikvar, Stephan Tschudi-Madsen, stod det ”monumenter eller monumentgrupper fra Norges fortid, som er spesielt verdifulle og med nasjonale særpreg”. Det var stavkirker, Stiftsgården, Damsgården, Agatunet, og et middelalderloft, alle eksempler på disse nasjonale kulturminnene som var aktuelle å få designert. Kulturminnenes internasjonale betydning ble ikke diskutert. På et arkeologmøte i 1978 ble det diskutert hva verdensarvlisten skulle brukes til og det ble innsett at det var viktig å få med steder av internasjonal betydning, som Bryggen i Bergen med sin nasjonale byggeskikk, men med europeisk-historisk interesse som bevart rest av et Hansa-kontor.

De endelige forslagene som ble lagt fram av Riksantikvaren i 1978 fikk ikke gehør hos Unesco. Forslagene var: Urnes Stavkirke, Bryggen i Bergen, Røros, Heidal, Eidsvollbygningen og Kjerringøy. Det var den universelle verdien og den symbolske verdien som ble etterlyst hos ICOMOS som evaluerer nominasjonene. Riksantikvaren hadde problemer med å gi et nytt innhold til kulturminnene som overskred det nasjonale. Bryggen i Bergen kom gjennom nåløyet fordi den var et eksempel på en typisk struktur, på et interessant historisk sted, med fare for å forsvinne. Urnes Stavkirke var et hovedbyggverk av udiskutabel interesse med en trebygningstradisjon som en gang var felles for hele Europa. Røros kom med for sin kvalitet av å være en gruveby bygget i tre. Helleristningene i Alta kom med som representant for norsk fortid. De fire stedene som til slutt kom inn på verdensarvlisten bar preg av en opprinnelse som skyldes en vekselvirkning av kulturell påvirkning mellom Norge og utlandet, de hadde en verdi som overskred det nasjonale (Omland 1998: kap.4.4).

Kulturarvfeltet ble utviklet som en viktig del av en nasjonsoppbygging som også var en del av europeiske strømninger, i siste halvdel av 1800-tallet, sier Leidulf Mydland (2008). Det var et mål å skaffe landet en fortid og en historisk identitet, som skulle være viktige redskap i den nasjonale legitimerings og frigjøringsprosess. Dette var også tiden for å gjenreise de nasjonale monumenter som Nidarosdomen i Trondheim og Håkonshallen i Bergen. Det ble også etablert en standart for hva som var rotekte ”norsk”, en standard som i stor grad blitt stående frem til i dag.

Etter 1905 innledes en periode med konsolidering. Omkring 1970 innledes en ny epoke for kulturminnefeltet, igjen brukes kulturminnene aktivt som et virkemiddel for å oppnå noe. Kampen mot menneskenes fremmedgjøring og rotløshet, mot veldferdsstatens og kapitalismens rasering av trygge og kjente omgivelser. Etter hvert blir også landskapet og kulturlandskapet omfattet av kampen. Et resultat av dette var at kulturminnevernet ble flyttet fra Kulturdepartementet til Miljøverndepartementet. Begrepene ressursverdi, bestand, populasjon, representativt utvalgt og til sist verdiskaping snek seg inne og ble de mest sentrale argumenter for vern av kulturminner.

5.3. Norske naturobjekter på verdensarvlisten, symboler for bærekraftig utvikling og verdiskaping

Allerede på 80-tallet mente UNESCO at verdensarvlisten var i ferd med å få en sterk overrepresentasjon av kristen og monumental arkitektur, mens Konvensjonens mål var å utvikle en liste som speiler det globale mangfold av kultur- og naturarv. UNESCO utarbeidet en global strategi som ble lagt fram i 1994. Naturarv var underrepresentert i hele verden, særlig underrepresentert er Afrika og Stillehavet med sitt syn på forholdet mellom kultur og natur. Gjennom tematiske komparative studier har verdensarv-komiteen identifisert en rekke typer arv som tidligere ikke har vært representert på listen, som kulturlandskap. Som et resultat av UNESCOs prioriteringer av naturobjekter eller landskapsobjekter har Geirangerfjorden /Nærøyfjorden/Vegaøyene fått en plass på verdensarvlisten (<http://unesco.no>).

Kriterier for naturobjekter eller landskapsområder som må være oppfylt er beskrevet slik i Verdensarv-konvensjonen:

1. Illustrere et viktig stadium i verdens evolusjonshistorie
2. Representere pågående geologiske prosesser og biologisk evolusjon
3. Bestå av enestående naturformasjoner eller områder av ekstraordinær naturskjønnhet
4. Være et naturlig område for utrydningstruede dyrearter (Anker/Snitt 1997: 250).

I mai 2001 vedtok Stortinget at nominasjonsarbeidet av nye norske verdensarvsteder skulle tas opp, og at dette først skulle skje i Vegaøyene. En formell tentativ liste for kommende norske nominasjoner ble oversendt UNESCO World Heritage Centre 01.10.2001. Listen omfattet fire forslag: 1. Vegaøyene, 2. Vestnorske fjordlandskap, 3. Samiske områder i tilknytning til Lapponia i Sverige, 4. Lofoten. Under en konferanse i Sør-Afrika delte UNESCOs verdensarvkomite ut naturattraksjonenes høyeste utmerkelse til Geirangerfjorden og Nærøyfjorden. De havnet på

listen over verdens mest verneverdige natur- og kulturområder. Daværende miljøvernminister Knut Arild Hareide sa i en kommentar til TV2: ”Beslutningen er en stor anerkjennelse til alle som gjennom generasjoner har sett verdien av å bevare et av verdens absolutt mest inntrykksterke landskap for etterleken. Status som verdensarv er det høyeste internasjonale kvalitetsstempel et landskap kan få”.

Søknaden ble utarbeidet av Direktoratet for naturforvaltning og de aktuelle kommunene på oppdrag av Miljøverndepartementet. Verdens naturvernunion (IUCN) som anbefalte fjordene sa i sin begrunnelse at ”de to fjordene, som er blant verdens lengste og dypeste, er ansett som erketyperiske fjordlandskap”. Videre skrev IUCN i anbefalingen at de er noen av de mest fantastiske fjordlandskapene som finnes. ”det dramatiske landskapet utfylles av et utvalg fenomener på land og i vann, deriblant undersjøiske morener og havpattedyr. Hareide lovet å bla opp flere statlige kroner for å ta vare på norsk arvegods og innfri forpliktelsene som myndighetene forplikter seg gjennom FN-konvensjonen.

”Verdensarvstedene er områder hvor Norge har påtatt seg et særlig ansvar overfor det internasjonale samfunn. Stortinget har sluttet seg til kulturminnemeldingen fra regjeringen, som legger opp til en betydelig opptrapping av statlige tilskudd til forvaltningen av disse stedene, inkludert de to vestlandsfjordene som nå kan få plass på lista”, sa Hareide til Dagbladet (Dagbladet, 2005).

Å bli nominert som verdensarvsområde innebærer ikke en ny form for vern, men en ekstra anerkjennelse og status. Derfor fører heller ikke en plass på verdensarvlisten til at området blir underlagt nye forvaltnings regler. En plass i det gode internasjonale selskap betyr likevel at det må foretas et verdivalg lokalt innen framtidig areal- og ressursbruk. En må unngå en utvikling som ødelegger verdiene som kvalifiserer til Verdensarvstatus. Norge som nasjonalstat forplikter seg gjennom nominasjonen til å ivareta de verdier som førte til at området ble utpekt som kandidat til Verdensarvlisten. For Vegaøyas del skal det skje gjennom en forvaltningsplan som er utarbeidet av Fylkesmannen i Nordland (<http://www.verdensarvvega.no/hvaer.htm>). Miljøverndepartementet har bevilget 7,6 millioner kroner på statsbudsjettet for 2008 til de to nyeste verdensarvområdene, Vegaøyen og Vestnorske Fjordlandskap. Bevilgningen kom etter at de to områdene hadde utarbeidet en egen tilstands- og tiltaksrapport som skulle vise arbeidet og kostnadene med å ta vare på kulturlandskap og kulturminner. Det er en Stiftelse som koordinerer arbeidet med verdensarvområdet i Vega. Stiftelsen Vegaøyen Verdensarv er etablert av Vega kommune og har styremedlemmer fra Stortinget, Miljøverndepartementet ved Direktoratet for

Naturforvaltning, Fylkesmannen i Nordland, Nordland Fylkeskommune og Helgeland Museum. Vega kommune har leder og nestleder i stiftelsen. Arbeidet i stiftelsen er basert på UNESCOs innskrivingstekst og forvaltningsplanen for området (<http://www.verdensarvvega.no/index.htm>).

I en tale under åpningen av Geirangerfjorden som naturarvsområde sa daværende miljøvernminister, Helen Bjørnøy, at de vestnorske fjordene er monumenter i seg selv som er skapt av moder jord over lang tid. De har en plass sammen med Notre Dam, pyramidene og kinesiske mur som er monumenter over menneskets evne og vilje til å skape det storslagne. Hun blir overveldet av å se menneskets plass i det storslagne, og mener at det gir rom for refleksjon om våre liv og røtter i pakt med naturomgivelsene. Hun er sikker på at engasjementet vil fortsette til berikelse for dette området – også i fremtiden. Nå er det opp til dere å utnytte området på en bærekraftig måte – til glede for dere selv og for alle som kommer hit som turister. Hun viser at menneskehetens fellesarv må bevares slik at de som kommer etter oss også får glede av dem. Begivenheten med å innlemme vestnorske fjordlandskap på UNESCOs verdensarvliste sammenlignet hun med prosessen forut for at Lillehammer fikk OG LIGNENDE ”Slagordet den gangen var; vi sa vi kunne klare det og vi gjorde det. Slik gikk det også denne gangen. Også denne gangen sto vår innsats til gull” (Helen Bjørnøy, publisert 12.06.2006).

Da de vestnorske fjordlandskapene(2005) ble verdensarvområder ble begivenheten feiret av lokalbefolkningen. Det var Miljøverndepartementet som inviterte til storstilt feiring. Dronningen og representanter fra Unesco var også til stede (Pressemelding, 07.06.06).

Lokalpolitiker Arne Sandnes fra Norrdal kommune sa på kaff.seminaret at det ikke er den uberørte naturen turistene jakter på, men den berørte naturen. Han viser til P2s reiselivsekspert, Terje A. Riisnæs som hevder at det er ”kultur-landskapet og bøndene som gjer Norge unikt og eksotisk som reisemål”. Sandnes hevder videre at det er sammensmeltingen av natur og kultur som er selve verdensarven. Folk vil høre fortellingene om hvordan folk overlevde, om næringsgrunnlaget og hverdagslivet. Det som pirrer folk er det historiske samspillet mellom mennesker, dyr og landskap. Han snakket entusiastisk om bygde-Norge og røtter, og historien som en viktig del av kulturarven. Bøndene er tradisjonsbærere og representerer kjernen i reiselivsproduktet, det er de som vokter og vedlikeholder verdensarven. ”Vi må videreføre eit småskala landsbruk basert på husdyrhald i det verdarvområdet som er kjent som Vestnorsk fjordlandskap”. Geoturismen er på kollisjonskurs med markedsliberalismen. Det at de skal ivareta, forsterke og fremheve et steds lokale egenart-miljø, kultur, estetikk er det samme som det de har dreve med hele tiden. I det nye perspektivet er det kulturarven som er

kjerneproduktet, dvs. primærproduktet. Kulturlandskapet representerer identitet, estetikk, inspirasjon, opplevelse og rekreasjon, sier Sandnes (kaff.no).

Landskaper er en verdensarv som ikke bare er avgrenset til landene de ligger i, mener Lowenthal (1993). Mer enn kulturmonumenter har verdens natur-rikdommer blitt beskyttet og forsterket gjennom samarbeid. Ordet landskap innbefatter tre konsepter: natur som fundamental kulturarv i sin egen rett, omgivelsene som bakgrunn for menneskelig handling, og stedets sanselighet der hverdagsliv og fritid skjer i en bevissthet om natur og kulturell kompleksitet og der forvaltning er nødvendig. Natur, omgivelser, sansing av sted gir et nytt fokus på landskaper som arv. Landskap har blitt et symbol for nasjonal identitet. De er et fundament for presentasjoner av hvordan land er sett og verdsatt. Nasjonal hengivenhet viser landskaper utnyttet med tanke på å skape identitet og gruppe følelser.

Verdiskapingsprogrammet for kulturminner skal ”medvirke til at kulturarven brukes som ressurs i samfunnsutviklingen”. Kulturarven skal brukes til beste for befolkning, næringsliv, lokalsamfunn, regioner. Kulturarven skal tas bedre vare på og det skal spres kunnskap om kulturarven som ressurs. Bakgrunn for dette er blant annet St.meld. nr.16 ”Leve med kulturminner”. Bærekraftig utvikling omfatter økonomisk bærekraft for miljøet og sosial bærekraft, der den kulturelle dimensjonen inngår. I arbeidet med utvikling og vern må en kombinere bruk og vern på en bærekraftig måte som bevarer kulturarven (Haukeland, 2007). Bærekraftig utvikling var det store slagordet etter at Brundtlandkommisjonen avla sin innstilling, og etter Rio-konferansen i 1992 skulle vi tenke globalt og handle lokalt. Kulturminnevernets betydning i et arbeid for bærekraftig utvikling kan sees i to hovedperspektiver: de kan bidra til en livskvalitet som ikke har et forbruk av ikke-fornybare ressurser som sin forutsetning. Et faglig forsvarlig vedlikehold av kulturminner som ofte er resultater av en bærekraftig produksjonsform er et lærestykke i bærekraftig forbruk (Myklebust, 2003).

Etter tusenårskiftet har fokuset skiftet fra en vekt på kulturens egenverdi på 80-90 tallet til kulturens betydning for andre formål som for eksempel næringsutvikling innen turisme, men også et virkemiddel for å redusere fraflytting. Interessen for kulturarv har beveget seg ut av den offentlige kulturminneforvaltningens domene (Børrud, 2007).

5.4. De nye verdensarvstedene blir verdens beste

I en omtale i verdens ledende tidsskrift for natur, geografi og reiseliv, (National Geographic,

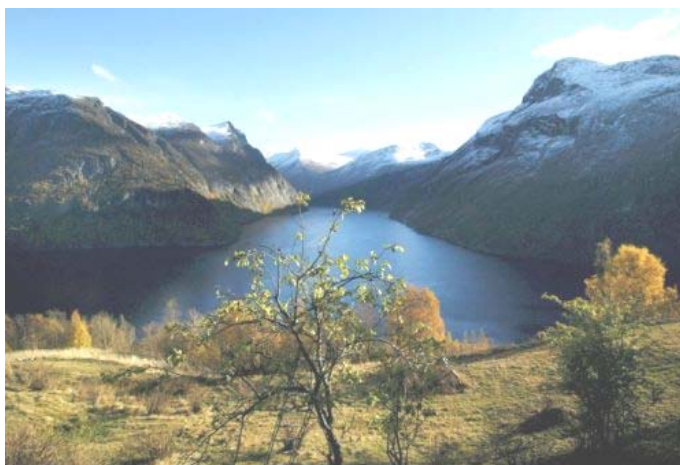
traveler, nov/des 2006) oppnådde de norske vestfjordene, Geirangerfjorden og Nærøyfjorden topp score; 87, en førsteplass. De er rangert som det best forvaltede verdensarvsstedet i verden. Bryggen i Bergen fikk en noe lavere score, 73, rangert som nummer ti. Tidsskriftet fullroser det fantastiske landskapet, de rene fjordene og omtaler lokalbefolkningen som hjelpsomme. Samtidig kritiserer de mangel på en forvaltnings-plan og de tidlige stengetidene på restaurantene. Regjeringen sendte ut en pressemelding etter utnevnelsen der miljøvernminister Helen Bjørnøy utaler at hun er ”glad og stolt over at Vestnorsk fjordlandskap er rangert som det best forvaltede verdensarvsstedet i verden”. Verdensarvsstatusen er også en ”anerkjennelse til alle som gjennom generasjoner har sett verdien av å bevare et av verdens mest inntrykksterke landskap for etterseleken”. Det var 150 av de mest besøkte verdensarvsstedene som ble valgt ut for vurdering og besøkt av 491 eksperter over en fem års periode. Bærekraftig forvaltning var et av kriteriene for vurderingen (Bjørnøy, Pressemelding 27.10.06).

Utnevnelsen fikk oppmerksomhet både i Bergens Tidende og Aftenposten. BT viser i sin begeistring over utnevnelsen til Keops-pyramiden og Galapagos-øyene som ble slått av de norske verdensarvsstedene. Administrerende direktør Terje Devold i reiselivsselskapet Fjord Norge tror kåringen kan gi effekt som attraktivt reisemål. UNESCO-statusen har allerede gitt den sterkeste sommersesongen som Vestlandet noen gang har opplevd. ”Gjennom slike kåringer får vi legitimitet i budskapet vårt. Vi slipper å skryte selv, men kan henvise til andre som objektivt har målt oss”, sier Devold til BT (Bergens Tidende, 2006).

Vegaøyen ble også omtalt i UNESCO-tidsskriftet World Heritage nr. 47, oktober 2007. Der blir Vegaøyen omtalt som en norsk renessanse. Et begrep som er knyttet til en gjenfødelse av den antikke kultur. De framhever samspillet mellom mennesker og naturomgivelsene, dessuten skriver de om forsøkene på å sørge for et levedyktig samfunn for fastboende som hovedsakelig er fiskere og bønder. Verdensarvsstatus var et mål i disse bestrebelsene etter å skape næringsutvikling. Da Vega fikk verdensarvsstatus i 2004 på et møte i Kina var Vega representert med en delegasjon på 19 personer, totalt bor det 1400 mennesker i dette øyriket. Nå flytter yngre folk tilbake til Vega og utnytter mulighetene som turisme kan gi (World Heritage nr. 47, oktober 2007).

(Holm m.fl, 2007) oppfatter verdensarven som et potensiale for næringsutvikling. Når gledesrusen etter utnevnelsen og festlighetene har lagt seg kommer klare interesse-motsetninger til syne. Samtidig som det tilrettelegges for lokal og regional nærings-utvikling skal

internasjonale, nasjonale og lokale miljøforpliktelser innfris. Geiranger er et av Norges viktigste turistmål med 700 000 besøkende i løpet av en sommer. Lokalbefolkningen er opptatt av hvordan området skal forvaltes. I et intervju med Dagbladet 10.07.05 sier Ragnhild Frøysa som lever av turisme og som har vært leder for Geiranger Turist-og Næringslag at stedene på UNESCOs verdensarvliste økte turiststrømmen med 40 prosent. Hun jobber intenst om sommeren og har fri om vinteren. Det er kun 250 innbyggere i Geiranger, men nå satser hun på å bosette seg fast og være med på å sikre livsgrunlaget. I Nærøyfjorden er det 400 000 turister innom hver sesong. Konsekvensene av verdensarvstatus har vært økte tilskudd til landbruket og positiv oppmerksomhet for drift av tradisjonell gårdsdrift på stedet.

Figur 4 Bærekraftig utvikling i Geirangerfjorden
(Foto: Stein J Bjørge, Aftenposten.no)

”Bærekraft” er et sentralt begrep for UNESCO og for arbeidet med Verdensarvlisten, skriver Holm m.fl. (2007). Bærekraft kommer til uttrykk i form av målsettinger om å oppnå en viss størrelse på norske verneområder, opprettholdelse av biologisk mangfold, samt integrering av miljømessige vurderinger i saker knyttet til infrastruktur, energi og næringsutvikling. På lokalt nivå omfattet bærekraftbegrepet også mer spesifikke utfordringer som produksjonsnivå i landbruket, arbeidsplasser og velferdstilbud. ”Miljømessig bærekraft” brukes om naturressurser og naturens evne til å fornye disse ressursene. Verdensarvstatusen i Geiranger er basert på naturkvaliteter, men også kulturlandskapet, spor av menneskelig påvirkning. Bærekraft kobles også til en økonomisk betydning, til utfordringer om å opprettholde arbeidsplasser og et levende næringsliv. ”Sosial bærekraft” beskriver forhold ved bosettingsstruktur, reproduksjon og aldersfordeling i en gitt befolkning. Hovedutfordringen folk er opptatt av i forhold til både sosial og økonomisk bærekraft er om den kapitalen som turistnæringen kaster av seg blir værende i

lokalsamfunnet og fordelt på en slik måte at kommunene og lokalsamfunnene kan opprettholde de viktigste servicetjenestene for lokalbefolkningen. Det konkluderes med at statusen verdensarvområde kan føre til et trykk i reiselivet som igjen fører til slitasje på områdets verdier. Det fryktes en økende forurensingsproblematikk ved økt trafikk av turistbåter og langs veier. Det aktive landbruket i Geiranger har allerede krympet. Geiranger kan bli strøket fra UNESCO-listen hvis planlagte kraftlinjer blir bygger, mener Norges Unesco-representant.

6.0 Industrierarven

Unesco har gjennom en global strategi som ble lagt fram i 1994 funnet fram til nye typer arv som ikke har vært representert på verdensarvlisten, blant annet industrierarven (<http://www.unesco.no>). I 2002 ble det igangsatt et nettverk bestående av Europas viktigste industristeder som har til prosjekt å bringe nytt liv til industristeder. Det gjøres ved å fremme industrierarvens kulturverdi og ved å jobbe for økt turisme. Målet er at "European Route of Industrial Heritage" (ERIH) skal omfatte hele Europa og kunne vise til omkring 60 ankerpunkter i industrihistorien. ERIH viser mulige veier å gå for steder preget av industrinedleggelse, slik Odde er et typisk eksempel på. ERIHs nettsted veileder publikum til temaruter fra industristad til industristad på kryss og tvers i Europa: Vannkraft, gruvedrift og tekstil er noen eksempler (Klassekampen, 19.12.2007).

Kullmineanlegget Zollverein i Ruhr ble innskrevet på Unescos verdensarvliste i 2001. Antallet besøkende stiger for hvert år og i fjor hadde Zollverein-senteret hele 600 000 besøkende. Tallet stiger for hvert år. Stedet er omformet fra kullgruve til en gullgruve for scenekunst, kultur og design og har gitt stedet en ny identitet som alle er stolt over. "Vi gjorde dette ved å ta vare på de beste delene av industrianleggene. Zollverein er i dag et av til sammen 40 stoppesteder på en egen turistrute med industrihistoriske steder i Ruhr", sier lederen for bevaringen av kullmineanlegget i Zollverein i Ruhr, Claus Stiens. Stiens, gjestet Odde snaue to uker før folkeavstemningen. Han gir sin støtte til Odde og ser at industrihistorien har et stort potensiale der (Aftenposten 2007).

Etter at den tidligere stormakten Storbritannia opphørte å være industrinasjon, ble de gamle fabrikkene og verkstedene bygget om til museer, og den vareproduserende industrien ble erstattet med det man kaller "The Heritage Industry" – kulturminnevernindustrien. Litton Mill, et stad nordvest for Leeds og beryktet som et av de verste arbeidsplassene under den tidlige industrialismen, er i dag et attraktivt mål for turister. Fabrikken framstår i museal drakt frarøvet røyken fra sine piper, larmen fra maskinene og de møkkete arbeiderne. Stedet har blitt rensset for sine forurensende elementer, slik at de estetiske elementer, arkitekturen og omgivelsene rundt og de folkloristiske aspektene ved arbeidernes levekår, får bli i sentrum (Fabrikken nr.3, forord).

Liverpool, industribyen, og handelsbyen, har fått verdensarvstatus ved hjelp av slavehandelarkitektur og dokklandskap. I 2004 ble den berømte kaiprofilen og det gamle sentrum satt på UNESCOs verdensarvliste. Liverpool er i ferd med å endre sin profil som en konsekvens av dette. Millionene strømmer inn, EU-midler er brukt til å pusse opp St. George's Hall som ble

bygget i nyklassisistisk stil i 1855. Den rommer to overdådige konsertsaler og rettssaler. Den styrtrike Grosvenor-familien investerte 10 milliarder kroner på et nytt kjøpesenter, hotell-og fritidskomplekt i Paradis-kvartalet som ligger utenfor verdensarvområdet. I kaiområdet bygges det nytt arena-og konsertanlegg, en moderne kontrast til den anglikanske katedralen (Stavanger Aftenblad, 2007).

Jeg skal se på hva som preger en tilsvarende kulturarvprosess i Odda: sosial handling og kulturarv – Hvordan kulturarven i Odda utgjør en handlingsarena mellom ulike interesser og aktører (dialog, konflikt).

Jeg skal kartlegge meningsutsagn for å finne temaene om kulturarven i Odda, de konsensusdannende aspektene omkring verdier og ulike konfliktsaker som danner føringer i kulturarvdiskursen om stedet.

Figur 5

Stridens kjerne, industriarven i Odda, det nedlagte Odda Smelteverk, foto:Arne Midtbo

(arnemidtbo.blogs.no)

6.1 Industrierven i Odda

Odda kommune ligger sørøst i Hordaland fylke. Innbyggertallet var pr. 1.1.2005 på 7378. Siden 1993 har folketallet i gjennomsnitt minket med 0,8 % årlig. Kommunen har mistet mer enn 1000 innbyggere de siste 12 år. I 2007 var innbyggertallet 7125. Kommunen er rikt utstyrt med naturressurser, fjord, høgfjell og isbre og er omkranset av to nasjonalparker: Folgefonna i vest og Hardangervidde i øst. De lange industritradisjonene i Odda har gitt kommunen en solid

industrikultur og kompetanse, ikke minst innenfor miljø og prosessindustri (Odda kommune 2006). Odda kommune er forbundet med sin hjørnestensfabrikk, det nedlagte Smelteverket, et kulturminne som det var planer om søknad på Unesco`s Verdensarvliste sammen med Tyssedal og Rjukan (Odda kommune 2007). Det var etter initiativ fra LO og en gjennomført underskriftskampanje at det ble gjennomført en rådgivende folkeavstemning i september 2007 om den etter hvert så turbulente saken. Folkeavstemningen som ble gjennomført parallelt med kommune – og fylkesvalget 10.september, satte et foreløpig punktum for planene om verdensarvstatus i Odda. Et knapt flertall av befolkningen , 51 mot 49 prosent av befolkningen stemte nei til Unesco-søknad. Opptellingen viser at selve Odda by var 55 prosent JA på valgdagen, utkantbygden Røldal hadde kun 43 prosent JA-stemmer og i Tyssedal: 45 prosent (<http://www.h-avis>). Fabrikken har blitt et kulturelt element der ulike aktører har kastet seg inn i diskusjonen om de kulturelle verdier den representerer. Argumentasjonen i kulturarvsaken førte til konflikter, den ble brukt politisk, det oppstod endog et nytt parti i forbindelse med valget høsten 2007. Politikerne har vurdert å ignorere folkeavstemningen. Det ligger en åpning for et politisk samarbeid om å gå videre med UNESCO-søknaden (<http://www.nei-til-unesco.com/>).

Smelteverkets historie:

Odda ble omdannet til et industristed i begynnelsen av 1900-tallet. De tre største bedriftene, Odda Smelteverk A/S, Norzink A/S og Ilmenittsmelteverket i Tyssedal, hadde til sammen over 1000 ansatte. Arbeidet med å bygge ut vannkraften startet i 1906, da A/S Tyssefaldene ble grunnlagt. Den første fabrikken stod ferdig i 1908 og produserte kalsiumkarbid og kalsiumcyanamid, fra 1924 kjent som Odda Smelteverk A/S. Det Norske Nitridaktieselskap, senere DNN Aluminium, kom i drift i Tyssedal i 1916 og la grunnlaget for industristedet der. Norzink A/S har vært i drift siden 1929. Zinken var den største industriarbeidsplassen i Odda (Trædal 1987). Det er blant annet en smelteovn og noen kalkovner som er vurderte som kulturminner av unik interesse for verdenssamfunnet (Odda kommune, val 2007). I følge Aftenposten (25.09.07) er stridens Hardanger-eple særlig smelteovn 3, verdens største smelteovn for produksjon av kalsiumkarbid da den kom til Odda på slutten av 1970-tallet.

Industrien i Odda er del av en gigantisk utvikling i Norge, det store hamskifte, overgangen fra bondesamfunn til industrisamfunn. Odda ble industrialisert sammen med Sauda, Rjukan, Notodden, Jørpeland, Høyanger, Tyssedal, Sør-Varanger m.fl. De store kraftslukende fabrikkene måtte ligge nær fossekrafta, energikilden, som havnet i fremmede hender, oppkjøpt av

industrifolk i andre land (Furre 1982: 18).

Flere lokale forfattere fra Odda, Frode Grytten og Marit Eikemo har brukt lokalsamfunnet og industriarven i Odda i en skjønnlitterær sammenheng. Forfatteren Kjartan Fløgstad fra nobobygda Sauda har skildret industristeder i sine romaner.

Fløgstad (2007) stiller i boken "Pyramiden" spørsmål om Odda, Tyssedal, Ålvik og Sauda om noen år vil stå igjen tomme "med forlatne pyramider som mausoleum etter industrielle faraoer?" slik som den russiske gruvebyen på Svalbard. Odda Smelteverk har allerede stått tom i fem år, nedlagt i 2003 etter nærmere 100 år med sammenhengende drift, den venter på sin dom. Den lokale forfatteren Frode Grytten (2006: 57) stiller seg undrende til om når noe tar slutt, og om når det egentlig er over. Da er det enklere å vite når noe tar til. "Odda blei til dømes ein industristad i 1908. Då stod Alby Carbide Union ferdig midt i bondelandet. Men når tok det slutt? Dei siste åra hadde det gått så langsam nedover med Odda at ingen kunne setje fingeren på eit punkt og seie: Der tok det slutt!". Fløgstad (2007) stiller spørsmålet om Pyramiden på Svalbard er et gravmonument over den industrielle modernitet eller har den en framtid med nytt innhold i en postmoderne verden? Det samme spørsmålet kan en stille til smelteverket i Odda.

"Saman med Odda er Ålvik verstingen i denne regionen, det svarte fåret, ein medlem av outsiderbanden", mener Grytten (1999). Han beskriver og et vakkert Hardanger som en kontrast til fabrikkpiper og svart røyk:

"Hardanger er den reine lufta. Hardanger er dei lyse sommernettene og den storslagne naturen. Hardanger er jakt, fiske, kulokk og moreller, sider og suvenirar, doggfriskt hardangerøl og panoramic vievs of the fjord. Ikkje fabrikkpiper og ferrosilisium. Ikkje smelteomnar og treskiftplanar". (ibid)

Grytten har lagt handlingen i boka "Bikubesong" til Odda. Hovedpersonene bor i Murboligen, et realistisk hus som ligger midt i Odda sentrum i nærheten av Smelteverket. Han skildrer hverdagsmennesker og hendelser der noen har tilknytning til industrien gjennom sitt arbeid. En arbeider havner i en konflikt med en direktør som har et forhold til kona hans. Det ender med en voldsom hevn og et oppgjør innenfor fabrikkens område (Grytten, 1999). Boka fikk i 2004 en egen turistguide i form av vandringsboka "Bikubegang" som kommenterer de sentrale stedene i boka som ikke er oppdikta men identiske. Bikubegang tar folk med til plassene som er beskrevet

i boka. Det er og tilbud om guida Bikubegang i sommersesongen og ved større arrangement (<http://www.visiodda.com> 04.05.2008).

En annen forfatter fra Odda, Marit Eikemo (2008: 9) får i likhet med Fløgstad assosiasjoner til det gamle Sovjet. Hun beskriver Smelteverket som ”taust og stort og kaldt, og eg tenkjer på det gamle Sovjet, sjølv om eg aldri var der. Smelteverket minner meg om noko eg aldri har sett”. Hun vandrer ulovlig rundt på tomten og mener at alle burde få oppleve å se ovnen, ikke bare de som har arbeidet der. ” Alle burde komme og sjå, men alle er ikkje ulydige, alle er ikkje interesserte og ingen er inviterte”. Hun beskriver fabrikkens slik som den er etter at innholdet ble hentet ut av pakistanere, kinesere og tyskere.(ibid: 10,15).

Ågotnes (2007) skriver at Hardanger har en positiv klang hos folk. En får assosiasjoner til fjordlandskaper, romantiske og nasjonale landskaper som i litteratur og kunst er framstilt som eksotisk og vakkert. Det er naturlandskapet med fjell og fjord, isbreer og fosser som først og fremst har virket tiltrekkende på kunstnerer og turister. ”Industrien er noko anna, den høyrer ikkje med til førestillinga om Hardanger. Vi isolerer industristadene frå omgjevnadene og tenker dei inn i andre kontekster,”.

6.2. Kulturarv i handling og diskurs i Odda

I handlingsrommet danner kulturarven konkrete møtepunkter for forskjellige profesjonelle miljøer av antikvarer, planleggere og næringsdrivende. Aktørene er handlende individer som har vært synlige i kulturarvs-utviklings – og verdiskapings spørsmål. Konfliktsaker er og sentrale og kommet til uttrykk i media. De viser hvordan kulturarv tenkes om, kommuniseres og handles i forhold til forskjellige aktører (NIKU Rapport 15-2007: 57).

Oddas UNESCO-søknad ble første fremmet av Odda kommunestyre i 2002, og er deretter bekreftet gjennom to kommunestyrevedtak i 2004, og i forbindelse med Oddas kommuneplan 13.september 2006. Hordaland Fylkeskommune har gjennom vedtaket i Fylkestinget støttet søknaden (Odda kommune, val 2007).

UNESCO-søknaden inneholder:

Tyssedal kraftanlegg/Tysso 1 (1906-1918, som ble bygget for å forsyne Smelteverket med kraft. Utvalgte bygninger og anlegg på Odda Smelteverk, som representerer viktig norsk industrihistorie i perioden 1908 til 2003. Sammen er Odda og Tyssedal et sjeldent og godt bevart

eksempel på den teknologiske revolusjonen knyttet til vannkraft, prosessindustri og samfunnsbygging. Forskning- og utviklingsarbeidet ved Odda Smelteverk resulterte i Odda-prosessen i 1928. Gjødelsproduksjonsmåten er det internasjonalt mest kjente eksempelet på Odda som kunnskaps-utvikler (Odda kommune 2007)

Riksantikvaren har knyttet Odda/Tyssedals UNESCO-søknad sammen med Rjukan (Tinn kommune) som kandidat til UNESCOs verdensarvliste over ”Man made sites”. En plass på listen innebærer at en del bygninger på Smelteverket vernes (Klassekampen, 19.12.07).

Miljøvernministeren uttalte i mai 2007 at Tyssedal, Odda og Rjukan er fremragende eksempler på industrifremveksten på begynnelsen av 1900-tallet (Odda kommune, 2007). I en pressemelding uttalte daværende miljøvernminister Helen Bjørnøy at ”industristeder som representanter for kraftproduksjon og industrireiseing er mangelvare på verdensarvlisten og jeg synes derfor dette er svært positivt”. Hun sier videre at nominasjonsprosessen er omfattende og strekker seg over flere år. En eventuell nominasjon forutsetter lokal oppslutning og det videre arbeidet vil bli gjennomført i nært samarbeid med lokale og regionale myndigheter (Pressemelding, publisert 26.05.07).

Det er miljøverndepartementet, som endelig avgjør UNESCO-søknaden, og det er i tilfelle staten som står som søker (Aftenposten, 25.09.07)

I forslag til Reguleringsplanen for Smelteverkstomta som enda ikke er vedtatt er det lagt fram to alternativer. Forskjellen mellom de to alternativene er først og fremst omfanget av regulering til bevaring. I alternativ 2 er det bare Skalltaket av de gamle prosessanleggene som er foreslått regulert til bevaring. Det er foreslått en vegløsning og rundkjøring inne på området. Planforslagene definerer en fysisk grunnstruktur som kan danne rammen for framtidig bebyggelse og offentlige byrom. Det er gitt stor frihet med hensyn på hvilken bruk som kan tillates på de enkelte utbyggingsområdene.

Det er foreslått i alternativ 1, som har tatt mest hensyn til et mulig verdensarvområde å regulere et kjerneområde for formidlingen av byens industrihistorie. Byrommet skal også være et sted for events og arrangementer, og et sted for rekreasjon, lek og aktivitet. De fleste bygningene er regulert til spesialområde bevaring. Reguleringen uttrykker et ønske om å ta vare på den historien som knytter seg til de eldre bygningene og som et ledd i en strategi for å gjøre kultur til et bærende element i utviklingen av den nye bydelen.

I alternativ 1 er det primært tenkt på virksomheter som knytter seg til og støtter opp om

etableringen av Odda/Tyssedal som verdensarvsted. Det er og regulert inn et område til en større handelsbedrift. Et kjøpesenter innebærer og planer om et underjordisk parkeringsanlegg. I tillegg til forretning, er feltet regulert til bolig og kontor. Det er og funnet plass til en bensinstasjon på området. Boligreguleringen uttrykker et ønske om å styrke sentrum som et levende sted gjennom hele døgnet.

Reguleringsplanen er generell og må ses i sammenheng med usikkerheten som er knyttet til en mulig status som verdensarvsted og til hvilke konsekvenser en slik status vil kunne få, og denne usikkerheten gjør det vanskelig å ta endelige beslutninger om bruken og utformingen av deler av området (Odda kommune, Reguleringsplan for Smelteverkstomta, 2007).

Argumentene om bruken av Smelteverket:

Den gamle industrien og planene om UNESCO-søknad førte til mange diskusjoner og splittelser i Odda. I løpet av de fire årene som har gått etter konkursen ved Odda Smelteverk har krangelen gått om hva som skal skje med restene av verket og industritomta. Noen vil ha kjøpesenter, badehall, elvepromenade og kunstisbane inne på den gamle industritomta, andre vil verne og fylle hallene med kultur (Petro & industri, utgave 3, 2007).

Allerede noen måneder etter konkursen gikk AP til valg med krav om riving av smelteverket. De vant ikke fram, men fikk støtte av LO som heller ikke ville ta vare på skrapet. I 2003 grep Hordaland Fylkeskommune inn med et vedtak om midlertidig fredning av smelteverkstomta (ibid). Det kan se ut som om ja-siden er representert ved verne-institusjoner og fagekspertene. Det gjelder Norsk Industri, Olje og energidepartementet, Norges vassdrags- og energi, Statskraft, Riksantikvaren og Miljøverndepartementet (ibid).

6.3. Prioriteringer av industristeder som kulturarv

Den norske regjering har også gjennom regjeringens kulturminnepolitikk satset på et mangfold innen kulturminnevernet. Kulturminner er ikke bare minner etter overklassens historie, sier tidligere statssekretær Henriette Westhrin (2005) i en tale. Minst like viktig er minnene etter arbeidsfolk og deres virke. Det er få industriarbeidsplasser igjen i landet. Derfor er det ekstra viktig å ta vare på de flotte, gamle bygningene som huser historien fra en ganske nær fortid, da Norge hadde sin oppblomstring som industrinasjon. ”Vi skal sørge for at de blir satt i stand og blir tatt i bruk på nye måter, til glede for dagens og morgendagens befolkning.” I den samme talen blir det sagt at kunnskapen som er knyttet til kulturminnene, skal være tilgjengelige for alle.

Riksantikvar Nils Marstein, som var Norges representant i verdensarvkomiteen, mener at den globale naturarven i dag er sterkt underrepresentert på Verdensarvlisten – av 754 steder er bare 149 naturarv. Norges agenda i komiteen er å bidra til bedre geografisk balanse og bedre integrering mellom kultur – og naturarv på listen. De ønsker å ta med områder som viser samspillet mellom menneske og natur, ressursgrunnlaget og kulturlandskapet. ”Norge har lange tradisjoner i å vurdere kultur og natur som en del av felles miljøforvaltning, og er derfor beredt til å bidra med profesjonell kompetanse innenfor begge fagfeltene”, sier Marstein (<http://.riksantikvaren.no/>).

Riksantikvaren har støttet UNESCO-kandidaturet i Hardanger, et sted som passer godt inn i de ovennevnte beskrivelsene av prioriteringer. På en henvendelse fra meg på nettstedet ”Spør Riksantikvaren” svarer Oddvar Bjørvik (2008) at Odda er foreslått sammen med Rjukan som verdensarvområder fordi de representerer planlagte og gjennomførte småbysamfunn fra grunnen av, bygget opp rundt naturressurser dvs. vannkraft. Områdene representerer en start på det industrielle Norge. Videre er det slik at det er få slike eksempler i verden sett under ett.

Oddaprosessen er med i Riksantikvarens verdiskapingsprogram for 2006. I følge verdiskapingsprogrammet skal kulturminner brukes til aktiv verdiskaping i lokalsamfunnet. Kulturarven blir sett på som ressurs for utvikling i lokalmiljøet (riksantikvaren.no).

Randi Bårtvedt, prosjektleder for ”Odda i utvikling” viser til Ruhrgebiet i Tyskland som er et eksempel på et regionalt industriområde som er tilpasset dagen i dag. Hun har vært på studietur der og har latt seg imponere. Det har absolutt overføringsverdi til Norge. Det er et vakkert bybilde med havn og parker – den gamle og moderne industrien ligger ikke død, sier hun (Klassekampen, 19.12.07).

Blaenavon i Wales er et gammelt gruvested med et jernverk som kom på Verdensarvlisten i år 2000. John Roger som arbeidet med å få stedet inn på listen, sier i en uttalelse til Kommunal Rapport i forbindelse med en UNESCO-konferanse i Tyssedal, at produksjon av jern forandret verden. ”Blaenavon er på listen for sitt kulturelle landskap og naturlandskapet. Postindustrielle steder er underrepresentert på listen. Så sann sett kan kraftstasjonen her ha en sjanse”, sier Roger (Kommunal Rapport nr. 21/2003).

6.4. Fra prosessindustri til kulturarvprosesser

I en plan for samfunnsutvikling for 2007-2019, vedtatt av kommunestyret i Odda den 13.09.2006, er kultur å betrakte som en hjørnestein. Oppmerksomheten skal i perioden blant annet rettes mot prosjekter som satser på næringsutvikling basert på kulturvirksomhet og kulturminnevern. Det skal utarbeides en kommunedelplan for kulturminner og innarbeide retningslinjer for restaurering og nybygg i stølsområder. Oppmerksomheten skal og rettes mot Norsk vasskraft- og industristadmuseum. Målsettingen er å se potensialet i forhold til reiselivet, og den aktive og kulturinteresserte turisten. Videre skal det satses på både historien, kulturminnene og på framtidens industri-, energi og miljøløsninger. Planene for UNESCO-søknad kan ses i sammenheng med disse planene for kulturutvikling og reiselivssatsing. Det skal være minst 200 nye arbeidsplasser på ”Smelteverkstomta”. Den blir sett på som et virkemiddel for å komme videre med byutvikling ved å ha større fokus på annen bruk: revitalisere, rydde, renovere, renske og rive (Odda kommune, 2006).

Investorer fra Stavanger, Vision Invest A/S vil kjøpe halve Odda og gjøre hele smelteverket attraktivt. De omfattende skissene er utarbeidet av Bark Arkitekter i Stavanger. Planen er at Smelteverket skal være en markeds-og festplass. De vil ha hotell, cruisehavn og badeland ved fjorden. De samme investorene står bak utbyggingen i Røldal og Solfonn. Produktutvikling og turisme er motivet bak arbeidet (<http://www.nyeodda.com/news.htm>).

Den immaterielle kulturarven er bevart av Norsk Vasskraft- og Industristadmuseum. Museet formidler gjennom utstillinger bildespill og omvisninger i landskapet historier om hvordan industristedet ble utbygd, om industriproduksjonen og det sosiale livet i Tyssedal og Odda. Vann og kraftproduksjon er likevel det sentrale. Livshistorieintervju som er samlet inn av museet utgjør en viktig del av materialet for formidlingen. Museet har også ansvaret for store anlegg som kraftstasjonen, men ser også landskapet som en del av sin virksomhet. Ågotnes skriver at museet har brukt en gjennomtenkt metode for sitt formidlingsprogram. De har samlet inn folkets minner, historier og holdninger, utarbeidet et bilde av fortiden og formidler det tilbake ved hjelp av gjenstander og tekst (Ågotnes, 2007).

Lokalhistorie er også tatt vare på i boken til Lasse Trædal, (1988) ”Odda – arbeidsfolk fortell – glimt frå saga til ein industrikommune”. Boken ble utgitt av Odda Kommune i forbindelse med 75 års-jubileet 1988. Det er samlet inn fortellinger fra arbeidsfolk som forteller om sin livsverden, sitt hverdagsliv og arbeidsliv. Boken er illustrert med fotografier. Odda Mållag, nr.

15, ”Odda i manns minne”, ble til gjennom dugnadsarbeid. Artiklene tar for seg ulike tema bl.a. krigsminne og fortellingen om Syndikalisten som fikk sparken på Zinken.

”Det burde ikke vært folkeavstemming i denne saken. Det er ekspertene som skal avgjøre dette”, sier Bårtvedt (2007) i en samtale. Hun får støtte i dette synet fra ordføreren i Rjukan. Rjukan var av riksantikvaren koblet sammen med Odda/Tyssedals UNESCO-søknad. (Jfr. Alzen, 2006 og Aronsen, 2004) teorier om demokratisering av kulturarv.

Som en kontrast til dette lokale engasjementet fortelles det at da Røros var kommet på UNESCOs verdensarvliste i 1980 tok det mange år før rørosingene kjente til og forstod hva denne nyheten innebar for dem (NIKU rapport 15, 2007:85).

I en uttalelse til NRK, Telemark sier AP-ordfører Erik Haatvedt på Rjukan at det var ikke riktig å holde folkeavstemming i en slik sak. Han tror ikke at folk i Odda skjønner verdien av den unike industritomten og han mener at Arbeiderpartiet i Odda burde gripe sjansen til å ta vare på viktig arbeiderhistorie. ”Det er en historie som vi sammen burde være stolte av, og som bør tas vare på. Det er også en historie som forsvinner veldig fort. De teknisk industrielle kulturminnene forsvinner på et blunk, og de er så store og vil aldri kunne gjenskapes”, sier Haatvedt. Han sier videre at de holder fast på kandidaturet, det er bred oppslutning om både fredning og bruk av millionbeløp for å bevare den unike industrihistorien (NRK, Telemark, 25.09.07).

Norfakta Markedsanalyse har på oppdrag for Haugesunds Avis spurt 428 oddinger over 18 år om de er for eller mot at Odda nomineres til UNESCOs verdensarvliste. Undersøkelsen ble foretatt før folke-avstemningen 10.september. Undersøkelsen viser forskjeller mellom kjønnene, utdanningsnivå og aldersnivå. Målingen viste at 42 prosent av de spurte sa ja til verdensarv, 34 prosent sa nei. Vet-ikke-gruppen var 24 prosent. En av fire hadde ikke bestemt seg, og det har jo vist seg i ettertid at mange av disse stemte nei. Målingen viste også at det var kvinnene og akademikerne som bidrog sterkt til ja-siden. 46 prosent av kvinnene sa ja, kun 24 prosent av kvinnene var imot, mens 30 ikke hadde bestemt seg.

Blant menn var det nei-flertall, 44 prosent av mannfolka sa nei, 18 prosent sa ja, mens 18 prosent hadde ikke bestemt seg. Aldersmessig var det et tydelig ja-flertall fra 45 år og oppover. Arbeiderpartiet var kløyvd på midten, 38 prosent ja, 38 prosent nei, 23 prosent vet ikke. Kun Frp og Høyre hadde et nei-flertall. Verdensarven stod sterkest blant mennesker med høgskole- og universitetsutdannelse. 53 prosent av de høyt utdannede svarer ja. Dessuten: 85 prosent av de

høyest utdannede har allerede gjort seg opp en mening om saken (Haugesunds Avis, 13.12.07).

”Det negative resultatet av folkeavstemmingen var ikke uventet. Oddingene har aldri klart å samle seg om noe. Det er ikke tradisjon for det her”, sier kommunesekretær Harald Jordal (2007) i en samtale. Dette stemmer godt med Ågotnes sin påstand om at det er ikke tradisjon for at industrisamfunn er opptatt av fortiden eller det nasjonale. En ser framover og orienterer seg internasjonalt. Industrien representerer fremskrittet og visjonene om et godt liv ligger i fremtiden. Tidligere var industrisamfunnet uinteressert i fortiden som *historie*. Det kunne nok være viktig privat og på det individuelle planet, men ikke i offentlige sammenhenger (Ågotnes, 2007:81).

Prosjektleder for ”Odda i Utvikling”, Randi Bårtvedt, sier i en samtale 28.november 2007 at presidenten i komiteen for verdenarven, Tamas Fejerdy, lot seg begeistre av Odda og Tyssedal. En UNESCO-konferanse om mennesket, vannet og den kulturelle arven var lagt til kraftstasjonen i 2003. Presidenten og UNESCO-følget var også innom smelteverket og Fejerdy så raskt mulighetene til ny bruk av bygningene. ”Hvis jeg eide dette, ville jeg få inn kultur og kanskje arkitektstudier, og turisme med vekt på konferanser”, sa Fejerdy til Kommunal Rapport. UNESCO-rådgiver Christopher Pound, som er arkitekt og planlegger mente at det kunne bli filmstudio også. ”Alle disse rørene kunne males i forskjellige farger. Kultur og utdanning vil passe. Her er det store muligheter”. En annen ekspert, John Roger fra Wales understreket at det viktigste er at stedet må være godt restaurert og ha en plan for administrasjon, markedsføring og økonomi (Kommunal Rapport nr. 21/2003).

Nei-siden har vært frontet av fagforeningsleder Nils Johan Ystanes, lokal LO-leder i Odda og omegn. Han kan ikke forstå at det er noe å ivareta, oven er den med minst verdi historisk verdi. ”Det er vel neppe metallkonstruksjoner av dette slaget Norge mangler etter hundre år med tungindustri”, sier han i et intervju med Aftenposten. Han mener at smelteverkstomten er blitt en lekegrind for akademikere og avslører på den måten det stadig tilstedeværende klasseskillet i industrisamfunnet Odda. Han mener at det er mer fornuftig å bruke penger på å skape arbeidsplasser. Ystanes frykter at det vil koste over 100 millioner kroner å rydde opp og pusse opp de bygningene som ja-siden vil verne (Aftenposten 25.09.07). Han mener at en verdensarvsøknad kan lamme utviklingen i Odda, og at folk er utålmodige etter å se resultater. Han ønsker å synliggjøre alternativer til bare å satse på museumsstrategi. Ystanes arrangerte også et møte, ifølge Haugesunds Avis, der etablering av et utviklingselskap for

smelteverksområdet var et tema (Haugesunds Avis, 13.12.07).

Da jeg var i Odda den siste uken i november var rivingsarbeid og opprydding på Smelteverket allerede i gang. Bårtvedt, daværende prosjektleder for det kommunale Odda i utvikling, og som har jobbet i fire år med å fremme kommunens kandidatur måtte hele tiden være vaktbikkje og passe på at det ikke ble revet for mye av fabrikken. Hun er skuffet over resultatet av folkeavstemmingen.

Grytten ser nordmenns negative industrisyn som annerledes enn svensker og tyskere. Han viser til forfatteren og filosofen Hans Magnus Enzenberger som mener at nordmenn ikke elsker industrien sin. Nordmenn mangler fabrikkbyer som Toriono, Ruhr, Chicago. ”Dei utanlandske kapitalistane industrialiserte nok delar av Norge, men ikkje nordmennene”. For nordmenn er industrien det ufrie, grådige og unaturlige. Industrien er samlebandet, stimplingsuret og det samtidige (Grytten, 1999).

I en uttalelse til Aftenposten, 25.09.07 sier fylkeskonservator Per Morten Ekerhovd i Hordaland ”at akkurat i dag vil nok de færreste evne å se skjønnheten, estetikken og verdien av å ta vare på rukkelet, som ruver under rød-hvite, matte stålplater”. Ideen er å strippe bygget for de fæle platene, og stille ut den gigantiske smelteovnen gjennom vegger av glass, lyssatt for å framheve storheten ved ovnen. Ekerhovd forbereder fredningssak for deler av smelteverkstomta. Fylkeskonservatoren legger ikke skjul på at det vil være lettere å finne midler til fredningsobjektene dersom Odda kommune opprettholder UNESCO-søknaden (<http://www.nyeodda.com/news.htm>).

Det er allerede gjort et midlertidig fredningsvedtak på deler av bygningene. Fylkeskonservatoren sier til Hardanger Folkeblad at han foreløpig ikke har tatt stilling til om permanent fredning vil utgjøre mer eller mindre enn de objektene som er midlertidig fredet. På spørsmål om fylkeskonservatoren tror at ”løpet er kjørt” for verdensarvstatus for Odda etter folkeavstemmingen, svarer han at tror departementet vil legge vekt på det vedtak som kommunestyret måtte komme fram til. Fylkesutvalget behandlet Oddas reguleringsplan og vedtok at Odda kommune måtte utarbeide en stedsanalyse for område. I vedtaket heter det videre at ”fylkesutvalget viser til at smelteverkstomta er eit miljø med internasjonal kulturminneverdi som er aktuell som norsk nominasjon til UNESCO si verdsarvliste, og understreker at kulturminne må vektleggjast som premiss for planen”. Her viser fylkesutvalget til at kulturminnet har internasjonale verdier, og videre peker de på at det er kulturmiljøet som er

bevaringsverdig. ”For å sikre kulturminna bør det utarbeides meir eintydige arealbruksføremål og føresegner i planen. Dei elementa som er naudsynte for vern av kulturmiljøet Odda smelteverk må regulerast som spesialområde med føremål bevaring” (<http://ww.hardanger-folkeblad>).

Bårtvedt har vært i kontakt med Jonathan Park, mannen som designet Pink Floyds scenerigg under oppføringen av “The Wall” i det gjenforente Berlin i 1990. På invitasjon fra Oddakonsertene var han i Odda for å se nærmere på mulighetene for en storstilet feiring av 100-årsjubileet for starten av smelteverket i Odda, 4.mai neste år. Planen er å lyssette skalltaket og industribyggene rundt. (Randi Bårtvedt i en samtale 28.november og Aftenposten 25.09.07. Jonathan Park sier i et intervju med Aftenposten at han er begeistret for den fantastiske naturen og at han gjerne vil bidra til feiringen. Han er allerede i gang med å lage de første skissene til hvordan skalltaket kan lyssettes, for et magisk møte mellom industri, folk og natur.

Bårtvedt ser for seg et vitensenter for barn og unge som allerede er under etablering, muligheter for ekstremsport som klatring på smelteverksanlegget og kjøpesenter. Det er kartlagt at det er mange på gjennomreiser, og dette kan gjøres innenfor UNESCOs krav. Hun mener at det er manglende nasjonal satsing som hindrer Odda i å bli et turiststed og næringsparadis. Hun mener at Odda trenger hjelp og at Norge må gå inn for dette slik som den nasjonale satsingen var i Ruhrgebiet. Hun vil ha med næringsliv, reiseliv og kunstnere. Kulturdepartementet, næringsdepartementet og kommunal-og regionaldepartementet må på banen. Smelteverket har ligget fire år uten strøm, og det blir dyrt å sette i stand byggene. Kommunen har hittil kjøpt 30 % av industriområdet, men resten er konkursbo på amerikanske hender. Hun mener at staten må kjøpe fri tomte (Klassekampen 19.12.2007).

Fra turiststed til industristed til hva ? Stedsidentitet?

På slutten av 1800-tallet hadde Odda en sterk oppblomstring som turiststed. (Lasse Trædal 1987) Frode Grytten skriver at Smelteverket i Odda skremte raskt vekk turistene. De reiste av gårde for å oppdage noe annet enn lukta av karbid (Grytten, 1999).

Kulturminnene på verdensarvlisten omtales som vår felles kulturarv. Kan Smelteverket og Odda vise til internasjonale forbindelser i forhistorien? Sporene tilbake viser til internasjonale forbindelse da Odda ble industrialisert og urbanisert for hundre år siden. Det var britiske kapital og interesser involvert da det hele startet i 1906. Det ble inngått avtale med det britiske selskapet

The Sun Gas Company Ltd om kraftleie. Selskapet hadde kastet sine øyne på fjordbygda Odda som et aktuelt sted for produksjon av karbid (Trædal 1988: 15).

Lokalhistorikeren, Lasse Trædal, bruker betegnelsen ”smeltedigel” om Odda-samfunnet slik som det utviklet seg fra 1908. Arbeiderne kom fra hele landet også fra utlandet. I tillegg kom mange arbeidsemigranter fra Sverige. Det var mellom 1000 og 1500 menn i arbeid ved fabrikken fra 1908 til 1921. Ryktet om godt betalt arbeid i Odda spredde seg raskt. De som kom til fabrikken for å arbeide innvandret etter prinsippet om ”kjedemigrasjon”. Kjedeemigranten inngår i et nettverk som er bygd på slektskap, vennskap, naboskap (Trædal 1988: 35 og Østrem 2006: 89).

Den storindustrielle fasen i norsk industrihistorie, ekspansjonen innen de elektrokjemiske og elektrometallurgiske bransjene som var knyttet til utnyttningen av fossekraften, krevde arbeidskraft både i anleggsfasene og i driften av fabrikkene. En god del arbeidere søkte seg hit fra et Tyskland som var rammet av djup etterkrigskrise, særlig før krisene også slo ut i Norge fra høsten 1920 (Kjeldstadli 2003: 347).

Det var svenske spesialmurere som bygde kalkovnene ved Odda Smelteverk. De hadde vært med å murt lignende byggverk før, i Alby nær Sundsvall og på Gotland (Trædal 1988: 29). Det er disse ovnene kommunen søker om status på Unescos verdensarvliste.

Klasseskiller var en del av samfunnsstrukturen i Odda. Det var store skiller i lønn og boforhold. Det ble dannet egne bomiljø for funksjonærer og arbeidere. Det var ingen sosial kontakt mellom arbeiderer og funksjonærer. Konen til en funksjonær ved Zinken beskriver det sosiale hierakiet slik: ”Det var først direktørene, og så var det ingeniørene, og så var det kontorfolkene, og så var det alle de andre” (Trædal 1988: 94).

Turiststrømmen i Odda nådde høydepunktet i 1906. Industrialisering, røyk og annen forurensing skremte gradvis turistene vekk. Åpningen av Bergensbanen gjorde sitt til at Odda kom i bakleksa. Stedet var ikke lenger et knutepunkt for trafikken mellom øst og vest (Trædal 1988: 46).

Odda ligger i det vakre Hardanger mellom høye fjell innerst i en fjord som på attenhundretallet gav plass til cruiseskip lastet med turister fra kontinentet. De internasjonale forbindelser var der.

Odda var en turistmetropol, en identitet som Odda forsøker å hente frem fra glemselen. Keiser Wilhelm var her, Sigurd Ibsen var her, kongen av Siam, britiske lordar var her. De gikk i land på en kai og overnattet på et hotell i særklasse, symbolet på turismens storhetstid – Hotell Hardanger. Hotellet var det største og mest moderne i Norge, bygget i en blanding av sveitserstil og orientalsk-norsk drage-ornamentikk. Hotellet ble revet etter mindre enn hundre års virksomhet i 1976, kan vi lese i en brosjyre som gir informasjon om gjenreising av hotellet (Prospekt for gjenreising av hotell Hardanger (1896-1976) i Odda). Hotellet måtte vike plassen for ny næring, og den samme skjebnen kan møte det nedlagte fabrikkområdet. Tidligere har også Folkets Hus blitt revet og måttet vike plassen for ny virksomhet.

7.0 Drøfting

Jeg har sett på et grunntema i kulturarvdiskursen, forholdet mellom fortid, nåtid og identitet. Jeg har funnet fram til kulturarvprosesser som foregår lokalt, nasjonalt og globalt. Jeg har diskutert verdens kulturarv, en kulturarv som skal være for alle i tilknytning til identitetsbyggende prosesser. En kulturarv for alle har å gjøre med tilgjengelighet, felles ansvar og demokratiske beslutninger der folket bestemmer hva som skal være kulturarv. Den skal være for verden og for de lokale innbyggerne uavhengig av klasse, kjønn og rase. Bauman mener at turisme har med klassetilhørighet og kapital å gjøre, og at verdens kulturarv dermed ikke er for alle, fordi den er ikke tilgjengelig. Den er forbeholdt de som kan betale for seg og som ofte tilhører en akademisk

overklasse. I Odda var det akademikere som var mest for at Odda skulle søke om verdensarvstatus. LO-representanten i Odda mente at smelteverkstomta var blitt en lekegrind for akademikere. Dette kan jo ses i sammenheng med i følge Bauman (1998) kunnskapsbaserte klasseskiller, akademikere har et annet blikk på verden. Bauman mener også at de lokale og fastboende er en motpol til de verdensreisende fra kulturindustrien.

Problemstillingene er belyst av nye måter å tenke kulturarv på i et moderne samfunn som har gjennomgått mange endringer. Jeg har diskutert samfunnsendringer og de utfordringer det har ført til innen forvaltning og formidling av kulturarv. Det har vært en økende interesse for kulturarv fra 1980-tallet og mange steder står i kø for å komme på UNESCOs prestisjefulle verdensarvliste.

Problemstillingene belyses av teoriene til Lowenthal og Smith som er opptatt av hvordan kultur brukes og hvilken funksjon, betydning og mening den har for folk. Begge ser kulturarv i sammenheng med erindringer og minner, de er ikke opptatt av historiens betydning i relasjon til kulturarv. Lowenthal mener at kulturarv ikke er historie, de to må ikke blandes men holdes atskilt. Folk er ikke opptatt av kronologi og fakta, men opplevelse og underholdning. Kulturarv forteller historiske beretninger som er myter/fabler, og er derfor ikke lærdom, men katekisme. Hensikten med kulturarv er at den gir identitet og bekrefter vår verdi. Han omtaler vår felles kulturarv som global, kultureiendommer, friskt vann, regnskog er en felles arv, men globaliseringsteoretikere mener at det fins ingen global og felles kultur. En global kultur har i prinsippet ikke et minne eller en identitet i utvikling slik den nasjonale kulturen har. Det fins ikke et verdensminne som skal forene folk. En global kultur har ikke røtter og dybde og tradisjoner. I det postmoderne samfunn er historien død. Folk er orientert mot fremtiden. Når Grytten påstår at nordmenn ikke elsker industrien sin, fordi den gir negative erindringer om samlebåndet, om stemplingsuret og det samtidige kan dette være en forklaring på det negative resultatet av folkeavstemningen i Odda. De som vil rive fabrikken og skape noe nytt har nok ikke noe ønske om erindringer og minner om industrien.

Når Bårtvedt mener at det ikke skulle vært folkeavstemning i kulturarvsaken i Odda, men at beslutningen om verdensarvstatus skulle overlates til fageksepertene, er ikke dette synet helt i samsvar med demokratiseringsteoriene til Alzen (2006) som hevder at det skjer en kursendring av delaktighet og dialog, og Aronsson (2004) som hevder at innbyggerne deltar i profesjonelle kulturarvprosesser. Kulturarvprosessen i Odda er i samsvar med Giddens (2003) teorier om en

demokratisering av demokratiet som er et globaliseringstrekk. De politiske beslutninger tas nærmere menneskenes hverdag.

UNESCO bruker betegnelsen vår felles kulturarv om verdensarven. Jensen (2006) stilte spørsmål om kulturarven var min, din eller vår. Når presidenten i UNESCO uttalte i forbindelse med oppholdet sitt i Odda at ”hvis jeg eide dette, ville jeg få inn kultur og kanskje arkitektstudier, og turisme med vekt på konferanser”, så er utsagnet kontrastfullt i forhold til idealene i organisasjonen han representerer. Han snakker heller ikke om bevaring og historie, men økonomi og turisme. Det er heller ikke snakk om vern av truede kulturminner som har vært en tidligere målsetting for UNESCO. Men UNESCO har i den senere tid vektlagt turisme som et trekk ved organisasjonens tilpasning til strategier i globalisering. Utsagnet hans kan sees i sammenheng med Hewison (1989) og hans meninger om kulturarv som en kommersiell industrivare.

Smith (2006) påstår at det fins ingen kulturarv, men en hegemonisk diskurs om arv, måten vi tenker, snakker og skriver om arv. Kulturarv er meninger og verdier og en sosial og kulturell prosess. Jeg har funnet flere diskurser om kulturarv, knyttet til sosiale klasseskiller, sammenhengen mellom kulturarv og historie der det fins delte syn, og bruken av kulturarv.

Jeg har knyttet kulturarv sammen med utvikling av historiebevissthet, som utvikles i den enkeltes livsverden og gjennom erfaringer. Gjennom våres handlinger er vi historie. Begrepet knyttes til identitet, forestilte fellesskap, narrativer og tradisjon. Historiebevissthet er å forstå sammenhengen mellom fortid, nåtid og framtid. Vi kan utvikle identiteten gjennom formidling av kulturarv ved å føre tradisjoner videre, ta i bruk fortellinger, erindringer, kollektive minner gjerne i tilknytning til kulturarvsteder, som Angkor og Aushchwitz Birkenau. Fortellingene som er knyttet til kulturarvstedene gir identitet til stedet, som for eksempel, Frode Grytten ”Bikubesong” i Odda. Fortellingene gjør det mulig å huske å framkalle minner og erindringer. Dette står i kontrast til postmodernitetens utvikling av en retning av ”fortellingens krise”

Verdensarvlisten som skal være ”Kulturarv for alle” i en verden for alle, organiseres av UNESCO. En nasjons kulturminner som kommer på verdensarvlisten gir høy prestisje og omdømme. Disse stedene er som magneter på turister som har økonomisk kapital. Verdensarven kan oppfattes som den globaliserte elitens kultur. Den er tilgjengelig og åpen for turister – de verdensreisende, en overklasse. De fattige omstreifere som ikke har økonomisk kapital kan ikke

nyttiggjøre seg denne generøse gaven (jfr. Bauman og Lowenthal).

Et samfunn i endring gjør at kulturarven har fått nye utfordringer som kan resultere i at det ikke er noe å overlate til neste generasjon. Kulturminner som brukes politisk i maktrelasjoner og som utsettes for bombing og ødeleggelser, slik som Buddhafigurene i Afghanistan, Dubrovnik og i Irak er en trussel mot verdensarven. Klimaendringen som et resultat av global oppvarming er og et signal om at kulturminner kan gå tapt. UNESCO har derfor opprettet en ”i fare” liste som er en advarsel til land som ikke forvalter eiendommene forsvarlig. Turisme er og en trussel mot kulturarv. Et overforbruk har resultert i restriksjoner og begrensinger i blant annet Machu Picchu.

UNESCO har prioritert større deltakelse i lokalmiljøet når nye steder skal få status som verdensarvsted. De har også satt fokus på industristeder som trenger ny identitet og næringsvirksomhet. Globalisering handler også om lokalisering i følge Beck (1997), den nye betydningen av det lokale. Mange lokale opplever en renessanse når de lykkes i å vise særegenheter en plass i det globale og fornye dem på en konfliktfull måte.

Forfatteren Kjartan Fløgstad stiller spørsmål i *Pyramiden* om Odda, Tyssedal, Ålvik og Sauda om noen år vil stå igjen tomme *med forlatne pyramider som mausoleum etter industrielle faraoen?* Slik som den russiske gruvebyen på Svalbard.

Da en rådgivende folkeavstemming i Odda høsten 2007 satte et midlertidig punktum for kommunens planer om en plass på den prestisjefulle verdensarvlisten til Unesco var dette et uttrykk for at demokratiske kulturarvprosesser hadde funnet sted og at det har foregått en kulturarv-diskurs som er i samsvar med teoriene til Smith og Alzen. I Odda har kulturarvdiskursen vist seg som en sosial og kulturell prosess gjennom meninger og handling i det offentlige rom. Kulturarven har virket gjennom stedet og aktørene. Kulturarvprosessen i Odda er og i samsvar med Lowenthals teorier om hva kultur ”gjør”. Den har gjort noe med samfunnet i Odda, de må ta stilling til hva som skal gjøres med industriarven og hvordan den skal brukes.

Den eldre generasjon som har skapt industrien ville gi en arv til den yngre generasjon som ikke ville være mottaker. Rune Floor (2006) fant at verdenskulturminnet Røros ikke hadde noe engasjement fra lokalpolitikere i saken. Men i Odda har det vært omvendt, med lokalpolitikere som har deltatt i prosessen. Kulturarvprosessen har foregått i samsvar med UNESCOs ønske om deltakelse på stedet. Globalisering har også virket inn på demokratiet, ved at politiske beslutninger tas nærmere menneskenes hverdag, mente Giddens (2003).

Ågotnes (2007) mener at har ikke vært tradisjon i industrisamfunn å være opptatt av fortiden eller det nasjonale, en ser framover og orienterer seg internasjonalt. Industri er framskritt og det er der det gode liv ligger, fortiden er uinteressant, det samme er historie. Det kunne nok være viktig privat og på det individuelle plan, men ikke i offentlig sammenhenger. Professor Anders Johansen har gått sterkt ut mot identitetsbegrepet på kulturarvfeltet, og han mener at det som skjedde i fortiden og som er del av vår historie tilhører en helt fremmed kultur. Vi som lever nå kan ikke identifisere oss med blodslitet. Også filosofen Nietzsche mente at det å beundre fortidens kulturarv kunne virke hemmende på livsutfoldelsen. Det å søke historien måtte ikke bli et mål i seg selv, for mye historie kan bli en byrde i livet. Kulturarvprosessen i Odda har utviklet seg sammen med demokratiske prosesser. Den har skapt et lokalt engasjement politisk, blant næringslivsfolk og hos folk flest. Dette kommer tydelig fram i pressens formidling av artikler og leserinnlegg. Den argumenterende retorikken har hatt en demokratisk funksjon, den har omfattet både talemåte og kampkraft, og den har ført til diskusjon.

I Odda har det i stor grad foregått en demokratisering av kulturarv med deltakelse og kommunikasjon som samsvarer med Alzen (2006) og Aronsson (2004) syn på demokratisering av kulturarv. Debatten har ikke dreid seg om på hvilke måter kulturminnet i Odda kan være vår felles kulturarv og kulturarv for alle, slik som Unescos intensjoner er. Diskusjonen dreier seg om bevaring av den materielle kulturarven, de fysiske bygningsmassene, bruken av smelteverkstomta ikke historiene og fortellingene.

Kulturminner som er representert på UNESCOs verdensarvliste får status som vår felles kulturarv og havner i samme kategori som pyramidene i Egypt, Colloseum i Roma og Akropolis i Athen. En plass på listen får konsekvenser for forvaltningen av stedet og man risikerer å miste plassen hvis ikke forpliktelsene blir oppfylt.

Odda er omgitt av andre verdensarvsteder som Bryggen i Bergen, Urnes stavkirke i Sogn og fjordane, Geirangerfjorden og Nærøyfjorden. Vil turistene fortsette med å kjøre forbi Odda, eller stanser de for å se på fabrikkområdet? Kan det være den turistattraksjonen de drømmer om? Var nei-flertallet et uttrykk for beskjedenhet og at industribygget ikke er verdensarv i samme kategori som pyramider, katedraler og kongepalasser?

Da vestnorske fjordlandskap (2005) ble verdensarvsteder uttalte Bjørnøy at innsatsen stod til gull, og hun sammenlignet begivenheten med Olympiske leker på Lillehammer. Da ser hun på

kulturarvprosessen som en konkurranse der det handler om å være best. Jeg har vist i oppgaven at tidsskriftet National Geographic hadde en rangering av verdensarvstedene som resulterte i at de norske vestfjordene, Geirangerfjorden og Nærøyfjorden oppnådde en førsteplass. De ble rangert som de best forvaltede verdensarvsteder i verden. Hylland – Eriksen (2003) mener at man kan ikke rangere kulturer etter kvalitet, moral eller utviklingsnivå (kulturrelativisme).

Det er allerede industristeder i England og Tyskland på verdensarvlisten, men de har ikke den unike kombinasjonen med vannkraft som norske industristeder har. Liverpool har fått den berømte kaiprofilen på verdensarvlisten. Zollverein i Ruhr og Ruhrgebiet, begge i Tyskland er innskrevet på UNESCOs verdensarvliste, og er eksempler på regionale industriområdene som er tilpasset dagen i dag. De har fått en ny bruk i kombinasjon med kulturarv og verdensarv. Dermed blir ikke Odda og de andre kulturarvstedene unike som industristeder på verdensarvlisten.

Dette kan forstås i sammenheng med det som skjer i globaliseringen. Steder blir like i en konkurranse om turister og ”den kreative klassen”. Denne utviklingen må altså også kulturarvstedene tilpasse seg og i stedet for å være unike (som UNESCOs intensjon er) blir også verdensarvstedene omfattet av globaliseringen og utviklingen av like steder (jfr. For eksempel Bislev (1999) og Bauman (1998)). Dette kan også ses i sammenheng med undersøkelsen gjort av Haugesunds Avis når det gjelder fordeling av ja – og nei- stemmer i befolkning. Man kan spørre seg om resultatet gjenspeiler en deling mellom de som identifiserer seg med en internasjonal kulturelite og de som ikke gjør det (jfr. Bauman). Man skal være varsom med å forenkle slike resultater, men resultatet kan være en indikasjon i denne retning.

Verdensarvlisten til Unesco har tidligere hatt en sterk representasjon av kristen og monumental arkitektur, mens Kovensjonens mål er å utvikle en liste som speiler det globale mangfold av kultur-og naturarv, der bl.a. industriarv er et satsingsområde.

Odda Smelteverk er et monument over en svunnen tid, hundre års industri-historie ligger der med sine erindringer og minnehistorier knyttet til arbeidet på fabrikken. Kulturarven representerer og symboliserer nasjonal historie og identitet, og et sett med kollektive minner.

LO og AP har ikke vist tilstrekkelig interesse for at industrihistorien skal leve videre i den tomme fabrikken i Odda. Arbeiderbevegelsen har også skapt en historie som UNESCO vil ta vare på, det er ikke bare høykulturens borger og palasser som forteller universell historie av interesse for alle.

Fabrikken i Odda, falleferdig og et forargelsens hus, har allerede stått tom i fem år, den venter på sin dom. Er den et gravmonument over den industrielle modernitet eller har den en framtid med nytt innhold i en postmoderne verden? I det diskursive handlingsrommet har ulike handlingsaktører uttrykt sine retoriske argumenter. Det argumenteres om bevaring, riving eller fornyelse av ulike aktører som mener noe om kulturarvens anvendelse. Handlingsrommet blir i en NIKU rapport nr. 15, omtalt som der kulturarven kommer til anvendelse gjennom samhandlende aktører. Kulturarv er som et moderne historisk fenomen skapt som følge av sosiale relasjoner. Man kan se tendenser til at kulturarv har erstattet historie. Med det mener jeg at kulturarvstedene har en historie å fortelle, men at den bli skjøvet i bakgrunnen. Det som viser seg er at kultur er i ferd med å bli produkt for konsum, og har på den måten en annen funksjon enn identitet og historiebevissthet (jfr, Hewison 1989).

Media, riksaviser og regionaviser har formidlet aktørenes synspunkter og konfliktene i Odda knyttet til industriområdet, kulturarv-eksepertene har uttalt seg, politikere på det lokale og nasjonale plan, næringslivsfolk og vanlige borgere. Hva som skal være kulturminner bestemmes av kommunene selv ut fra kulturhistorisk eller arkitektonisk stil, og i dette tilfellet er det ingen automatikk i fredningsbestemmelsene.

I Odda kan vi se eksempler på en demokratisk kulturarv-diskurs. Folket deltar i og ønsker å påvirke selve kulturarvprosessen. Annika Alzen hevder at det har skjedd en interesseforskyvning i synet på kulturarv. Folk ønsker å påvirke kulturarvprosessen. Den folkelige interessen har medført en kursendring fra en fokusering på tilgjengelig, representasjon og formidling til deltakelse og dialog. I et deltakende demokrati utvikler det seg kommunikasjon i og mellom grupper, kjønn, klasser og generasjoner som aktivt deltar i kulturarvprosessen.

8.0 Konklusjon

Kulturarv-begrepet brukes ifølge Jensen (2006) når personer, grupper og/eller institusjoner ønsker å holde liv i et ganske bestemt erindrings- og handlefellesskap, som ofte kan føre til strid. Det blir og diskutert hvem sin kulturarv det er, min/din kulturarv? Verdensarven skal være alles kulturarv, og uttrykket vår felles kulturarv blir brukt om den. Den er et felles ansvar i en global verden og den er tilgjengelig for alle som ønsker det. Det innebærer også medbestemmelse som vi har sett et eksempel på i Odda. Da UNESCO-direktøren omtalte verdensarven som "min" var han lite lojal mot sin egen organisasjon som vil at verdens kulturarv skal være for alle. Det har vist seg at tydeligere klasseskiller kommer fram i diskursen om kulturarv. Hastrup (2004) hevdet at ikke alle borgere følte seg inkludert i den felles kultur som det refereres til. Bauman (1998)

mente at ”hybridiseringen” av finkulturen var den globaliserte elitens kultur. Lowenthal (1998) mente at kulturarv er gitt i gave til en samlet gruppe med prestisje og felles hensikt. Kulturarvprosessen i Odda viste at flest akademikere var for UNESCO-søknad, og at smelteverkstomten var blitt en lekegrind for akademikere, noe som avslører det stadig tilstedeværende klasseskillet i industrisamfunnet Odda, ifølge Ystanes.

Verdensarvlisten til UNESCO har tidligere hatt en sterk representasjon av kristen og monumental arkitektur, mens Konvensjonens mål er å utvikle en liste som speiler det globale mangfold av kultur-og naturarv, der bl.a. industriarv er et satsingsområde. Målet er også å identifisere kulturarv som er av enestående universell verdi. På hvilken måte kan Odda oppfylle målene? Odda Smelteverk er et monument over en svunnen tid, hundre års industri-historie ligger der med sine erindringer og minnehistorier knyttet til arbeidet på fabrikken. Kulturarven representerer og symboliserer nasjonal historie og identitet, og et sett med kollektive minner. Industrien i Odda er del av en gigantisk utvikling i Norge, det store hamskifte, overgangen fra bondesamfunn til industrisamfunn. LO og AP har ikke vist tilstrekkelig interesse for at industrihistorien skal leve videre i den tomme fabrikken i Odda, men arbeiderbevegelsen har også skapt en historie som UNESCO vil ta vare på, det er ikke bare høykulturens borger og palasser som forteller historie av interesse for alle.

Den falleferdige fabrikken i Odda har allerede stått tom i fem år, den venter på sin dom. I det diskursive handlingsrommet har ulike aktører uttrykt sine retoriske argumenter. Det argumenteres om bevaring, riving eller fornyelse.

En nasjons kulturarv er den historiske plattform et samfunn står på. Odda har stått trykt på sin historiske plattform, fabrikken. Den gav arbeid til over 1000 mann i sin storhetstid. Odda var et velstående samfunn, men konsekvensene var store klasseskiller i bagasjen. Sporene etter dette kan man tydelig se i bosettingsmønsteret med direktørboligene og funksjonærboligene plassert høyt oppe i åskantene og de enkle arbeiderboligene nederst i gryten, nærmest fabrikken.

Oddaprosessen vil inngå i en kulturarvdiskurs og den avdekker mye av det teoretikerne snakker om. Demokratisering av kulturarv som resulterte i folkeavstemning. Dette brakte kulturarvprosessen ned på et gatenivå, bokstavelig talt, og det er kanskje dette som er det unike og som gjør Odda til noe spesielt, sammen med naturen og landskapet.

Det ble også skapt forestillinger om at UNESCO skal bestemme, befolkningen i Odda ville ikke la seg diktere fra Paris. Det er nasjonen som har ansvar for forvaltningen av stedet, UNESCO

fører tilsyn og kontrollerer at verdensarvstedet oppfyller kravene. Dette kan tyde på dårlig informasjon om hva verdensarvstatus innebærer og som kanskje var et dårlig grunnlag for å gjennomføre en folkeavstemning.

Prosessindustrien tok slutt, men kulturarvprosessene fortsetter i Odda. Planene om ny identitet etter avindustrialiseringen ved satsing på turisme og næringsliv fortsetter. De følger sporene tilbake til røttene før fabrikkøyken la sin tåke over stedet. Odda har tradisjon for å være internasjonal i forbindelse med den gamle turismen og industrien. UNESCO statusen skulle brukes til å trekke turister og skape næringsliv, den vakre naturen som trakk turister er fremdeles tilgjengelig og er for alle, men lokalbefolkningen ville ikke at kulturarven skulle være for alle.

Litteraturliste:

Aftenposten 25.09.07, http://www.aftenposten.no/kul_und/article1996518.ece?service=print

Aftenposten 25.09.07, <http://www.aftenposten.no/reise/article1982266.ece?service=print>

Alzen, Annika

2006, *demokrati og kulturarv*, Skriftserie 2006:1, Tema kultur och samhalle, Linkøpings universitet

Amundsen, Bugge, Arne, foredrag 21. mars, 2007, www.kaff.no

Andersen, P.T.

2006, *Identitetens geografi*. Steder i litteraturen fra Hamsun til Naipaul. Universitetsforlaget, Oslo

Anker, Leif & Ingalill Snitt

1997, redaktør Stephan Tschudi-Madsen, *Vår Nordiske verdensarv*, Kom Forlag, Kristiansund

Aronsson, Peter

2004, *Historiebruk – att anvenda det forflutna*, Studentlitteratur, Lund

2006, *Demokratisk kulturarv- Nationella institusjoner- universella varden- lokala praktiker*. I skriftserie 2006:1 Tema kultur og samhalle

Bauman, Zygmunt

1998, *Globaliseringen og dens menneskelige konsekvenser*, Vidarforlaget A/S, Oslo

2001, *Savnet fellesskap*, Cappelens Akademiske Forlag

Berkaak, Are, Odd

2007, foredrag 21.mars, www.kaff.no

Beck,Ulrich

1998, *Vad innebær globaliseringen?*, Daidalos, Gøteborg

Bergens Tidende

2006, 27.oktober, <http://www.bt.no/lokalt/sf/article310008.ece?service=print>

Bislev, Sven

1999, *En ny og større verden? Globaliseringens ansikter*, Forlaget Fremad A/S, København

Bjørnøy, Helen

- tale, [http://www.regjeringen.no/nb/tidligere-statsraader/Helen-Bjornoy/taler-
artikler/2006/..01.02.2008](http://www.regjeringen.no/nb/tidligere-statsraader/Helen-Bjornoy/taler-
artikler/2006/..01.02.2008)
- Pressemelding 27.10.06, regjeringen, [http://www.regjeringen.no/en/dep/md/Press-
Centre/Press-releases/2006/Geirangerfjorden](http://www.regjeringen.no/en/dep/md/Press-
Centre/Press-releases/2006/Geirangerfjorden)
- Bjærke, Are
2003, NIKU, Tema 5, www.niku.no
- Bryld Claus, Floris Lene o.a.
1999, *At formidle historie*, Roskilde Universitetsforlag,
- Bøe, Jan Bjarne
1995, *Faget om fortiden*, Universitetsforlaget, Oslo
2002, *Bildene av fortiden*, Høyskoleforlaget, Kristiansand S
2006, *Å lese fortiden*, Høyskoleforlaget, Kristiansand S
- Børrud, Elin
2007, foredrag KAFF-konferanse, Lillehammer, 30-31.10.07, kaff.no.
- Cappelens Verdenshistorie
1986, bind 2 og 18, J.W. Cappelens Forlag A/S
- Dagbladet, 28.06.2007, <http://dagbladet.no/dinside/2007/06/28/504812.html>
- Dagbladet, 10.07.05, <http://www.dagbladet.no/nyheter/2005/07/10/437467.html>
- Dagbladet, 14.07.05, <http://www.dagbladet.no/nyheter/2005/07/14/437447.html>
- Dagbladet, 1. desember 2007
- Evans, Graeme
2004, *Muno Maya: From Cansun to City of Culture*
- Eikemo, Marit
2008, *Samtidsruinar*, Spactacus forlag, Oslo
- Eriksen, Anne
2001, *Omsynet af erindringer*, Kulturstudier nr. 18, Høyskoleforlaget
- Fabrikken, nr.3
2001, Skriftserie fra forskningsprosjektet "fabrikken". *Maskinkultur, utsnitt fra
fabrikkens tidsalder*. NTNU, Trondheim
- Fløgstad, Kjartan
2007, *Pyramiden, portrett av ein forlaten utopi*, Spartacus Forlag A/S
- Fortidsvern 1/2006 og 4/2005
- Floor, Rune
2006, *Verdenskulturminnet Røros – En kulturell konstruksjon?* Master i arkeologi, UIT

Giddens, Anthony

2003, *En skenande värld*, SNS Forlag, Stockholm

1997, *Modernitetens konsekvenser*, Pax Forlag A/S, Oslo

1991, *Modernitet og selvidentitet*, Hans Reitzels forlag, København

Grytten, Frode

1999, *Bikubesong*, Det norske samlaget, Oslo

1999, *Frank Sinatra song ingen songar om Ålvik, Ferrofolket ved fjorden*, Redaktører: Erik Fossåskaret og Frode Storås, fagbokforlaget

2006, *Flytande bjørn*, Det Norske Samlaget, Oslo

Guttormsen, Sneve, Torgrim,

2007, *Kulturarv som kapital*, NIKU Rapport 15,

Hastrup, Kirsten,

1988, *Kultur som analytisk begrep*. I Hauge H og Horstbøll, H (red): Kulturbegreps kulturhistorie. Aarhus universitetsforlag

2004, *Det fleksible fællesskab*, Aarhus Universitetsforlag, Danmark

2006, *Den uåtgripelige kulturarv – en konvention til debat*. Begrepet immateriell kulturarv, Kulturministeriets Forskningsudvalg

Haugesunds Avis

13.12.2007, <http://www.h-avis.no/article/20070619/NYHET/106190031/>

13.12.2007, <http://www.h-vis.no/apps/pbcs.dll/article?AID=/20070111/NYHET/101110021>

Hardanger Folkeblad

5.09.2007, <http://www.hardanger-folkeblad.no/hfnyhende/odda/article3006547.ece>

Haukeland, Per Ingvar

2007, foredrag, Lillehammer 30-31.10, KAFF-konferansen, kaff.no.

Hylland Eriksen, Thomas,

2001, *Flerkulturell forståelse*, Universitetsforlaget, Oslo

2003, *Kulturforskjeller i praksis*, Gyldendal

Hewison, Robert

1989, *Heritage: An interpretation*. I Uzzel, David (red) Heritage Interpretation Volum 1. The Natural and Build Environment, s 15-23. London, Belhaven Press

Holm m.fl.

2007, *Verdensarven etter festen*, plan – nr 03-04

http://www.aftenposten.no/kul_und/article19996518.ece?service=print, (25.09.07)

<http://no.wikipedia.org/wiki/Kulturarv>
<http://no.wikipwdia.org/wiki/Kulturminne>
http://no.wikipedia.org/wiki/Machu_Picchu
<http://www.unesco.no/kultur/immateriell/index.html> (28.01.2008)
<http://whc.unesco.org/en/list/31/>(31.03.2008)
<http://www.unesco.no/kultur/verdensarv/norskesteder.html>
<http://www.unesco.no/kultur/index.html> (30.05.2007)
<http://www.verdensarvvega.no/hvaer.htm>
<http://www.nyeodda.com/news.htm>
<http://www.telen.no/article/20080222/NYHET/810046829>
http://www.klassekampen.no/40638mod_artickle/item/null
<http://www.visitodda.com/newsread/news.asp?WCE=dokument&D=1&N=5171&COM>
(04.05.08)
<http://nrk.no/nyheter/kultur//.2249937>
<http://www.nei-til-unesco.com/>
<http://whc.unesco.org/en/news/363> (31.03.2008)

Ibsen, Henrik,

1867, *Peer Gynt*, Gyldendal Norsk Forlag, 2001, Norge

Jensen, Bernard Eric,

2006, *At forvalte kulturarv – en identitetspolitisk arbeids – og kamplads*, I Demokratisk kulturarv, skriftserie 2006:1, red. Annika Alzen & Peter Aronsson

Johansen, Anders,

2001, *Historie, identitet og tradisjon*. I Rygg, Arvid et.al.(red). Årbok for Nordfjord Vol.35, s 89-119. Sandane, Nordfjord Sogelag

1995, *Den store misforståelsen. Kulturarv og “nasjonal egenart” i Norgesreklame og politisk kultur. En advarsel*. Spartacus, Oslo

Jørgensen, MW, & Philiips, L

2005 *Diskursanalyse som teori og metode*. Roskilde Universitetsforlag. Roskilde (9-71)

Karlegård, Christer & Karlsson, Klas-Göran

1997, *Historiedidaktikk*, Studentlitteratur, Sverige

Kjeldstadli, Knut,

2003, *Norsk innvandringshistorie, bind 2, I nasjonalstatens tid 1814-1940*, Pax Forlag A/S, Oslo

Klassekampen

19.12.2007,

http://www.klassekampen.no/artikler/kultur_medier/42335/mod_article/item/null

Klausen, Arne Martin

1981, 8.opplag, *Kultur – variasjon og sammenheng*, Gyldendal norsk forlag, Oslo

Kommunal Rapport

2003, nr. 21, <http://www.kommunal-rapport.no/index.db2?id=118746>

Kulturminneloven av 1978, <http://www.lovdatab.no/all/hl-19780609-050.html> (24.04.2008)

Latour, Bruno

1996, *Vi har aldri vært moderne, Essay i symmetrisk antrologi*, Spartacus Forlag A/S,Oslo

Lowenthal, David,

1985, *The past is a Foreign Country*, Cambridge, Great Britain

1993, *Landscape as Heritage. National scene and global changes*. I Fladmark, Magnus (red). *Heritage, Conversation, Conservation, Interpretation and Enterprise*, s 3-15, London, Donhead

1998, *The Heritage Crusade and the spoils of history*, Cambridge university

2007, *Fabricating heritage*, I cultural heritage, Laurajane Smith, 2007. Routledge, GB

Mehren, Stein,

2007, *I stillhetens hus*, Aschehoug, Oslo

2002, *Den siste ildlender*, Aschehoug, Oslo

Mydland, Leidulf

2008, 6.februar, foredrag, *Kulturell kompleksitet og identitet*, kaff.no

Myklebust, Dag

2003, NIKU Tema 5, www.niku.no

National Geographic, nr.4,2002 og nr. 2, 2008

National Geographic Traveler, november/desember 2006, <http://www.nationalgeographic>

Nietzsche, Friedrich,

1994, *Historiens nytte*, Gyldendal, Danmark

NIKU Rapport 15 –2007 Kulturarv som kapital

NRK, Telemark, 25.09.2007, <http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/ostafjells/telemark/1.3453179>

Odda kommune, Prosjekt for gjenreising av hotell Hardanger (www.odda.kommune.no)

Odda kommune, 2007, reguleringsplan for smelteverkstomta

Odda kommune, val 2007, Rådgivende Folkeavstemming, 10.september 2007, brosjyre

- Odda kommune, plan for samfunnsutvikling for 2007-2019, kommunestyrets vedtak 13.09.2006
- Omland, Atle
1998, *UNESCOs verdensarvkonvensjon og forståelsen for en felles verdensarv*,
Hovedfagsoppgave, <http://folk.uio.no/atleom/hovedoppg/6.html>
- Petro & industri,
2007, 02.10.2007, <http://www.petromagasinet.no/art.asp?id=7105>
- Pressemelding, publisert, 26.05.2007
<http://www.regjeringen.no/nb/dep/md/pressemeldinger/2007/Tyssedal-O>
Riksantikvaren, 01.02.08,
<http://www.riksantikvaren.no/?module=Articles;action=Article.publicShow;ID=4583;t>
- Riksantikvaren,
01.02.08 <http://www.riksantikvaren.no/?module=Articles;action=Article.publicShow;ID=2197>
- Riksantikvaren, Spør Riksantikvaren, upublisert, Oddvar Bjørvik 16.januar 2008-01-16
<http://www.nrk.no/nyheter/kultur/1.2249937>
- Sandnes, Arne
2007, 30.10.07, foredrag, "*Kulturarv som ressurs for lokal utvikling*", kaff-seminar
Lillehammer
- Said, Edward W
1978, norsk utgave 1994, *Orientalismen, vestlige oppfatninger av orienten*, Cappelen
Forlag A/S, Drammen
- Smith, Laurajane
2006, *Uses of heritage*, Routledge, London og New York
- Schaanning, E.
2000, *Modernitetens oppløsning*, Spartacus Forlag, Oslo, (side 9-35, kap.2)
1997, *Vitenskap som skapt viten, Foucault og historisk praksis*, Spartacus Forlag, Oslo
- Schou, Søren o.a.
1998, *Arvestykker*, Roskilde universitetsforlag
- Stavanger Aftenblad, 4.juni 2007
Stavanger Aftenblad, 08.02.2005, <http://web3.aftenbladet.no/fritid/article168106.ece>
- Sørensen, Mats P&Christiansen, Allan,
Ulrich Beck Risikosamfundet og det andet moderne, 2006, Aarhus universitetsforlag,
Danmark
- Taylor, C. 1995: "*Erkannandes politikk*". I Gutmann, A.(red): *Det månekulturelle samhället och erkannandets politikk*. Bokforlaget Daidalos

Trædal, Lasse,

1987, "*Aktive eldre-arbeidsfolk fortel*", Odda Industrimuseum/arkiv

1988, *Odda – arbeidsfolk fortell*, Odda kommune

Unescokonvensjonen av 1972, <http://www.unesco.no/generelt/konv.verdensarv.html>

UNESCO-bok 2002, *World Heritage, Archaeological Sites and Urban Centres*,

UNESCO, Norsk rapport fra UNESCOs 34. generalkonferanse, Kunnskapsdepartementet 2008

World Heritage nr. 39, 2005, 47, 2007

World Heritage List <http://whc.unesco.org/en/list>

Westhrin, Henriette, tale, publisert 23.11.2005, <http://www.regjeringen.no>

Winter, Tim

2007, *Landscapes in the Living Memory: New Year Festivities at Angkor, Cambodia*, I
Heritage, Memory and Politics of Identity, Moore, Niamh/Wheland, Yvonne, Ashgate,
Great Britain, 2007

Østigård, Terje

foredrag KAFF-konferansen 6.februar 2008, kaff.no

Østrem, Nils Olav

2006, *Norsk utvandringshistorie*, Det norske samlaget, Norge

Ågotnes, Hans-Jakob

Eit industrisamfunn ser tilbake, Tidsskrift for kulturforskning, 1-2.2007

Informanter i Odda: Randi Bårtvedt, daværende leder for "Odda i Utvikling" og kommunesektær
Harald Jordal

Verdensarven i Odda, intervjuguide

Utgangspunktet for spørsmålene er det som jeg har skrevet om i oppgaven og artikler om Odda som jeg har lest på nettet, Google.

1. Hvilke prosesser førte fram til at Odda skulle søke om verdensarv-status? Hvem var aktører i handlingsrommet?
2. Hva førte fram til at det ble folkeavstemning? Hva skjedde?
3. Det som står på Unesco`s verdensarvliste skal være unikt. På hvilken måte er Odda unikt sammenlignet med andre industristeder?
4. Verdensarvlisten skal, ifølge Unesco, være en arv for alle. Hvordan kan kulturminnet i Odda være en arv for alle, lokalt, nasjonalt og globalt?
5. Hva slags minner og narrativer representerer kulturminnet og for hvem?
6. Hvordan skal kulturminnet brukes?
7. Kulturarv kan føre til konflikter og splittelse. Det kan se ut som om dette også har skjedd i Odda. Hvordan vil du karakterisere prosessen? Hvilke grupperinger står mot hverandre?
8. For hvem er det viktigst å bevare kulturminnet?
9. Hvilken effekt har folkeavstemningen hatt på prosessen videre – evt. på den lokale diskusjonen?
10. Hva er situasjonen nå? Blir det ny søknad sammen med Tyssedal og Rjukan?
11. På hvilken måte kan en plass på verdensarvlisten gi Odda en ny identitet? Hva vil det bety for Odda?